

ט' אלול תשס"ח, בני ברק יצ"ו

הובא לפני ספר נכבד שחיבר הרב המופלג רבי יצחק לאבענשטיין נ"י על ספר חובת הלבבות. ידוע דספר חובת הלבבות עמוק הוא מאוד בין ברעיונותיו ובין בסגנון הביטוי, אשר אין זה רגיל בספרי מוסר הקדמונים, על כן בדורינו שהטרחו והעיון לגלות דברי מוסר מוזנחים במידה רבה וממילא הטוב טעם ודעת שבהספר סתום מן הציבור.

ידידי הרב יצחק שליט"א עמל ביגיעה גדולה כדי להגיש את הספר לפני הציבור באופן שיוכלו לטעום מדובשו ויראו עיניהם להבין עומק חדש בספר יראה זה ויוכלו להשתמש בו כמדריך להחיים. ואולי נזכה שנצא מאפילת עולם הזה לאור גדול בעבודת ה'.

וידידינו הנ"ל עמל עמילות גדולה להבהיר את הנקודות שבני דורינו היו מתקשים בדברי המחבר, ועשה להם אזניים.

וגם הוסיף להביא כאן ספר "נאדר בקודש" מבן דורו של הגר"א ז"ל, שהתחיל בגישה כזו ליתן לספר חובת הלבבות מהלכים בבתי מדרשות.

בואו ונחזיק טובה לידידינו הנ"ל, וזכות המחבר יעמוד לו ולמשפחתו ובזכות הרבים יזכה לדורות ישרים בעלי יראה ומוסר.

המברכו בידידות

ישראל אלי' ויינטרויב

סדר ועימוד וכל עניני הספר

0573114757

Typeset4u@gmail.com

כל הזכויות שמורות להמו"ל. אין להעתיק בכל דרך שהיא אפילו חלק מהכתוב.

המו"ל:

יצחק לאבענשטיין

אלול תשס"ח

מבוא

ספר חובת הלבבות

ידוע הוא כבר מימי הראשונים שמאוד נתקבל ספר חובת הלבבות. גם מרן הבית יוסף כתב שכך אמר לו המגיד מישורים (סו"פ אמור) וז"ל "וג"כ תקרא קריאה א' מספר חובת הלבבות להכניע היצה"ר ולהשפילו' מתוקפו". וע' מה שמאיר ע"ז רבינו ישראל מסלנט (שערי אור דף יג).

בעל ה"צדה לדרך", קבע שראוי ללמוד עשר שיערים של החובת הלבבות בעשרה ימים שבין ר"ה ליום הכפורים [הו"ד בהחיד"א (שם הגדולים)], ולכן הוא כתב קיצור לכל עשרה פרקים של החובת הלבבות [ע' בהמשך ב"קיצור חובת הלבבות"].

שער התשובה

בעזה"ש"ת בקרוב יצא לאור גם שאר חלקיו של הספר "חובת הלבבות השלם", אבל החלטנו להביא לאור הדפוס שער חשוב זה "שער התשובה", בזמן התשובה, חודש אלול תשס"ח.

חובת הלבבות המבואר

הפנים של הספר הוא שילוב "התרגום המקורי" של ה"חובת הלבבות" באותיות מודגשות, עם תוספת מילות קישור באותיות קטנות יותר, תרגום וביאור, למען ירוץ בו הקורא שלא רגיל ללשונו הזהב הבלתי רגיל של החובת הלבבות.

גם הוספנו בסוגריים מרובעות □ לגירסאות שונות בדברי החובת הלבבות.

כמו כן ראינו לנכון לכתוב כל הפסוק [מנוקד] המוזכר בדברי החובת הלכות, וחלק הפסוק שלא מוזכר בחובת הלכות הוספנו באותיות קטנות יותר.

קיצור חובת הלכות – מבעל הצדה לדרך

בסוף כל פרק ופרק הוספנו "קיצור" של החובת הלכות ונכתב על ידי רבינו מנחם בן זרח תלמיד רבינו יהודה בן הרא"ש ז"ל מתוך ספרו "צדה לדרך". יש שינויים קלים בין החובת הלכות לבין הקיצור ובעיקר כלפי הפסוקים המובאים, ובעזרה ש"ת במהדורא המורחבת שיו"ל נתמקד עליהם יותר.

גליוני ר' יצחק יהושע פרימו

זכינו לעטר את השער עם הגליונות מכת"י מאת ר' יצחק יהושע פרימו זצ"ל מאטליה (שחי לפני כ-500 שנה, הידוע בהגהותיו על פיהמ"ש לסדר טהרות). יש פעמים שחותם שמו בהערותיו "אמר יפ"י".

גליונות אלו ראו אור הדפוס לראשונה בחוברות "רשימות מהועד" שיצא לאור ע"י כולל מכתב מאליהו. כתב היד הגיע לידיהם מספריתו של פטרון הכולל הרב ראובן דוב דסלר שליט"א מקלילנד ארה"ב, בעל ה"שנות דור ודור" להרוות צמאון המשתוקקים להעמיק הבנתם בספרי היראה הקדמונים – תשואות חן חן לו.

קבלנו רשות מהגאון ר' אליהו אליעזר דסלר שליט"א משגיח בשיבת פוניבז', לעטר ספרינו עם גליונות אלו. גליונות אלו מופיעים בגליון החובת הלכות. עם מספר בתוך סוגריים (). [לא הכנסנו להערות שרק סיימו את לשון הפסוקים, כיון שהשלמנו את כל הפסוקים במקומן, ואז סומנו בנקודה יותר קטנה כזה].

גם ראינו לנכון להוסיף את המראה מקומות לפסוקים ודברי חז"ל שציטט. [כמובן שיתכן שהיו גם מקורות וידיעות אחרות לפני הכותב].

פירוש ה"נאדר בקודש"

גם זכינו להו"ל [בעידודו של הגר"מ שפירא שליט"א] לראשונה מאז הופעתו על שולחן מלכים בשנת תק"ן את הפירוש "נאדר בקודש". פירוש על כל ספר חובת הלבבות עומד לצאת לאור בקרוב בעזהשי"ת עם הופעת כל ספרי "חובת הלבבות השלם".

דברי ה"נאדר בקודש" מסומנים בתוך דברי ה"חובת הלבבות" במקומן עם כוכב. צירפנו גם ההסכמות לספרו.

ביאור "עומק הלב"

הוספנו כמה ציונים ומראה מקומות להמעין הרוצה קצת הרחבת הידיעות סביב דברי החובת הלבבות. לא הארכנו בפפוליס, אלא הוספנו עוד מקורות כדי שיהא הקורא בגדר "ישמע חכם ויוסף לקח ונבון תחבלות יקנה" (משלי א ה).

שער ז - שער התשובה

בבאור אופני חיוב התשובה וגבוליה והדברים התלויים בה

וזה פתח השער

אמר המחבר: מפני שבשער הקודם קדם מאמרנו בענין הכניעה, ומידת ההכנעה היא *שורש התשובה [א] והתחלתה [ב] - של עבודת התשובה, ראיתי [ס"א - ראוי] לסמוך לה ביאור *גדריה של תשובה ואופני השלמתה⁽¹⁾, ואומר תחלה - אתחיל בחיוב התשובה, והצורך אליה, והוא שכבר נתברר לנו מדרך השכל - הסברא וכן מן הכתוב בתורה, כי האדם מקצץ מחסר מעשות מה שהוא חייב בו מחובות הבורא. וזה מובן גם מדרך השכל,

ממה שמצאנו עליו שעובר על האדם, *מהתחלפות טבעיו⁽²⁾ [ג] שנטיותיו הגופניים, עוברים שינויים תמידיים והבדל שרשי הרכבתו - כפי מה שעובר שינויים במבנה הגוף עצמו, *והתהפכות מדות נפשו⁽³⁾ חוץ מנטיותיו הגופניים המשתנים, עובר האדם גם

נאדר בקודש

פתח השער: שורש התשובה. כמ"ס המחזר סוף פ"ח משער הכניעה וז"ל "ראש התשובה, השפלות והשחיתות והכניעה כמ"ס ויכנעו עמי" עיי"ש: גדריה. של התשובה ופירוש תיבת גדר כבר פירשתי: מהתחלפות טבעיו. המתרגם והוא המעתיק ס' ח"ה בהתחלת הקדמתו כ' וכל חכם לז יודע כי האדם ראשית יקודתו נאדר על החכמה וכו' אך מפני שיקודות תולדתו שונים זה מזה וגוברים זה על זה הם מתגרים זו תמיד להטות אותו מדרך החכמה והאמת אל דרך התאוה והשקר וכפי גבורתו על שכלו, תקצר ידו להחזיק בחכמה, והיה כאשר ירים השכל את ידו וגברה החכמה עכ"ל ובאמת ראוי לדבריו שהמלאכים והם שכליים הנפרדים ואינם מהל' יקודית אמר משה להם כלום יאה"ר יש בכם: והתהפכות מידות נפשו. המחזר נותן עוד טעם על מה שהאדם מקצר בעבודה זולת ההתחלפות, ואמר ג"כ מחמת שנטע הצורא ית' צנפס האדם זולת היקודות, מידות ההתהפכות זו מזו מדה א' היא התאוה בהנפש ענמה להנאות הגופות כמו בכל מיני

עומק הלב

[א] ברבינו יונה (שערי תשובה א' כז) ג"כ כתב [ב] ע' לקמן פ"ד בענין המחילה. שהכנעה היא מעיקרי התשובה [ג] אולי בזה גם יובן דברי הגמרא (סוכה השביעי). נב: קידושין ל: "אמר רב יצחק יצרו של אדם

(2) ואינו עומד על טבע א' אפי' רגע

(3) הוא הבדל שיש ביסודות ובמדות

שינויים הפכיים בעצם ההתקשות בין חלקו החומרי של האדם שמושכו לגשמיות, לחלקו הרוחני שמושכו לרוחניות, וסבות - כוחו המניע תנועותיו⁽⁴⁾, שזה גם משפיע על אופי מעשי האדם, והתחייב בזה - כתוצאה מכל הנ"ל מובן ג"כ שעובר על האדם התחלפות מעשיו שאין מעשיו קבועים בדרך אחד תמיד, אלא משתנה כפי החלוף ההוא, וכיון שעובר שינויים תמידיים לא ימלט שמקצת מהם, הנאה - נאות לעשותם ומקצת מהם המגונה, והעול, והצדק, והטוב, והרע, ועל זה^[ד] לכן הדרך היחידה שידע האדם את המעשה אשר יעשה, כדי למנוע מלקצר בעבודת השם הוא שיצטרך לקשר את עצמו עם תורה *ומסורת הנהגה - בצירוף מה שקבלנו מדור דור על צורת ההתנהגות הראויה.

(4) שלפעמים יתנועע לפעמים הפכית

* אבל חוץ הסיבות הנ"ל השכליות, גם מ"ש בתורה בענין הזה, מהם מה שאמר הכתוב: וַיֵּרָא ה' אֶת רֵיחַ הַנִּיחָח וַיֹּאמֶר ה' אֶל לְבֹא אֶסְף לְקַלֵּל עוֹד אֶת הָאָדָמָה בְּעֹבוֹר הָאָדָם כִּי יַצֵּר לִב הָאָדָם רַע מִנְּעֻרָיו⁽⁵⁾ וְלֹא אֶסְף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת כָּל חַי כִּפְּאֶשׁ עֲשִׂיתִי (נח ח כא), וַיֵּרָא ה' כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל יֶצֶר מַחֲשַׁבְתּוֹ לְבֹר רַק רַע כָּל הַיּוֹם (בראשית ו ט), ונאמר⁽⁶⁾: וְאִישׁ נָבוֹב יִלְבָּב *וְעִיר פָּרָא *אָדָם יוֹלֵד (איוב יא יב), ונאמר⁽⁷⁾:

(5) כי הוא ידע ילדנו וגו' (תהלים קג יד)
(6) נופר
(7) בלד

נאדר בקודש

בעה"ח צכדי לגדל גופו ולהשאיר המין האנושי על פני האדמה וזה יכה"ר מדה צ' למאוס בעוה"ז ויחפוז להפרד ולשוב אל מקורו העליון אשר לוקח משם זה "נשמה", ומתחייב מזה קיצות התחלפות מעשיו, וזש"ה עקב היתה רוח אחרת אתו נוסף רוח על רוח וכתב צפרק צ' משער עבודת אלקים צתחלתו וז"ל שם "מפני שנצרך האדם מדברים שונים זה מזה, וטבעים מתגברים זה על זה, אין ספק שכוונתו על ד' יקודות, ולפי טבעם שהם מתחלפים ומתגברים נקנה מהם טבע האדם להיות תנועותיו מתחלפים". גם כתב שם המחבר עוד "ומעממיים זה הפך זה, והם עכס הנפש ועכס הגוף ונטע הצורא ית' צנפשו מדות וכחות" יעווי"ש ורכונו לומר שם, זה קיצה שיתהפך מדעה אל דעה, להחליף מעשיו, פעמים לדבר הנאה, ופעמים לדבר המגונה פעמים העול ופעמים בצדק. פעמים בטוב ופעמים ברע: ומסורת הנהגה. מפי הקדמונים חכמינו ז"ל: אבל. צאמת התורה העידה ג"כ לנו צענון זה מהתחלפות מעשי צני אדם: ועיר פרא. אדם אשר היה כעיר פרא למוד מדבר כלומר קל צלא דעת: אדם יולד. ילמוד עכמו להיות אדם חדש, לכיון דרכו צשכל, כי הוא נמשל כצהמות צעת הולדו ונתן לו הש"י שלימותו צכח, צעכס נפשו, והמציא לו לעזר, כלי הצחירה אשר צהם צאפשרי שיוציאוהו אל הפועל שיצאיל

עומק הלב

מתחדש עליו בכל יום כו' ואמר ר"ש בן לוי יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו" הרי שיש שינויים תמידיים מצד נטיותיו הגשמיים, שדרכו יכול "יצרו" להפילו בכל יום. [ד] ע' שער עבודת האלקים פ"ג טעם הא'.

הן עד יָרֵם - הלבנה, מחמת התחלפות מצבו, נמצא שלפעמים וְלֹא * יֵאָהֵל לא מאירה
 יִכּוּכָבִים לא זָפוּ בְּעֵינָיו, ונאמר: * אֶף כִּי אָנוּשׁ רָמָה וּבֶן אָדָם תּוֹלָעָה (איוב כה ה-ו),
 ונאמר: יִמָּה יִצְדָק אָנוּשׁ עִם אֵל וּמָה יִזְכֶּה יְלֹד אִשָּׁה⁽⁸⁾ (איוב כה ז).

* וכיון שהתברר אופני הקצור - החסר במעשי האדם⁽⁹⁾ כלפי חובתו לו ית', היה
 * מחנות^[ה] - מתנת חנם מאת הבורא אותו, שנתן לו - לאדם יכולת לתקן טעותו⁽¹⁰⁾,
 ולהשיב אבידתו^[ו] - מה שנאבד מחמת חסרון בעבודתו⁽¹¹⁾, בתשובה, העיר הקב"ה

נאדר בקודש

ויודע אותו, ולזה יענש אם לא ישתדל ממקור חוק חלקים ותורתו להכיר פועל ה'
 ומעשיהו ומלאותו והשגחתו ולא יהיה זהמה זלזולת אדם: יֵאָהֵל. האלף נוסף והוא
 לשון הארה כמו ולא יהל אור: אֶף כִּי אָנוּשׁ רָמָה. כלומר אם זירח וכוזבים נמלא
 ההתחלפות, בתחלת חודש, וצאמזעו, וצסופו, כל שכן שנמלא התחלפות צאנוש רמה:
 וכיון שהתברר. הטעם, אופני הקלור וכו': מחנות. לשון חן:

עומק הלב

דעבודה, דהסליחה הוא חנינה, אחון, והוא
 משרש חנם, (כמ"ש הגר"א ז"ל צמליל על חנינת חן)
 ובוזה נקרא אינו הגון עדיין כלפי סליחה,
 מקום הסליחה הוא למעלה מערכי העבודה,
 אבל כך הוא המדה, דאם יגיע בתשובה עד
 מעמקי נפשו, ותחדור העבודה עד שם, אז
 יהא נפתח האוצר של מתנת חנם דסליחה
 אליו, והו' לשון אשר אחון, מצדי דוקא. ועוד
 האריך מו"ר שליט"א ביסוד זה בהרבה
 מקומות בספריו ובעל פה וע' בבסוד ישרים
 משפטים תשס"א, מסיבת פסח תשס"א.

[ו] יש לעיין אם כוונת רבינו כלפי האדם
 שנאבד לו איזה מעלה מחמת החטא, או
 כביכול הדברים נאמרים כלפי הבורא [יתכן
 שהאמת סובל ב' הצדדים]. זה ברור שאדם
 שחסר לו איזה מצוה [ויתכן שאפשר לומר כן
 גם על ל"ת ואב"מ] הרי שיחסר לו אבר זו [וע'
 לקמן פ"ח] בנפשו, וקומתו הרוחני, ויתכן
 שיצטרך לחזור לגלגול לתקן את מה שחסר
 לו. אולם גם כלפי קוב"ה כביכול אפשר
 לומר ש"נאבד" משהו, שהרי הקב"ה רוצה
 להתקרב לעולמינו, שהרי זה עיקר תכלית
 בריאת העולם, שיהיה לו דירה בתחתונים
 [וכמ"כ בחז"ל (מדרש תנחומא נשא כד) "בשעה
 שברא הקב"ה העולם, התאוה שיהא לו

[ה] כדאי לצטט לשונו הזהב של מו"ר
 הרד"ג ר' ישראל אליהו ויינשטויב שליט"א
 בספרו בסוד ישרים (מליל שנת קודש פרשת ויחי
 מש"ל פ"ק) והמעין בדבריו הקצרים, ינעם
 וז"ל "אמנם במהלך עבודת הנפש יש חזון
 פגישת ב' הדרכים, עבודה זו נקראת תשובה,
 סוג עבודה זו מחייבת חדירה לתוך מעמקי
 הנפש, וכלשון הר"מ (פ"צ מהשנה) ויעיד עליו
 יודע תעלומות שלא ישוב לחטא זה עוד, רק
 היודע תעלומות יכול להעיד שחדרו החרטה
 וקבלה אל מעמקים כאלו ששם הוא עקירת
 החטא לגמרי, גם המזמור דממעמקים
 קראתיו ה' אמרו חז"ל במדרשם (עיין זו"ק
 ח"ג כ"א ע"א) דבבעל תשובה מדובר, והו'
 חלק מעצמות עבודת התשובה, ובפ' תשא
 כשבא הקב"ה לגלות מדות הסליחה על חטא
 עון העגל, י"ג מדות הרחמים דק"ל רחום
 וחנון וכו', א"ל הקב"ה וחנוני את אשר אחון
 וריחמתי את אשר ארחם, ופי' שם רש"י
 עה"פ (שמות ל"ג י"ט) את אשר אחון ואת אשר
 ארחם, אע"פ שאינו הגון (זכרות ז' ע"א). ואינו
 מובן לכאורה, דהרי אחר תשובת ישראל על
 חטא העגל מדובר, והאם בעל תשובה אינו
 הגון ח"ו, אבל הפי' הוא דסליחת עונות הוא
 מעל ומעבר כל מהלך דמדה כנגד מדה

(8) מי זכ יעזבק,
 נמשל לאבק דק,
 חמת כי לא ידק,
 לפיכך כל חי נסוגים
 חס אצו, ומדרס
 שבו, מרס ישכבו,
 בית מועד לכל חי
 (פיוט זמאה נפשי
 שחיבר האבן עזרא)
 (9) חס מן השכל
 ואם מן הכחז
 (10) חולי שב ללאיון
 (11) חולי שב לעשין

אותו האדם *עליה, והכל באהבתו ובחמלתו עליו^[ז] של הקב"ה על האדם.

*ואחר כך אחר שהודיעה וציוותה תורה על התשובה, *נחץ דברה^[ח] התורה זירזה

נאדר בקודש

עליה. על התשובה: ואח"כ. כלומר אחר שהעיר הש"י אותנו צתורתו על התשובה וכמ"ס ושצת עד ה' אלהיך ותרגומו ותפוז לדחלתיה דה': נחץ דברה. מלשון ודצר

עומק הלב

כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפן, וא"ה שגם רבינו מביא ב' דברים אלו, כאן, א' מציאות האפשרות לחזור בתשובה, ב' שהקב"ה מזהיר אותנו ומעודד אותנו לחזור אליו ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו, לרוב טובו וישרו כי הוא ידע יצרם, שנאמר (תהלים כה, ח): "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך". ובוה גם יובנו דברי הרמב"ן (נמנזר ז ב) שבכוחו של תשובה לגרום לשפע של חסד בבריאה וז"ל "טללי ברכה וגשמי ברכה יוצאין ממנו לעולם, יהא כנגדו ראובן שהוא בעל תשובה, והתשובה מדה טובה, ורחמי של הקב"ה באין לעולם בשעה שעושין תשובה".

[ח] יש לעיין אם בכלל יש "מצוה" לשוב לה'. [פשוט הוא שגם אם אין "מצוה" של תשובה מ"מ מוטל עלינו לחזור בתשובה, ומי שלא שב, יורה על גודל זלזולו ביכולתו לקרב ולדבק לבוראו, וזלזולו במצוות בכלל. בדעת הרמב"ם, נחלקו המפרשים. הרמב"ם כתב (תקוה א א) "כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא" ולישנו (כספי המלוות מ"ע עג) "שצונו להתודות על החטאים והעונות שחטאנו לפני האל יתעלה ולאמר אותם עם התשובה", דעת המנחת חינוך (קסד) ש"תשובה" בכלל אינו "מצוה" ורק שמותי שישבו יש מצוה לומר "ידידי" וע' לקמן בפ"ד בענין וידוי. אולם דעת הקרית ספר שהתשובה והידידי

דירה בתחתונים, כשם שיש לו בעליונים, קרא את אדם וצוהו ואמר לו מכל עץ הגן אכול תאכל, ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו (בראשית ב טז יז), ועבר על ציוויו, א"ל הקב"ה כך נתאיתי, כשם שיש לי דירה בעליונים, כך יהא לי בתחתונים, ודבר אחד צויתי אותך, ולא שמרת אותו, מיד סילק הקב"ה שכינתו לרקיע, כו" ע"ש דבריו הנפלאים], ואם אנחנו מקיימים את התורה, הרי "תנו עוז לאלקים", ואם לאו ח"ו, אנחנו גורמים ל"צור ילדך תשי" (ע' נפש החיים א ג). נמצא כביכול שעם כל עבירה אנחנו גורמים הפסד ל"תאותו" של הקב"ה להשרות שכינה בתוכנו ודו"ק היטב בדברי הרמב"ן (תלוי כט מו) עה"פ לשכני בתוכם, וע' היטב בדברי הגר"א (נסיחור אישי ישראל צנכט יולל) בד"ה "טוב יצר כבוד לשמו" ואכמ"ל].

[ז] איתא בירושלמי (מכות ז ו) על גודל מידת חסדו ית' בזה שהמציא לנו דרך לצאת מחטאינו, וז"ל "אמר רבי פינחס טוב וישר, למזה הוא טוב, שהוא ישר, ולמה הוא ישר, שהוא טוב, על כן יורה חטאים בדרך, שמורה דרך תשובה, שאלו לחכמה חוטא מהו עונשו, אמרה להם חטאים תרדף רעה, שאלו לנבואה חוטא מהו עונשו, אמרה להן הנפש החוטאת היא תמות, שאלו לקודש' בריך הוא חוטא מהו עונשו, אמ' להן יעשה תשובה ויתכפ' לו, היינו דכתיב על כן יורה חטאים בדרך, יורה לחטאי' דרך לעשות תשובה". נמצא ש"תשובה" הוא כלל לא דבר המובן מעליו אלא חסד גדול מאתו ית'. וכן רבינו יונה מתחיל ספרו (קערי תקוה) "מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם ברואי,

(12) וכן מלינו שביא
מז' דברים שקדמו
לעולם (פסחים נד).

על התשובה והבטיח בה על ידי עבדיו הנביאים⁽¹²⁾, *והרחיב אמתלאותינו בנטותנו
מדרך עבודתו נתן לנו ריבוי אמתלאות, לתלות עוונותינו בהם *ויעד הבטיח אותנו,
לקבל *אותה - התשובה *ממנו, *ולרצות בנו מהרה, וזה כך אף *אם ארך - נתארך
זמן משך המרותנו את דברו, והפרתנו את בריתו, כמו שבאר בפרשת: ובשוב רשע
מרשעתו ועשה משפט⁽¹³⁾ [וגו'] וצדקה עליהם הוא יחיה (יחזקאל לג יט).

(13) ובשוב רשע
מרשעתו ועשה
משפט וצדקה עליהם
הוא יחיה (יחזקאל
לג יט). ובשוב רשע
מרשעתו אשר עשה
ויטע משפט וצדקה
הוא לא נפשו ויחיה
(יחזקאל יח כז).
במדרש (שיר
השירים רבה ו א)
"חכו ממתיק' וכלו
מחמדי' זה דודי וזה
רע"י (שיר השירים
כ ט), זש"כ כ"ה
אמ' ב' חלקך
ישראל דרשוני וחור"
(עמוס ד ד) יש לך
חין מתוך מזה,
"ובשוב רשע
מרשעתו ועשה
משפט וצדקה"
(יחזקאל יח כז) יש
לך חין מתוך מ זה,
אמ' "ובחובה על
הראשונות, ולא עוד
אלא שכל עבירות
שעשה הב"ה מונה
אותם זכויות, כה"ד
(תהלים מח ט)
"מור וזהלות
קציעות כל בגדוהיך"
כל בגדוהיך שגדת
צי הכי הן לפני
כמור וזהלות
(14) צעלי תשובה
מדבר

ולפי שהיו הצדיקים שני מינים: האחד, *הנצלים מן החטא והעון ומעולם לא
חטאו, והשני, השבים מן החטא [ט], וכיון שהיה רוב המון הצדיקים בעלי התשובה,
לכן התחיל המשורר ואמר: לְדֹד מְשֻׁכֵּל אֲשֶׁרִי נְשׁוּי פֶשַׁע פְּסוּי חַטָּאָה⁽¹⁴⁾ (תהלים לב
א) דהיינו הבעלי תשובה, ורק אח"כ זכר הכת השנית *הנצלת מן החטא, *ואם ואף

נאדר בקודש

המלך נחמן תרגם יצ"ע צהלו: והרחיב אמתלאותינו. כלומר הרצה לנו הס"י טענות
ואמתלאות נגד חטאתינו להתנצל בכמה מיני טענות כהתנכלות להמע"ה הן צעון
חוללתי ובחטא יחמתני אמי עיין רש"י ורד"ק: ויעד. והבטיח: אותה. פי' את
התשובה: ממנו. מאתנו: ולרצות בנו. שיהיה לנו כנו: ואם. פי' ואף אם ארך
חמאותינו את דברו כי ר"י צחלק סוד התשובה צפופ וז"ל ואל ידמה הסב צנפשו לומר
למה זה הצל ליגע וכו' עד ואמרו גדולה מעלתם של צעלי תשובה מצדיקים גמורים
יעווי"ש: הנצלים. המופרשים ומוצללים: הנצלת מן החטא. כמי שהציא אח"י אשרי
אדם לא יחשוב ה' לו עון כלומר שאין לו מה לחשוב ואין צדומו רמיה פי' שלא חטא מעולם
ועד מותו: ואם היא. אף שהיא הכת השנית הנכלת קודמת צמעלה ר"ל שמעלתה

עומק הלב

"ומצות עשה מן התורה להעיר אדם את
רוחו לחזור בתשובה ביום הכפורים, שנאמר
(ויקרא טז, ל): "מכל חטאתיכם לפני ה'
תטהרו", על כן הזהירנו הכתוב שנטהר לפני
ה' בתשובתנו והוא יכפר עלינו ביום הזה
לטהר אותנו", ויל"ע אם זה דין מיוחד ליו"כ
אבל לגבי שאר ימות השנה סובר שאין מצות
תשובה. לשון הסש"ב (לא). "מצות
תשובה מה"ת היא עזיבת החטא בלבד". הרי
סובר שיש מצוה לעשות תשובה [וע' מש"כ
בהמשך לגבי פרטי המצוה]

[ט] וע' לקמן פ"ח ביאור ארוך בחילוקי
הדרגות שבין ה"צדיק" שלעולם לא חטא,
לבין ה"בעלי תשובה" ששב מרשעו.

מצוה אחת היא. וכן מדויק ברמב"ם (בפרטי
המאות לפני ה' תשובה) שכתב "מצות עשה
אחת והיא שישב החוטא מחטאו לפני ה'
ויתודה". כתב הרדב"ז (מאור דוד צטעמי
המאות מאה ה', המאה "ליראה את הסס" וז"ל
ו"א"ת אימתי עובר על עשה זו, תשובתך,
בשעה שעובר עבירה בשאט נפש ולא שת
לבו לשוב בתשובה מחמת יראת עונש,
באותה שעה עובר על מ"ע זו, שהרי לא ירא
מאלקיו ואם עשה תשובה אפי' שב מיראת
עונש הרי זה קיים מצות עשה זו, אע"פ
שאינה עבודה שלימה מ"מ קיים עשה זו
ודעהו". הרי שדעת הרדב"ז נראה שאין
"מצות תשובה" אבל מי ששב מקיים "מצות
יראה". רבינו יונה (סערי תשובה ז יד) כתב

שהיא [הכת השניה, הצדיקים שמעולם לא חטאו] היא קודמת במעלה - שמעלתה קודמת [בזמן], והראיה *מפני שכל שב כבר היה צדיק קודם שיחטא, ואין כל צדיק שב, ואמר עליהם על הצדיקים שמעולם לא חטאו: אֲשֶׁרִי אָדָם לֹא יִחְשַׁב ה' לוֹ עוֹן (15) וְאֵין בְּרוּחוֹ רִמְיָה (תהלים לז ב). וזכר - אע"פ שהקדימו בזמן הכת הזאת באחרונה בפסוק ב' ולא בפסוק א' מפני מעוט מציאתה בכל דור [1], כמ"ש: אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמָר יְהוָה אֲדֹנָי מִי יִצְמָד: (תהלים קל ג), ואמר: כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בְּאֶרֶץ (16) [וגו'] אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה *טוב ולא יִחְטָא (קהלת ז כ), *ונאמר: יְכִי יִחְטָאוּ לָךְ כִּי אֵין אָדָם אֲשֶׁר לֹא יִחְטָא וְאִנְפֹתָ בָם וְנִתְּתָם לִפְנֵי אוֹיֵב וְשָׁבוּם שְׁבִיָּהֶם אֶל אֶרֶץ הָאוֹיֵב רְחוּקָה אוֹ קְרוֹבָה (מלכים א ח מו). וכמו שהמשורר הזכיר הבעלי תשובה בתחלת הפרק ובעבור זה קבעו רבותינו *בפתיחת תפלתנו - בראשית התפלה, ענין התשובה והסליחה (17) בהרוצה בתשובה והמרבה לסלה.

(15) צדיקים הנולדים מן החטא מדבר

(16) ואין מן הקושי המתיס בעטיו של נחש (שבת נה:) שוכל לפרש שלא חטאו חלל צמח שכל מוטעב בחומר חוטא, ולא יוכל לעשות בלעדיו (17) השיבו, וסלח לנו

נאדר בקודש

קודם זמן: מפני שכל שב כבר היה צדיק. כלומר הלא היה מרוקן מן החטא מעת הולדו עד שחטא ואח"כ עלה למעלה שניי' ששז ואין כל צדיק שב שמעת הולדו אינו צמדרגת שז ואמר עליהם על הכח השנית אשרי אדם לא יחשוב והיתה ראוייה להזכר צראשונה בעבור קדמות הזמן ואעפ"י כן זכר הכח הזאת פ"י השנייה צאחרונה. ומתוך הטעם הוא מפני מיעוט מציאותה ועוד נראה לפרש דברי המחבר צתרי טעמי ור"ל ואם היא קודמת במעלה ר"ל הכת השנייה היא לכאורה צמעלתה חשובה יותר מכת ראשונה מאחר שהיא נצלת מהחטא והיתה ראוייה להזכר צראשונה ומתוך המחבר אדרבא איפכא מקצת מפני שכל שב כבר היה צדיק כי הטעם שקורים אותו שב הוא משני טעמים א' ששז מחטאו צ' ששז לקדמותו כאלו לא חטא מעולם ממילא תרתי איתנהו ציה מעלת לדיק וממעלת שז וצודלי ג"כ לצעל תשובה יש מעלה והראוי' שנאמר עליו אשרי ופשיטא לפ"ד חז"ל צמקום שצ"ת עומדים אין לדיקים גמורים יכולים לעמוד ואין כל לדיק מי שהוא צמדרגת לדיק מיום הולדו עד יום מותו צמעלת שז וק"ל. ועוד טעם שני וזכר אותה באחרונה למדרגת לדיק הנה שהוא חשוב יותר צמדרגת שז מפני מיעוט מציאותה. בכל דור כמ"ש אס עונות תשמור ומסתמא דהמע"ה תיקן תפלה זו לכל דור והפליג הדבר צפשיטות ואמר מי יעמוד כלומר אין מי שיעמוד שאינו צנמצא לדיק שניצל מן החטא: טוב ולא יחטא. ר"ל לא יחטא מעולם: ונאמר כי אין אדם. וצרוצ העול' איירי ופסוק הוא צמלכים א' קפיטל ח' פסוק מ"ו: בפתיחות תפילתינו. ר"ל

עומק הלב

[י] יש לציון במקור לדברי רבינו מגמ' בווית הגמ' "צדיקים" ל"צדיקים גמורים (מנחות כט:) וז"ל "מפני מה נברא העולם הבא ביו"ד מפני שצדיקים שבו מועטים" וראולי

כוונת הגמ' "צדיקים" ל"צדיקים גמורים שלעולם לא חטאו, וצ"ת.

וראוי לנו עתה לבאר מדברי התשובה עשרה ענינים דברים, פרק לכל ענין: הראשון יבאר, *מה היא התשובה⁽¹⁸⁾ פירוש המלה "תשובה". והשני, לכמה חלקים תחלק. והשלישי, *במה תהיה התשובה⁽¹⁹⁾ מן האדם. והרביעי, בבאור *גדריה⁽²⁰⁾. והחמישי, *בתנאי כל אחד מהם⁽²¹⁾. והששי, איך אופני ההערה ההתעוררות לאדם על התשובה⁽²²⁾. והשביעי, בבאור מפסידי התשובה⁽²³⁾. והשמיני, האם ישתוה בעל התשובה עם הצדיק⁽²⁴⁾ הנצל מן החטא אם לא. והתשיעי, אם יתכן לחוטא לשוב מכל חטא אם לא⁽²⁵⁾. והעשירי, מה אופני התחבולה למי שהתשובה מחטאיו קשה עליו. ובזה נשלים כל אופני התשובה *וחיוביה, אשר *בהם נקוה מחילת עונותינו בעזה"י.

צדה לדרך

קיצור: בבאור התשובה כי בה יעמוד במקום שצדיקים גמורים אינם יכולים לעמוד ידוע כי האדם מקצר עבודת השם לפי התחלפות טבעיו ומזגיו בסבת שרשי הרכבתו ורוב תאותו בהנאות הגופניות כי גדל בהם מנעוריו, שנאמר כי יצר לב האדם רע מנעוריו. והיה מקו היושר כי מי שיחטא לאדון שבראו והטיבו שלא יכופר לו אבל היה מחסד השם להורותו ולהעירו בתשובה ולקבל תשובתו באהבתו ובחמלתו על ברואיו, כי לא יחפץ בהשחתת עולם.

נאדר בקודש

ג' ראשונות הוא שצח ומשם ואילך נקראת תפילה: **מה היא התשובה**. פי' טעם למה מוגדר שמה מפי חכ"ל להקרא צלשון תשובה: **במה תהיה**. הצית הוא צעזור: **גדריה**. ה"גדר" הוא גבול השטח ור"ל כמה גבולים זה: **בתנאי כל אחד מהם**. מן הגדרים, כי כל גדר צפ"ע כולל כמה תנאים ושטחו אינו מתמלא אלא א"כ בקיום תנאים האמורים בכל אחד ואחד ממנו דוקא: **וחיוביה**. צ"ל אירי זאכין וואש לא תוזין דער צי"א זיין: **בהם**. צעזורס:

- (18) גדרה מיניה
וכס ג'
(19) סביבותיה וכס
ז' היינו שיטתה
שלמה
(20) סיוגיה וכס ד'
וכס הרפואה
(21) לכל גדר ה'
תנאי א"כ כס כ'
(22) ר"ל מה
הדברים כשהשגח
בהם או יקרוכו
יתעורר לשזר וכס ד'
(23) יאמר קצתם,
וכניח קצתם
(24) יכולל
שישחזק, ויש שלא
יגיע, ויש שיעבור
(25) יכולל
שתשובתם נוחה, ויש
שקשה ויש שנמנעת,
וכפי מיני העונות

פרק א

ואומר בבאור מהות ה"תשובה", *שטעם שמה וענינה של התשובה (26) הוא התקנת - שמתקן האדם לעבודת הבורא יתברך אחר יציאתו *ממנה - מעבודת ה' *וחטאו בה, ותשובה היא גם *השבת מה שאבד [יא] *ממנה [יב], מחמת אחד מהטעמים דלהלן אם בעבור - מטעם *סכלותו - חסרון בהכרתו באלהים ובעניני עבודתו (27), או מטעם שגבר יצרו על *שכלו (28), או מטעם *להתעלמותו הסיח דעת מרוב תרדותיו ממה שהוא חייב בו לאלהים (29), או שחטא בעבור התחברותו לחברים רעים, שפתוהו וחטא בעבורם (30) מחמתם, וכיוצא בזה בענין חברים רעים, כמו שאמר החכם בענין חברים רעים: בְּנֵי אִם יִפְתּוּק חֲטָאִים אֶל תִּבָּא (משלי א י), ואמר: יָרָא אֶת ה' בְּנֵי וְיִמְלֹךְ עִם שׁוֹנִים אֶל תִּתְעַרְבּ (משלי כד כא).

והיציאה מעבודת הבורא הוא על אחד משני דרכים: אם בעזיבת מה שצוה הבורא *לעשותו, והתעלמותו ממנו (31) - שביטול מצות עשה, או בעשות מה *שהזהיר מעשותו (32), וכיון בו להמרות את בוראו שעבר על מצות לא תעשה בזדון. ואם תהיה יציאתו מן העבודה בעזיבת מה שצוה הבורא לעשותו בלבד, אופן תשובתו מקצורו - השלמת הקצר יהיה בהשתדלו במעשה הנכון [יג], והדבקו בגדרי התשובה, אשר אני עתיד לבארם בזה השער. ואם היתה קיצורו במה שהזהיר הבורא מעשותו - שעבר על מצות לא תעשה, אופן השגת קצורו יהיה *בהשמרו מחזור -

(26) פירושו עקר ויסוד ורושם

(27) אין צור ירא חטא וכו' (אבות ב ב)

(28) כי יר לב האדם רע (בראשית ח כא). ראונו לעשות וכו' (ברכות יא)

(29) כי לא חפץ בחיים. ובשירות לבו כלך

(30) כרחק משכן רע ואל יתחבר לרשע (אבות א ז). או לרשע וכו' (נעשים יב ו, סוכה נו). בכתחברך לרשע וגו' (ע' דברי הימים ב כ ז)

(31) עזיבת המצוות עשה

(32) עובר במצוות ל"ת

נאדר בקודש

פרק א: שטעם התשובה. ציאו שמה וענינה הוא התקנת. שמעורר מעלנו לתקן מה שקלקל: **ממנה.** מהעבודה שלא קיים מצות עשה שהוא העבודה שאנחנו עמו מחויבים לעבוד למלכינו: **וחטאו בה.** או עבר אזהרת לא תעשה: **והשבת וכו'.** תשובה מלשון ושב עד ה' אלקיך ועיקר בנינו מלשון הכתוב והשבנו לו האמור גבי אצילה דברים כ"צ צ': **ממנה.** מחמתה: **סכלותו באלהים.** שהוא סכל מדעת ומשכיל את האלקים: **שכלו.** ר"ל שידע את רצונו אלא שיצרו תקפו: **להתעלמותו.** בעבור טרדתו בעניניו: **לעשותו.** שלא קיים מצות עשה: **שהזהיר.** עבר על ל"ת: **בהשמרו מחזור וכו'.** שישמור עצמו עוד מחזור אל כל מין המעשה שהוא לא מיניה ולא

עומק הלב

[יא] ע' מש"ב בפתיחה בענין ה"אבידה" היא כלפי "מכאן ולהבא", ו"השבת" היא שמחמת החטא. כלפי "למפרע".

[יב] ע' פי' נאדר בקודש שב' דברים אלו, "התקנת" ו"השבת" הוא על מ"ע ומל"ת ע"ש. לענ"ד אולי יש לבאר שכונתו ש"התקנת" כאן מבאר רק כלפי מכאן ולהבא ודו"ק.

זהירות מלחזור שוב אל כל מין המעשה ההוא^[יד], ושישתדל לעשות הפכו, עם הדבקו בגדרי התשובה ותנאיה, אשר אני עתיד לבארם בשער הזה בעזרת האל יתברך.

והדמיון - המשל בזה, בענינים הטבעיים, באדם שחלה גופו מחמת אי איוון המזון, אם מפני - מטעם שנמנע מאכל, מה שיש בו לגרום התמדת - המשך בריאותו, או מפני שאכל מה שהזיקו, והפסיד בריאותו. וכשיהיה חליו *ממעוט המזון אשר התמיד - היה ממשיך בו בריאותו, אופן חזרתו אל הנכונה - לבריאותו יהיה בהרבותו ממיני המזונות והרפואות הראויים לטבעו⁽³³⁾, עד שישוב אל *הגבול השוה. וכשיחזור אל ענינו הראשון הטבעי, ינהג במזונו, המנהג השוה^[טו]. ואם יהיה חליו מפני שהתנהג - [שאכל] במה שהזיקו מהמזון, אופן בריאותו יהיה בהשמרו מן *המזון ההוא *והדומה לו, ולהתנהג במה שהוא הפך מזגו וטבעו⁽³⁴⁾, עד שישוב

נאדר בקודש

מקצתו ופשיטא מעצמו של מעשה: ממעוט. מחמת מעוט המזון אשר מקודם התמיד בו בריאותו ומחמת שהרעיצ את עצמו חלה: הגבול השוה. יעמוד תוך הדרך התיכונה ולא יטא אל אחד מהקצוות אלא צקו הממוצע ויעשה את אשר יוכל שאת כי לא תלכודוהו שגיא כח: המזון ההוא. שלא יאכל כלל מהמזוני המזיקים לגופו: והדומה לו. כלפירשתי לא מיניה ולא מקצתו ופשיטא מעצמו של אותו המזון והנמשל שצ"ת ירחיק עצמו מאותו העון והדומה לו:

עומק הלב

[יד] ע' מש"כ בפ"ה בתנאי העזיבה. עוד מקור לזה מצאנו ביד רמ"ה (סנהדרין כה): "ויחזרו בהן חזרה גמורה דאפי' לגוי נמי לא מוּפּי, שהעושה תשובה צריך לקדש עצמו במותר לו ולעשות הרחקה יתירה כדי שלא יבא עוד לידי קלקול". עוד מצאנו בריטב"א (כ"ה טז): "שנוי מעשה. כו' והנכון שאפי' מעשים של רשות שאינם הגונים, קצת הוא משנה, כלומר שהוא אדם אחר לגמרי". גם רבינו יונה (אבות ג טז דל"ה והפנקס פתוח והיד כותנת) כתב "שבעלי תשובה יש להם להפרש מן המותר בענין שחטא בו. כמו אם עבר על העריות, אפילו באשתו יש לו להתנהג עמה במדת הפרישות, בדבר שחטא בו יפרוש ואפילו מן המותר, יותר ממה שהצדיקים גמורים צריכין לעשות". וע' מש"כ לקמן פ"ה בתנאי העזיבה בענין "עזיבת המותר" ובפ"י בענין "כנס מן הפתח הצר".

[טו] הרי שרבינו כאן הכניס במשל, שמי שחטא צריך ללכת לצד הקיצוני עד שיתאזן נטיית נפשו ואז אפשר לו לחזור לדרך הממוצע. יש לציין לדברי הרמב"ם (פ"ד משמנה פקקים וע"ש כל האריכות) וז"ל "ויהיה האיש הזה כבר חלתה נפשו - צריך שינהגו ברפואתו בדרך רפואת הגופות בשוה. וכמו שהגוף, כאשר יצא משיווי, נראה אל איזה צד נטה ויצא, ונעמוד כנגדו בהפכו, עד שישוב אל השיווי; וכשישתוה, נסלק ידינו מאותו ההפך, ונשוב לעשות לו מה שישאירהו על שיווי כו' וזה הוא חוק רפואת המידות, וזכרהו". עוד יש לציין לדברי הרמב"ם (תשובה ז ד) ש"מדרכי התשובה כו' ומתרחק 'הרבה' מן הדבר שחטא בו".

(33) כל חולי מתרפא בהפכו, וכל בריאות יתחלה בהתמדת מה שהפכו לו.
(34) שצ' אל המזון שהחליא, או לחש, ויראה שיקח מזון הפכי למזנו וטבעו שהוא נמצא בו עתה שהוא חולה

אל הענין השוה. וכאשר יבריא גופו ויעמוד על הגבול השוה לו - הממוצע, יאכל מן המאכלים השוים בין שני המאכלים, והאמצעיים בין שני המזגים. וכבר דמה הכתוב העונות במאכל הרע, כמ"ש: פִּי אִם אִישׁ בְּעֹנֹו יָמוּת כָּל הָאָדָם הָאֵכֶל הַבָּסָר תִּקְהֶינָה שְׁנֵי (ירמיהו לא כט).

צדה לדרך

קיצור: והתשובה הוא שישוב לעבודת ה' אחר שיצא ממנה ושישיב אבדתו. והציאה יש על ב' דרכים: אם בעזיבת מה שצוה הבורא לעשותו, או לעשות מה שהזהיר מעשותו וכיון להמרות בוראו. ואופן התשובה הוא כמלאכת הרפואה, כי האדם יחלה באחד משני דרכים או שאכל מה שלא צוה הרופא, או שלא אכל מה שצוה לאכול, ואופן רפואתו הוא שאם אכל מה שלא צוה ימנע מן המאכל מכל וכל עד שישוב מזגו ראוי, ויותר העיפוש שגרם המאכל שאכל אשר לא צוה, ואם חלה לפי שלא אכל מה שצוה, יאכל כל כך מהמאכלים עד שישוב אשר גזל מחק מאכלו. וכן החוטא שחטא לעשות מה שהזהיר ממנו יש לו לימנע לעשות אפילו דברים שהיה רשאי לעשותם עד שישוב בתשובה שלמה, ואם לא עשה את אשר צוה לעשות יש לו לעשות מעשים טובים ודברים שלא היה מוכרת לעשותם כמו דברים שהם לפנים משורת הדין עד שתראה עליו עבודת ה' בכל תנועותיו.

פרק ב

אבל חלקי התשובה הם שלשה ודרגתם תלויה במדת המנעותו מלעבור בפועל את העבירה:

אחד מהם, *השב וחרטתו מהני לו רק מחמת שלא מצא דרך לעבירה, וכשהוא מוצא דרך לעבור את העבירה, גובר יצרו הרע על שכלו הטוב, ולא ימנע ממנה. *וכאשר ישלים עשותה - לעבור את העבירה, יראה גנות מעשהו, ויתחרט על מה שעבר בה, וזה שב כל תשובתו אינו אלא בפיהו לא בלבו, ותשובתו היא בלשונו לא במעשהו, ולכן הוא חייב בעונש הבורא יתברך [טז], ובו נאמר (35) הַגִּבּוֹר, רָצוֹחַ, וְנֶאֱמָר, *וְהַשֹּׁבֵעַ לְשִׁקָּר, וְקָטָר לְבַעַל, וְהַלֵּךְ אַחֲרֵי אֱלֹהִים אֲחֵרִים אֲשֶׁר לֹא יְדַעְתָּם בְּתַמִּיהֶם. וּבָאתֶם וְעַמְדַתֶּם לִפְנֵי בַּיִת הַזֶּה, אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו, וְאָמַרְתֶּם נִצַּלְנוּ לְמַעַן עֲשׂוֹת אֵת כָּל הַתּוֹעֲבוֹת הָאֵלֶּה. הַמַּעֲרַת פְּרִצִּים יִהְיֶה הַבַּיִת הַזֶּה, אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמִי עָלָיו בְּעֵינֵיכֶם. גַּם אֲנֹכִי הִנֵּה רֹאֲתִי נָאם ה' (יחמיהו ז ט- יא).

(35) הנה
בועשים
לכם על
דברי השקר
לבלתי
הועיל

נאדר בקודש

פרק ב: השב מחמת וכו'. וזשעת תשובה צלמת הוא מתחרט וזוכה ועומד לפני ה' ומתפלל וקוצר שנתכפר לו עונו כל עיקר ונמחק העון ולפי קצרתו שאף רשומו אין ניכר כל עיקר וכשהוא מוכא דרך לעבירה שצאת עוד הפעם לידו לא ימנע מחמת שדעתו שהוא ראשון ראשון וסכנ"ל קלאוהו כלל שז אל קלאו: וכאשר ישלים עשייתה. וכל פעם ופעם יראה גנות מעשהו ומתחרט: והשבע לשקר. ובאתם ועמדתם לפני בבית הזה אשר יקרא שמי עליו ואמרתם נצלנו למען עשות את כל התועבות האלה ופי' רל"ק הגנוז, התחשבו שתעשו מעשים רעים ותנכלו צעזעור שתצולו ותעמדו לפני צבית הזה כאשר אתם אומרים אחר שתעשו את כל התועבות האלה ותצולו צבית הזה תנכלו עיי"ש

עומק הלב

[טז] רבינו מצייר סוג תשובה שאינו בכלל תשובה הראויה כלל אלא שיש תחושת חרטה בלבו של החוטא מיד אחרי מעשה העבירה. וראוי לציין למשל נפלא המובא בספר חיי אדם (ח"צ קמג) וז"ל "וכיוצא בדברים אלו בסיגופים ותעניות, ובכל השנה הם עושים נאצות ותועבות גדולות, ועליהם אמר המוכיח הגדול ר' ליב טארלער זלה"ה משל נאה ואמר שפעם אחת נתאכסן אצל בעל בית א' וביקש ממנו למחול לו שאינו יכול לכבדו כראוי וא"ל אמת כי יש לי איזה אווזות שאשביע אותם לפטם אבל הן בחושות עדיין ואינן ראוין להתכבד. ויהי היום, לאחר איזה חודשים, נודמן עוד לאותו פונדק, וקבלו הבעה"ב בסבר פנים יפות, ושחט אווז וכבדו. וכשישבו לאכול א"ל הבעה"ב, זו מן האווזות שאמרתי שהן בחושות. וא"ל המוכיח, הלא א"א לפטם אווז רק ערך ג' או ד' וה' שבועות וזה כבר זמן רב. והשיב שכך אני עושה, כאשר האווז כבר

.

והחלק השני: השב בלבו ובאבריו, ועומד בשכלו כנגד יצרו הרע ומתנהג נגד היצר הרע להכריח נפשו, ולהלחם עם - נגד תאוותיה, עד שינצחנה וימנענה מלעשות מה שישנאהו - עבירות ששונא הבורא יתברך, אלא שנפשו עדיין רוצה להטותו תמיד אל הפך עבודת הבורא, ושואפת אל העבירה, והוא - האדם משתדל לחסום - לעצור אותה - התאוה ופעם *תנצחהו ופעם *ינצחנה. וזה אינו שלם בדרך התשובה, שמחייבת לו הכפרה⁽³⁶⁾ כדי לקבל כפרה צריכים תשובה יותר מועלת, ודרגת התשובה שיביא לו כפרה צריך להיות עד שיסור מן העבירות לגמרי, כמו שכתוב **לִכְן בָּזָאת יִכָּפֶר עוֹן יַעֲקֹב * וְזֶה כָּל פְּרִי הָסֵר חַטָּאתוֹ [וְגו']** • בפשוטו כל אבני מזבח באבני גר מנפצות לא יקמו אֲשֶׁרִים וְחַמָּנִים (ישעיהו כז ט).

(36) פי' מן הקל

נאדר בקודש

והוא הדבר אשר דברנו סגנון כוונת המחבר שהוא רואה בכל פעם גנות מעשיו ומתחרט אחר דחקיה לגנצא נפשא לשלמא נקיט וכמו שאמר ירמ' וצאתם ועמדתם ואח"כ חוזר לקורו הרע כשהוא מולא ומקתמא דרך זה ילכו משילחו צינתיים שצד ששז ונתחרט בכל פעם ועומד לפנח ה' בזה הוא ניצל ונטהר וכמ"ש ואמרתם נללנו. וזה מסלול להוסיף עון על עון כמ"ש למען עשות כל התועבות האלה והוא חייב צעונש הצורא וכמו שמקיים המערת פריצים היה הצית הזו פי' אם צשציל פריצים נצנה צית זה: **ופעם תנצחנהו**. ר"ל הנפש להיכר: **ינצחנה**. היכר את הנפש והוא צעזעור שמסיר ממנו מקור הצושה מן החטאים שעשה ונשכחים ממנו עונות ראשונים והוא הפך חלק א' וג': **וזה כל פרי**. הפרי נקראת תכלית כי הפרי הוא תכלית כוונת נטיעת האילן ור"ל שאינו נקרא שלם

עומק הלב

בתשובה ואז הוא כקטן שנולד, ואז כשיחזור לחטוא הוא חוזר ליתן בו כח. ומזה תראה כמה טועים אותן אנשים, כי אפילו להסוברים דיוה"כ מכפר בלא תשובה, היינו כשעבר עבירה במקרה. אבל כשחוטא ואומר יוה"כ מכפר, לכו"ע אין יוה"כ מכפר, דאין קטיגור נעשה סניגור כדאי' להדיא בגמ'. ולכן אל יסמוך האדם על זה, ויהיו כל ימי השנה אצלו כמו ימים נוראים, רק שבימים האלו ראוי לאדם להשגיח יותר ויותר על מעשיו"עב"ל. [ע"ע תוס' (כ"מ לג): עוד דוגמא שעשיית מצוה הוא לרעתו של אדם, וכמו עשיית תשובה של רבינו, ע"פ המשל הנ"ל].

מפוטם באופן שא"א לה עוד לאכול, אין אני נותן לה לאכול כמה ימים, וע"י התענית אז יכולה לחזור ולאכול, וכן אני עושה לה תמיד עד זמן שאני רוצה לאכול. כך דרכו של יצה"ר, כמ"ש"כ הולך אחריה פתאום כשור אל טבח יבוא, ר"ל שהשור קודם שחיטה מפטם אותו, והשור סובר שהוא לטובתו ובאמת הוא לרעתו. והנה כל חיות הקליפות הוא כשאדם עושה איזה מצוה והוא רשע ובזה מניצוץ הקדושה אשר מגיע לאדם בשכר מצותו, כ"ז לוקח הקליפה והוא חיותו. וכאשר ירבה אדם לפשוט הרבה עד שלא נשאר בו שום ניצוץ קדושה, אזי מפתה אותו להתענות בסיגופים ותעניות ולשוב

והחלק השלישי: אדם שהתנהג בכל תנאי התשובה, והגביר שכלו על תאוותו⁽³⁷⁾, והתמיד לחשב עם נפשו⁽³⁸⁾, וירא את בוראו⁽³⁹⁾, ובוש ממנו⁽⁴⁰⁾, והשיב אל לבו גודל *חטאו ועונו⁽⁴¹⁾, והכיר גדולת מי שהמרה אותו - הקב"ה, ושעבר על דברו⁽⁴²⁾, והציב עונותיו לנגד עיניו, *ולנכחו, תמיד⁽⁴³⁾, וכן מתחרט עליהם⁽⁴⁴⁾, ומבקש המחילה בהם⁽⁴⁵⁾, כל ימי חייו [יז], עד בוא קצו - יום מותו, וזה ראוי אצל הבורא *להנצל מכל עונשו.

צדה לדרך

קיצור: ובחלקי התשובה יש ג' מינים: האחד – השב מפני שלא מצא דרך לעשות העבירה, וכאשר מצא מקום, גבר יצרו על שכלו ועשה עבירה, וכאשר ראה כי חטא מתחרט, ואינה זו תשובה הראויה לסליחה, כי שב במאמר ולא במעשה. השני – השב בלבו ובאבריו והוא נלחם על יצרו, ופעמים ינצחו ופעמים יגבר היצר וישוב לחטא, וזאת איננה תשובה שלמה. והשלישי – השב בלבו ובאבריו ובכל הרגשותיו, והמשל השכל על היצר, ונכנע על חטאיו ומציב חטאו לנגדו ומבקש מחילה כל ימיו עד בא קצו הראוי למחילה, ולעלות למדרגה העליונה, וזה שב עד ה' וראוי להנצל.

נאדר בקודש

בדרך התשובה כי אם הסר לגמרי: **חטאו ועונו.** ע"ל הכתוב כי פשעי אני אדע: **ולנכחו.** כמ"ש וחתאתי לנגדי תמיד: **להנצל.** קאי על מי עוה"צ שהצורח מזכירו מכל מיני עונש שחת ואצדון והשאלו תחתית. וההכלה היא א' מדי לשונות של גאולה וזה הגואל משחת חייכי וכן אנו אומרים הגואל ממות ופודה משחת. ומעתה תוכל צקל להצין ליתן הפרש צין השלשה חלקי התשובה שצפרק זה:

עומק הלב

[יז] ע' ר' יונה (שערי תשובה ד כ"א) שכתב "ואמנם יש לו לבקש רחמים כל ימי חייו על סליחת עונותיו הראשונים והאחרונים, ולהיות ירא ומפחד אולי לא השלים חוק עיקרי התשובה. והשנית – כי העברות שיש בהן כרת, יסורים ממרקים אותן כאשר זכרנו. גם דוד המלך עליו השלום אמר (תהלים כה, ז): "חטאות נעורי ופשעי אל תזכור". אך לא יזכיר הקודמות בפרט, אחרי אשר שב מהן והתודה עליהן ביום הכיפורים, שכבר קיים מצות הוידוי בהן, ויש לו לבטוח שכבר נתקבל וידויו במה שהוידוי ראוי לכפר. אכן כל הימים יתפלל על סליחת עונותיו, כאשר זכרנו, ואין מחובת התפלה לפרוט חטאיו, רק מחובת הוידוי. ועוד מטעם אחר צריך להתפלל על עונות הימים הראשונים, כי אולי יש לו עונות וחטאות שלא התבונן עליהם ולא זכרם ולא התודה עליהם, כענין שנאמר (תהלים יט, יג): "מנסתרות נקניי". גם ברמב"ם (תשובה ז 7) מדויק כן וז"ל "מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני ה' ב'".

(37) בלואו מקום בלואו מעשה ובכחו (יומא פז)
(38) חשבתו דרכי ואשיב רגלי את עדותיך (תהלים קט נט)
(39) סמר מפחדך צערי וממשפטך יראתי (תהלים קט קכ)
(40) צעתי וגם נכלמתי כנגד הנמלא המחתרת (נוסח וידוי הגדול של רבינו נסים)
(41) כי פשעי אני אדע (תהלים נא ה)
(42) לך לבדך חטאתי וכו' (תהלים נא ו)
(43) וחתאתי נגדי תמיד (תהלים נא ה)
(44) כי אחרי שובי נחמתי ואחרי כודעי ספקתי על ירך (ירמיהו לא יח)
(45) הסר פניך מחטאי, וכל עונותי מחה (תהלים נא ח)

פרק ג

אבל * במה יגרום שתהיה התשובה נדרשת מהאדם. אומר בזה, כי תתכן לו התשובה רק אחר הקדמת ידיעתו * בשבעה דברים:

הראשון, שידע גנות מעשהו (46), * ידיעה ברורה שעשה את המעשה, ושעשאו במזיד, **כי, אם לא יתברר לו זה, ויהיה * מסתפק אם בכלל עשה את העבירה * או שמסתפק אם עשאו בשוגג בלתי מזיד, לא תתכן החרטה ממנו עליו, ובקשת המחילה בו [יה], כמו שכתוב * כי רק משום שפשעי אני אדע, ממילא וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד [יט] (47) (תהלים נא ה).**

(46) כאילו אמר מעשהו המנוכח ולא כיון בזה אלא על ידיעתו במעשהו
(47) ידענו רשענו (ירמיהו יד כ)
(48) ובה כוון אל שידע שמעשהו רע

והשני, * שידע בחיוב רוע מעשהו * וגנותו (48) עד היכן הגיע הפגם בהעולמות ועל נשמתו מחמת חטאו, **כי, אם לא יתברר אצלו, כי מעשהו רע, ומפעלו אינו טוב, לא יתחרט עליו * ולא יקבל על עצמו תנאי התשובה * ממנו מן החטא, ודינו בו**

נאדר בקודש

פרק ג: במה תהיה. הצית הוא בעצור ור"ל ע"י איזה תכלית ופעולה יצא לידי תשובה: בשבע דברים. אחר ידיעת ז' דברים: ידיעה ברורה. כלומר יודע שעשה העבירה זו בפועל וגם יתברר לו אם בשוגג עשה או במזיד: מסתפק. אולי חטא: או שוגג. ר"ל שידע שעשה אך הוא כמסתפק פן עשה שוגג בלתי מזיד: כי פשעי אני אדע. אם את פשעי אדע בצירור גמור האיד ומה הוא עשייתו אז תתכן לו החרטה גמורה לעולם כל ימי חיי וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד לזכרון להסתערט עליה וכל רגע אני מתמיה על העבר: שידע בחיוב רוע מעשהו. אף אם כבר הזדקק את עצמו לידע בודאי שעשה וגם האיד ומה אם שוגג או במזיד מחוייב לידע על בוריו הן ע"י עצמו או לשאול את פי בעלי התורה עד היכן מגיע פגמו וקלקולו של חטא אשר חטא כי הנפש אשר תקבל כתמים שחורים לסתימות אורה לא תוכל לעלות צית אל אל תקורה כי זה תלצפותה כתנות עור הבהמיות אין לה לבא אל שער המלך ואל החצר בפנימיות וצלי ספק נוע תנוע למעלה ולמטה עד שתטהר מרשפי אש שלהבת יה צנהר דינור לנפיק מגו החיות אשר בוערות ומזיעות מפחד הכסא כבודו ית' וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד: וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד: שידע האיד היא המעשה שעשה מתועב צעני ה': ולא יקבל. על עצמו: ממנו. מן החטא:

עומק הלב

[יה] מעניין שמוזכר רק ב' אלו ולא מוזכר גם עזיבת החטא וקבלה להבא [ע] לקמן פ"ד].
[יט] בברוך טעם (דקשה לר"ה ע' מג ט"ב) מבאר שלכן נקרא מזמור זו (תהלים נא)

"מזמור" ולא "קִינָה" [ע"ד משה שמק' הגמ' (ברכות ז): על מזמור ג], אף שיש בו תוכחת נתן הנביא על עסקת בת שבע אלא כיון שע"י תוכחתו של נתן הנביא נהיה חטא זה בעיני דוד "שידע גנות מעשהו ידיעה ברורה" ולשון

* כדין השוגג⁽⁴⁹⁾, * ואמתלאותו רחבה, כמ"ש: * שגיאיות * מי יבין [וגו'] מנסתרות נקני (תהלים יט ג).

(49) ע"כ חזו
לומרי שאין חזו
פנים וכו' (נוסח
הידור)

והשלישי, שידע בחיוב הגמול - העונש * על מעשהו⁽⁵⁰⁾ הרע, כי, אם לא ידע זה, אין מורגש הצורך שמביאו אל החרטה עליו. וכשיתברר אצלו כי הוא ענוש עליו, יתחרט אחר כך, ויבקש המחילה, כמו שכתוב: **כִּי אֶחָדִי שׁוֹבִי נִחְמָתִי וְאֶחָדִי הַיּוֹדֵעִי סָפְקָתִי עַל יָרֵךְ בִּשְׁתִּי וְגַם נִכְלַמְתִּי כִּי נִשְׁאַתִּי חֲרַפְתִּי נְעוּרַי: (ירמיהו לא יח) ואמר סמר מפחדך * בְּשָׂרִי וּמִמְשַׁפְּטֶיךָ יִרְאָתִי (תהלים קיט קכ).**

(50) ה"א האמונה
בשכר ועונש

והרביעי, שידע שהוא - החטא שמור עליו, ונכתב בספר עוונותיו⁽⁵¹⁾, ולא יעבור עליו * העלם ולא שכחה ולא * הנחה⁽⁵²⁾, כמ"ש: **הֲלֹא הוּא פָּמַס עֲמָדִי * חֲתָם בְּאוֹצְרוֹתָי: (האזינו לך לז), ואמר: בִּיד כָּל אָדָם יִחְתּוֹם לְדַעַת כָּל אֲנָשִׁי מַעֲשָׂהוּ (איוז לו ז).** כי, אם יחשב, כי הוא - החטא מופקר, ואיננו שמור עליו, לא יהיה לו סיבה שיתחרט ולא יבקש המחילה בו, שמפני אחר ענשו עליו^[כ] חושב כי החטא

(51) וכל מעשיו
בספר נכתבו (אבות
3 ב)

(52) כל האומר
הכ"ה ותכן כי
(מדרש)

נאדר בקודש

כדין השוגג. אף שידע שעשאה צמזל דינו כדון חטא צור ועם הארץ שזדונותיהם צענון זה כשוגג שאינם יודעים ליתן טעם לפגם: **ואמתלאותו רחבה.** צזה הרי הרימותי יד צמלך ואם פעלתיאון מה עשיתי לו והדבר עמוק עמוק מאוד: **שגיאיות.** לשון פגומות וחסרון אנוכי אכטנה (בראשית לא לט) תרגום אונקלוס כד הו"א סגיא מתניינא כי "חטא" לשון "חסרון" וכמו והייתי אנוי ושלמה צני חטאים: **מי יבין.** מי יוכל להצין צעמקי פגומותיהם: **על מעשהו.** כי כגמול ידו יעשה לו: **בשרי.** וממשפטיו יראתי: **העלם.** לשון התעלמות: **הנחה.** מלשון והנחה למדינות ור"ל אין הש"י מוותר: **חתום.** עיין באונקלוס:

עומק הלב

רבינו, ולכן היה תשובתו שלימה, לכן היה נחשב בעיניו כ"מזמור".
[כ] **בענין איחור העונש מלבוא** – יש לציין לדברי חז"ל (עבודה זרה נד:) "ת"ר שאלו פלוסופין את הזקנים ברומי אם אלהיכם אין רצונו בעבודת כוכבים מפני מה אינו מבטלה אמרו להם אילו לדבר שאין העולם צורך לו היו עובדין הרי הוא מבטלה הרי הן עובדין לחמה וללבנה ולכוכבים ולמזלות יאבד עולם מפני השוטים אלא עולם כמנהגו נוהג ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין דבר אחר הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין". ועוד עיין בתומר דבורה (פ"א מה הא) "מי אל כמורך, המדה הזאת מורה על היות הקב"ה מלך נעלב, סובל עלבון, מה שלא יכולהו רעיון. הרי אין דבר נסתר מהשגחתו בלי ספק, ועוד אין רגע שלא יהיה האדם נזון ומתקיים מכח עליון השופע בו עליו; והרי תמצא שמעולם לא חטא אדם

בקרקע דין הוא שלא תצמח אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין דבר אחר הרי שבא על אשת חבירו דין הוא שלא תתעבר אלא עולם כמנהגו נוהג והולך ושוטים שקלקלו עתידין ליתן את הדין". ועוד עיין בתומר דבורה (פ"א מה הא) "מי אל כמורך, המדה הזאת מורה על היות הקב"ה מלך נעלב, סובל עלבון, מה שלא יכולהו רעיון. הרי אין דבר נסתר מהשגחתו בלי ספק, ועוד אין רגע שלא יהיה האדם נזון ומתקיים מכח עליון השופע בו עליו; והרי תמצא שמעולם לא חטא אדם

מופקר, כמ"ש: *אֲשֶׁר אֵין נַעֲשֶׂה פְּתָגָם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מְהֵרָה, *עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע (53) (קהלת ח יא).

(53) שדי לא
תלמודו שגיא כח
ומשפט ורע נדקב לא
יענה (חייב לו כג).
אל תחיש מן
הפורענות (אבות ח
ז)

והחמישי, שידע באמת, כי התשובה אופן רפואת *מְדוּהוּ, והדרך אל *הארוכה - רפואתו מרוע מעשהו, ומגנות מפעלו, *ושָׁבָה עם התשובה יתקן טעותו, וישיב אבדתו, כי, אם לא יתברר אצלו זה שעל ידי התשובה יכול להשיג רפואתו, יתיאש מכפרת הבורא יתברך, ומרחמיו, ולא יבקש ממנו המחילה על מה שקדם לו מרוע מפעלו, כמ"ש: *יִאָּתֶּה בֶּן אָדָם אָמַר אֶל בֵּית יִשְׂרָאֵל כֵּן אֲמַרְתֶּם לֵאמֹר כִּי פִשְׁעֵינוּ וְחַטָּאתֵינוּ עָלֵינוּ וּבָם אֲנַחְנוּ נִמְקִים וְאֵיךְ נִחְיָה (יחזקאל לג ו), והיתה התשובה על זה מהבורא על ידי נביאו: *אֲמַר אֲלֵיהֶם חֵי אֲנִי נָא אֲדֹנֵי ה' אִם אֲחַפֵּץ בְּמוֹת הָרָשָׁע [וגו'] *כִּי אִם בָּשׁוּב רָשָׁע מִדְּרָכּוֹ וְחָיָה שׁוּבּוֹ שׁוּבּוֹ מִדְּרָכֵיכֶם הָרָעִים וְלָמָּה תָמוּתוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל (יחזקאל לג יא).

והששי, שיחשב עם נפשו ב' חשבונות שעל ידם יתחרט על שעבר על רצונו ית'.

נאדר בקודש

אשר. צעזור שלא נעשה דבר נקמה ותשלום ותגמול על מעשה הרעה מהרה שרואים שאין הקצ"ה ממחר להפרע צעושי רעה והצרות סצורים לית לין ולית דיון חלילה: *עַל כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי אָדָם. צקרבס לעשות רע שקר הפחד מהם וכדמקיים שם קהלת לפי שרואים שהחוטא עושה רע מאת אלפים ורובאות ומאריך לו הקצ"ה ואינו נפרע ממנו וזה שמקיים צהפקוקים שלאחריו טוב לא יהיה לרשע וכו' אשר איננו ירא מלפני אלקים הוא עונש הדיון שסוצר שהוא מופקר כמ"ש המחצר וצעזור היות רשע על כמה עניינים, יש שאינו להכעיס רק למלאות תאוותו ולרכיחם שונים צכמה פנים ע"כ אמר שהכוונה כאן צעזור שאינו ירא מלפני אלקים הוא עונש הדיון: *מְדוּתוֹ. מלשון מדוה מזכרים, וצקפריס אחרים הגירסא מרותו צרי"ש לשון מרי ומרידה: *הָאֲרוּכָה. לשון רפואה: *וּשְׁבָה. פי' על ידה:

עומק הלב

ההוא, והיה לו לומר כיון שאתה חוטא נגדי תחטא בשלך ולא בשלי, לא מפני זה מנע טוב מן האדם ולא סבל עלבון, והשפיע הכח והטיב לאדם טובו. הרי זה עלבון וסבלנות מה שלא יסופר. ועל זה קוראים מלאכי השרת להקב"ה מלך עלוב (פרקי היכלות פכ"ה). והיינו אומרו "מי אל כמוך", אתה אל בעל חסד המטיב, אל בעל כח לינקם ולאסוף את שלך, ועם כל זה אתה סובל ונעלב עד ישוב בתשובה".

נגדו שלא יהיה הוא באותו הרגע ממש שופע שפע קיומו ותנועת אבריו, ועם היות שהאדם חוטא בכח ההוא לא מנעו ממנו כלל, אלא סובל הקב"ה עלבון כזה להיות משפיע בו כח תנועות אבריו, והוא מוציא אותו כח באותו רגע בחטא ועון ומכעיס והקב"ה סובל. ולא תאמר שאינו יכול למנוע ממנו הטוב ההוא, ח"ו, שהרי בכחו ברגע כמימריה ליבש ידיו ורגליו, כעין שעשה לירבעם (מלכים א' י"ג, ד'). ועם כל זה, שהכח בידו להחזיר הכח הנשפע

הראשון במה שקדם לבורא עליו מן הטובות - כמה טובות עשה לו הבורא בעבר ומה שהאדם קדם לו מהמרותו שעבר על רצונו ית', תמורת - במקום *ההודאה עליהן* (54). והחשבון השני *שישקל* - יחשוב בנפשו ענשי העבירה *עם ערבותה, וערבות גמול* *הצדקה* - מצוה *עם צערה, בעולם הזה ובעולם* *הבא, כמו שאמרו רבותינו ז"ל: הוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה (אבות ז א).

(54) אנו מלאי עון ואהבה מלא רחמים (נוסח הוידוי). כי לא מחשבותי מחשבותיכם וכי (ישעיהו נב ח)

והשביעי, *חזוק סבלו* - שידע שבכוחו להמנע מן הרע, אשר כבר הרגיל בו, ואכן כן יהיה הסכמתו לסור ממנו בלבו *ובמצפוניו, כמו שכתוב: וְקָרָעוּ *לְבַבְכֶּם וְאֵל *בְּגֵדֵיכֶם וְשׁוּבוּ אֵל ה' אֱלֹהֵיכֶם כִּי חֲנוּן וְרַחוּם הוּא אֲרֹךְ אַפַּיִם וְרַב חֶסֶד וְנֶחֱם עַל הָרָעָה (יואל ב יג).

ובהתקדם בירור אלו השבעה דברים בדעת החוטא, תתכן ממנו התשובה מעונותיו.

נאדר בקודש

ההודאה. אשר היה לו להודות להצורא על טובותיו: ושישקול. יחשוב ג"כ בנפשו לשקול עונשי וכי ומטעם זה לא חלק המחבר המשקל הזה מן המשכון הנזכר לשנים והיה יכול להיות בזה הפרק שמנה דברים אשר על ידיהן תתכן התשובה אלא מאחר שניהם במחשבה עולים נחשבים רק לענין אחד וע"י משקל כזה יהיה סור מרע: *עם ערבותה. פי' נגד מתיקותה שמקבל צעת עשיות החטא שהיא אינה אלא כלליית ביצה זיכונית בדבר מכווער והעונש הוא צפגם הנכחיי במקום מחלצה מן העליונים שצמעשיו נסתמו מעיינות הנוצעים מכונות השפע והרכון רשע אחד יאבד טובות הרבה מעצמו ומכל נפשות ישראל כי אורס נפש אחד הוא בקשר הרוחניות באור א"ס והוא קשור עמנו באחדות גמור: הצדקה. כל מצוה קורא אותה בלשון צדקה כמ"ש ויחשביה לו צדקה: *עם צערה. נגד הכער שמקבל צעת עשייתה של המצוה שהכער אינה אלא שעה עוברת וגמולה הוא נכחיי ושכר מצוה זהאי עלמא ליכא מהטעם כי אם יתן איש את כל הון ביתו באהבת הדיבוק לזיו כבודו או אפילו כל חפצי עוה"ז עבור הקטנה שצקטנות מן המצוה, לא ישוו זה, להיות משולל טובה בעוה"ז ח"ו, ויפה שעת אחת של קורת רוח בעוה"ז מכל חיי עוה"ז והשי"ת צ"ה רואה לשלם לאוהביו בטובה נכחיות ולא במחיר כזב העוה"ז וטובותיו כלים ונפקדים וע"י חשבון בנפשו כזאת יהיה ועשה טוב: *בעוה"ז. תאזני צדק יהיה לך משתי העניינים במתיקות העבירה ובכער מעשה המצוה שהמה בעוה"ז: *ובעוה"ב. ונגד הקצול הגמול הנכחי שיקבל או עונש יענש בעוה"ז: *חזוק סבלו. שידע שיוכל להתחזק לקצול והסכמתו יהיה לקור: *ובמצפוניו. עיקר ההסכמה הוא במצפון: *לבבכם. הוא המצפון: *בגדיכם. הוא הנגלה לבני אדם והוא החונף האמור בשער הכניעה:

צדה לדרך

קיצור: דע אחי שלא תתכן התשובה השלמה עד שידע הקדמותינו, והן שש: הראשונה – שידע גנות מעשהו ידיעה אמתית שאם יסתפק לו לא ישוב השנית – שידע גמול רוע מעשהו ויירא ממנו שאם לא יירא לא ישוב לעולם השלישית – שידע שכתובה חטאתו ואם יאחר ענשו לא ישכחנו יוצריו. הרביעית – שידע ויאמין כי התשובה אופן רפואת משובתו וחטאתו. החמישית – שישקול עונש העבירה עם ערבותה, וערבות ומתיקות הגמול הטוב עם צערה בזה ובבא, כמו שאמרו חז"ל (לכות ב א) "זהו מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה". הששית – חוזק סבלו ונצוח יצרו להמנע מן הרעה אשר רגיל בה ושיסור ממנהגו ודרכו, כמו שנאמר יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו.

פרק ד

אבל *גדרי מהות עשיית ה"תשובה" הם ארבעה [כא]: הראשון, החרטה על מה שקדם לו מן העוונות. והשני, שיעזבם ויסור מהם ממעשיו הרעים. והשלישי, שיתודה בהם [כב], ויבקש המחילה עליהם [כג]. והרביעי, שיקבל על נפשו, שלא

נאדר בקודש

פרק ד: גדרי התשובה. גדר הוא המוגדר בתכלית גזולו שלא יהיה מופרץ ועם כל

עומק הלב

[כא] רבו הדעות ביישוב השאלה "מה היא התשובה" דהיינו מה הן חלקי התשובה, כלליהם ופרטיהם. דעת רבינו שיש ד' גדרים כלליים של תשובה, חרטה, עזיבה, וידוי, קבלה [פרטיהם יתבארו בהמשך המקומם]. **כתב הרמב"ם** (תקנה ז ז) "ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד שנאמר יעזוב רשע דרכו וגו', וכן יתנחם על שעבר שנאמר כי אחרי שובי נחמתי, ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו וגו', וצריך להתודות בשפתיו [ע' מש"כ בהמשך בענין הוידוי ובצורך לאומרו בפה] ולומר עניינות אלו שגמר בלבו". הרי שדעת הרמב"ם הוא שמצות תשובה היא עזיבה, קבלה, חרטה, וגם יש מצוה להתודות. **רבינו יונה** (א יט) כתב "יסודות התשובה שלשה, החרטה, והוידוי, ועזיבת החטא", וע"ש ברבינו יונה שיש הרבה פרטים להשלמת מצות תשובה.

[כג] **רבינו מצרף** "וידוי" ו"בקשת מחילה" כעיקר אחד. [בתרגום של קאפח כתב "להודות בהן ולהתודות עליהם", ויל"ע]. **גם הרמב"ם** הכניס "בקשת מחילה" לתוך לשון ה"וידוי" וז"ל (נוסח הוידוי בסוף ספר אהבה) "אבל חטאנו כו' יד"ר כו' שתמחול לנו כו'" וכן כתב בספר המצוות (מ"ע עג) "שצונו להתודות על החטאים והעונות שחטאנו לפני האל יתעלה ולאמר אותם עם התשובה. וזה הוא הודוי. וכונתו שיאמר אנה השם חטאתי עויתי פשעתי ועשיתי כך וכך. ויאריך המאמר ויבקש המחילה בזה הענין לפי צחות לשונו", אולם הרמב"ם (תקנה א א) השמיט פרט זה. **מקור לדברי רבינו** [והרמב"ם] יתכן שהוא מירושלמי (יומא ח ז) וז"ל "כיצד הוא מתודה, רבי ברכיה בשם ר' בא בר בינה, רבוני, חטאתי ומורע עשיתי, ובדעת רעה הייתי עומד, ובדרך רחוקה הייתי מהלך, וכשם שעשיתי איני עושה, יהי רצון מלפניך

[כב] **רבינו הכניס** "וידוי" לתוך "גדרי התשובה" עד שנראה שאם חסר בוידוי, חסר בעצם קיום מצות תשובה [וכן נראה מלשון ר' יונה הנ"ל]. **מדברי הרמב"ם** נראה שאינו סובר כן וז"ל רמב"ם (תקנה א א) "כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא כו' וידוי זה מצות עשה", אעפ"כ ברמב"ם מבואר שה"כפרה" תלויה בצירוף "תשובה" עם

ישוב לעשותם [כד], והקבלה יהיה בלבו * ובמצפוניו [כה].

עכשיו אבאר ענינו של כל אחד מד' חלקי התשובה הנ"ל: ו"החרטה" הוא אות - סימן על גנות מעשהו הרע, בעיניו [כז] כמ"ש: מי יודע ישוב * ונחם [כז] והשאייר אחריו ברכה (55) מנחה ונסך לה' אלהיכם (יואל ב יח), ואמר הקרא במי שהתמיד על חטאיו ולא מתחרט: הקשכתי ואשקע לוא כן ידברו אין איש נחם מתחרט על רעתו לאמר מה עשיתי. בלה שוב במרוצתם כסוס שוטף במלחמה (ירמיהו ח ו). ואנחנו רואים כזהגם בין בני אדם שחרטה גורם שיקבל מחילה ממי שחטא נגדו שכשמראה החוטא לחברו,

(55) כי אחרי שובי נחמתי וגו' (ירמיהו לא יח)

נאדר בקודש

מה שצריך הגדר: ובמצפוניו. היא הקבלה האמתית צעמקי הלצ וזהסכמה מוחלטת וכמאמר הכתוב כי תשוב אל ה' ככל לצדך אמר "ככל" ולא אמר "כלצדך" סתם, להורות על מה שאמרנו ולכן כפל המחזר כלצו ובמצפוניו, משא"כ העזיזה אם אמנם גם היא בתנאי שיזהר שיתן אל לבו שלא לשנות כלקמן פ"ה בתנאי ה' וגם כתיב יעזוב רשע דרכו, אך שלפי שאין העזיזה הסכמה מוחלטת כקבלה המוזכר, יכול להיות לבו נוטה ואינו בטוח שלא ישנה כמ"ש (ירמ' מד יח) צענין המקטרים שאמרנו מן אז חללנו וכו' ומסתמא כשחללו היתה עזיזה אך שלצדק חרטה גדולה נפלה עליהם משא"כ קבלה כלצו ובמצפוניו אחר הוידוי כלצ נשצר שיומאס צעינו המעשה הזאת ותהיה בהסכמה חלוטה שלא ישנה, ממילא יהי בטוח שלא ישוב לעשותו: ונחם. מלקאמר ישוב ונחם ש"מ דעיקר התשובה

עומק הלב

ובמצפוניו" וכן הוא דעת הרמב"ם (תשובה ב ז) שכתב "ויגמור בלבו שלא יעשה עוד". אולם בדעת הרמב"ם מצאנו חידוש נוסף שכתב (א תשובה א) "כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי עויתי פשעתי לפניך ועשיתי כך וכך והרי נחמתי ובושתי במעשי ולעולם איני חוזר לדבר זה, וזהו עיקרו של וידוי" הרי שצריך לפרט ה"קבלה להבא" בנוסח הוידוי, [אולם ע' בנוסח הוידוי של ברמב"ם (נסוף ספר אהבה) ולא מוזכר שם ויל"ע]. ע' מש"כ בדעת המנ"ח שלא יתכן ש"תשובה" מחייב שום אמירה בפה ע"ש.

[כז] ע' ידיעה ראשונה בפרק הקודם.

[כז] ע' פי' נאדר בקודש שמדייק מקרא "ישוב ונחם" שתשובה מחייב חרטה. ונראה שרבינו רק מביא קרא לראיה שחרטה היא מעיקרי התשובה, אבל לא מביא קרא להורות שחרטה היא "אות גנות מעשהו בעיניו".

יי' אלהי שתכפר לי על כל פשעי ותמחול לי על כל עונותי ותסלח לי על כל חטאתי". עוד יש להביא ראיה לדבריהם מהגמרא (יומא לו:) "כיצד מתודה בו' עשה להם זדונות כשגגות בו' [וע' תוס' יו"ט ד"ה עשה]. ברבינו יונה (שער א) מבואר שתפלה ווידוי ב' עיקרים נפרדים, ודייק בן מפסוקים [קחו עמכם דברים – זה ענין הוידוי. אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב – זה ענין התפלה] שוידוי הוא עיקר הי"ד ותפלה היא עיקר הט"ו [וע"ע שער ד אות יד].

[כד] דעת רבינו ש"קבלה להבא" הוא א' מעיקרי התשובה. כבר צטטנו לשון ר' יונה (שערי תשובה א יט) "כי יסודות התשובה שלשה, החרטה, והוידוי, ועזיבת החטא". ואין "קבלה להבא" בכלל עיקרי התשובה. אולם צטטנו לשון הרמב"ם (תשובה ב ז) שג"כ מונה קבלה להבא לעיקר גדרי התשובה. [כה] דעת רבינו ש"קבלה להבא" הוא "בלבו

החרטה על מה שחטא לו, היא הסיבה [כח] החזקה למחול לו [כט].

ו"העזיבה" אותה אות וסימן על בירור * אמונתו בגמול - בשכר ובעונש [ל], כמ"ש [לא]: יַעֲזֹב רָשָׁע דַּרְכּוֹ (56) [וגו'] וְאִישׁ אֶן מִחֲשַׁבְתּוֹ יֵשֶׁב אֶל ה' וִירְחֲמֵהוּ וְאֶל אֱלֹהֵינוּ כִּי יִרְבֶּה לְסֻלּוֹת (ישעיהו נה ז), ואמר הקרא במי שהתמיד על חטאיו ולא עוזב את חטאיו: בַּעֲוֹן בָּצְעוּ קִצְפָתִי * וְאִפְּהוּ (57) הִסְתַּר וְאֶקְצֹף וְיִלָּךְ שׁוֹכֵב בְּדֶרֶךְ לְבוֹ (ישעיהו נ ז). וכמו זה נראה גם בין בני אדם שעזיבת החטא גורם להשגת מחילה, כי כאשר ימנע מי שהמריע לחברו, מהרע אליו, אחר החרטה [לב], אז יהיה ראוי למחל לו, ולעבר על פשעו [לג].

ו"בקשת המחילה", אות - סימן היא על כניעתו ושפלותו ענותנותו לפני האלהים [לד], ו"התודות בעונו" סיבת המחילה לו (58), כמו שנאמר [לה]: מִכֶּסֶה פֶּשָׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יִרְחָם (משלי כח ג), ואמר הקרא בהפך זה במי שלא מתודה: יִתְאַקְרִי כִּי נִקִּיתִי אֲךָ שָׁב אִפּוֹ מִמֶּנִּי הִנְנִי נִשְׁפָּט אוֹתָךְ עַל אֲמָרְךָ לֹא חֲטָאתִי (יחזקאל כ לה) ואמר: מִכֶּסֶה פֶּשָׁעָיו לֹא יִצְלִיחַ וּמוֹדֶה וְעֹזֵב יִרְחָם (משלי כ יג). וכזה נראה גם בין בני אדם, כי החוטא לחברו, כשיכנע לו, ויודה שחטא לו והרע אליו [לו], ובקש ממנו

נאדר בקודש

תהיה עם החרטה: אמונתו. שאם לא היה תאמין בגמול ובעונש לא היה עוזב צעורו תשוקת הילך ולכן אמר ישעיהו יעזוב וכו' וישב אל ה' ר"ל אל ה' לדבק באלו העליון לשב אל הקיצה הראשונה והוא הגמול האמתי ועיקר תכלית המכוון: ואכזה. וכשהוא נכנע ומאמין שההכאה צאה לו צעור צלעו, הולך דרך ה', והוא התשובה שלימה שמתאמין

עומק הלב

[כח] וכיון שהסברה נותן ששיג מחילתו, יתברר הידיעה החמישי המוזכר בפרק הקודם וכן מובן דברי רבינו בהמשך, בשאר גדר התשובה.

[כט] וכנראה מדעת רבינו שעיקר שלימות התשובה הוא להשיג מחילה, וכן נראה בהמשך דברי רבינו ודו"ק.

[ל] ע' ידיעה השלישי והרביעי [והשישי] בפרק הקודם.

[לא] גם כאן, רבינו רק מביא מקור שעזיבת החטא הוא מעיקרי התשובה, כמ"ש יעזוב כו' וישוב כו'.

[לב] מדברי רבינו נראה וכן הוא מלשון רבינו יונה הנ"ל שחרטה קודם לעזיבת

(56) דרשו כי
בהנחל וגי'
(ישעיהו נה ז)

(57) הסתר וקצוף
וגי' (ישעיהו נ ז)
דרכיו רחיתי
וארפאכו וגו' (שם יח)

(58) אך כל
המחילה בדברים
ולא גמול בלבד לעזוב
כדי זה דומה לעזוב
ושכן בידו וכו' (ע'
תענית עז). ולפיך
לפרוע החטא
(תוספתא יומא ד'
יד). ואפי' בעלי
הטאות ואשמות אין
מתקפר להם עד
שיחזרו וידו דברים
(שנוטע יג. רמב"ם
תשובה א ח)
ובשטיר המחילה
כח' והחזרה עליו
אח כל עונות בני
ישראל (אחרי מות
עז כח). קחו עמכם
דברים וגו' (כוסע
יד ג)

המחילה, והכיר חברו ממנו, שהוא מתחרט על מה שקדם לו מן החטא [ז], לא יתעבב מלמחול לו ומעבור על פשעו, ויסיר [ח] מה שיש לו בלבו מן הנטירה.

עד כאן בענין היחס של תשובה לה"עבר", אבל במה שנוגע להעתיד הוא *הקבלה *שלא ישנה - שלא יחזור לחטאו, שהיא, אות על ידיעתו ברוע מעשהו, וגודל חטאו, כמו שנאמר: בְּלִעְדֵי אֶחָזָה אֶתָּה הָרַנִּי אִם עוֹל פָּעַלְתִּי לֹא אֶסִּיף (איוב לד לז), ונאמר: אֲשׁוּר *לֹא יוֹשִׁיעֵנִי [וגו'] • עַל סוֹס לֹא נִרְכָּב וְלֹא נֹאמַר עוֹד אֶלְהִינִי לְמַעַשֶׁה יְדִינִי (59) אֲשֶׁר בֶּן יֶרֶחַם יָתוֹם (הושע יד ז), ונאמר בהפכו במי שלא עוזב את חטאו: הִיָּהֲפֹךְ פּוֹשֵׁי עוֹרֵוּ וְנָמַר *חֲבֵרְבֵרְתִּי [וגו'] • גַּם אֶתֶם תּוֹכְלוּ לְהִיטִיב לַמִּדֵּי הָרָע (ירמיהו יג כג). וכמו זה נראה גם בין בני אדם, כשיקבל החוטא לחברו על עצמו, שלא ישנה להרע לו, *ויראה החרטה והעזיבה ויתודה, יהיה זה גמר [לט] סבות המחילה לו, והסר האשמה ממנו, ודחות העונש מעליו.

(59) ארפא משובח
אזכרם נדבה כי ש
אפי ממנו (הושע יד
(ה)

וכשיתקבצו בשב - במי שחזור בתשובה אלו הארבעה גדרים בתנאייהם, אשר אנו עתידים לבארם, מובטח לו שיכפר לו הבורא עוֹנוֹ ויעבור על פשעו. ואם יהיה העון ממה שנאמר בו: "לא ינקה", כשבועת שוא (סמות כ ו), ואשת איש (60) (משלי ו כט), אעפ"כ *מקל הבורא ענשו בעולם הזה ומטיב לו בעולם הבא, ויכנס בכח הצדיקים, כמו שנאמר [מ]: וְכֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל וְלְשִׁבִי פֶשַׁע בִּיָּעֶקֶב [וגו'] נָאֵם ה' (ישעיהו

(60) ושמח לאיד לא
ינקה (משלי ו ה)

נאדר בקודש

צעונש ולכן מקיים שם דרכיו ראיתי שנכנע לפני שהצין שאני הוא המכה וארפאהו: הקבלה. והוא גדר הרביעי, והוא על העתיד כי השלטה אלה מורים על העבר והימים הראשונים יפלו: שלא ישנה. ככלל ששז אל קיאו: לא יושענו. פי' בשעה שתשובו, אמרו אליו, לא נבקש עוד עזרת אדם כאשר בקשנו עד עתה, וזה הוא לראייה שהקבלה הוא שלא ישנה: חברברותיו. גם אתם תוכלו להטיב למודי הרע, פי' כי מורגלים אתם לעשות רע: ויראה. היוד צפתם: מיקל. גבי שצוה אינו מנקה אלא זיקורים אצל גבי אשת איש אם הוליד ממנה ממזר כתיב מעוות לא יוכל לתקון, ועין לקמן צפרק יוד:

עומק הלב

[זו] שוב מרגיש רבינו שלפני הכל הוא "החרטה" וע' מש"כ ב"העזיבה".
[לח] כאן מוסיף רבינו "ויסיר בו" מה שלא כתב בן ב"חרטה" או ב"עזיבה".
[לט] הרי שוב מוסיף על הראשונות, וכנראה שכל א' מגדרי התשובה גורם תוצאה נוספת, והסדר מעכב, וה"גמר" הוא ה"קבלה להבא".
[מ] המקראות האלו מוביחים שמי שעושה תשובה עם כל גדריה בודאי ישיג מטרתו שיצא מכלל רשע לכלל צדיק. וכן מבואר בגמ' (קידושין מט:): שהזכרנו למעלה שאפשר לצאת מכלל "רשע גמור", לכלל "צדיק גמור" בלי "לעשות" כלום ע"ש שהגמרא לא מתנה שאינה מקודשת אם הוא עבר עבירה שכתוב בו "לא ינקה".

נט ט), ואמר: אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב [מא] ואם תסיר שקוץיך מפני ולא תנווד (ירמיהו ד ט), ואמר: לכן כה אמר ה' אם תשוב ואשיבך לפני תעמד ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם (ירמיהו טו יט).

צדה לדרך

קיצור: השב צריך לידע גדרי התשובה והם ארבעה: הראשון – חרטה על מה שקדם לו מהעונות כמו שאמר הנביא מה יתאוונן אדם חי גבר על חטאו חטאיו: השני – העזיבה שנאמר "יעזוב רשע דרכו וגו'". השלישי – שיתודה ויבקש מחילה שנאמר "וישוב אל ה' וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח" ובתורה כתיב "והתודה אשר חטא עליה". הרביעי – שיבכה ויתאבל על מעשה הרע שלא ישוב אליו עוד כמו שנאמר כי אחרי שובי נחמתי, ואמר אם עול פעלתי לא אסיף. ואתה אחי ראה גם ראה שהחוטא לחבירו אם מכיר חברו שחסר אחת מאלה הגדרים מהמבקש מחילה לא ימחול לו כל שכן לפני בוראו היודע מצפוניו כנגלהו, אבל כאשר יתקבצו הארבעה גדרים ותנאיהם ראוי לכפרה.

עומק הלב

[מא] ע' לקמן פ"ו ש"אלי תשוב" אינו "תנאי" שיתקבל תשובתו. בתשובה אלא "הבטחה" לבעל תשובה

פרק ה

אבל תנאי *גדרי התשובה רבים מאד, אך אזכור מהם רק עשרים תנאים ונבאר בכל גדר מארבע גדרי התשובה, חמשה תנאים, ובהם יהיה כל גדר מגדריה הארבעה שלם.

מהם תנאי "החרטה" חמשה: הראשון, היראה ממהירות שיגיע עונש הבורא לחוטא⁽⁶¹⁾ על מה שקדם לו מן העונות, ולכן תחזק בעבור זה חרטתו, כמו שנאמר: **תנו לה' אלהיכם כבוד בטרם יחשך**⁽⁶²⁾ ובטרם יתנפז וגליכם על הרי נשף וקויתם לאור ושמא לצלמות ישית וישית לערפל (ירמיהו יג טז). והשני, שבירת לבו, והכנעו לאלהים⁽⁶³⁾, על מה שיהיה ממנו מן החטא, כמו שנאמר⁽⁶⁴⁾: **ויפגעו עמי אשר נקרא *שמי עליהם** ויתפללו ויבקשו פני וישבו מדרכיהם הרעים ואני אשמע מן השמים ואסלח לחטאתם וארפא את ארצם (דברי הימים ב יז). והשלישי, לשנות מלבושיו⁽⁶⁵⁾ ותכשיטיו [מב]⁽⁶⁶⁾ כדי להראות סמני החרטה בדבריו ובמאכליו⁽⁶⁷⁾ ובכל תנועותיו, כמו שנאמר: **על זאת *חגרו שקים [וגו']** ספרו והילילו כי לא שב חרון אף ה' ממנו (ירמיהו ד ח), ואמר: **ויתפסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלהים בחרקה וישבו איש מדרכו הרעה ומן החמס אשר בכפיהם** (יונה ג ח). והרביעי, *הבכי והצעקה והאבל⁽⁶⁸⁾, מתחרט על מה שקדם לו - מה שכבר עשה מן החטאים, כמו שנאמר: **פלגי מים ירדו עיני על לא שמרו תורתך** (תהלים קיט קלו), ואמר: **בין האולם ולמזבח יבכו**

נאדר בקודש

פרק ה: גדרי תשובה. הם ארבעה, חרטה, עזיזה, צקשת המחילה, קבלה שלא ישז לעשות ובכל גדר חמשה תנאים הרי המה עשרים תנאים וכשיתמלאו ככל גדר החמשה תנאיו יהיה כל גדר וגדר תוכו ושטחו שלם: **שמי עליהם**. ויתפללו ויצקשו פני וישזו מדרכיהם הרעים וגומר: **חגרו שקים**. ספרו והלילו כי לא שב חרון אף ה' ממנו: **הבכי והצעקה והאבל**. יהיו זהותו מתחרט על מה וכו'.

עומק הלב

[מב] יש לציין לדברי הרמב"ם (תשובה ז ד) שכתב "מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בבכי ובתחנונים ועושה צדקה כפי כחו ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר ואיני אותו האיש שעשה אותן המעשים ומשנה מעשיו כולן לטובה ולדרך ישרה וגולה ממקומו, שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו

(61) זאת היא

היראה חלוצית

(62) והחשך משל על העונש

(63) לב נשזר ונדרכ

(תהלים נא יט)

(64) בראית כי

נכנס

(מלאכים ח כח כט)

(65) ע"ד וילגשו

שקט מגדולים ועד

קטנס (יונה ג ה)

(66) ע"ד ולא שמו

איש עדיו עליו

(שמות לג ד), וכן

ויתללו בני ישראל

את עדים מחר חורב

(שמות לג ו), ע"ד

ושפלת מארץ חדברי

וגו' (ישעיהו כט ד)

(67) ע"ד לחם

חמדות לא חלתי

(דמיון י ג)

(68) על זאת

אספדה ואיללה

(מייכא ח ח)

הכהנים מִשְׁרָתִי ה' וַיֹּאמְרוּ חוֹסֶה ה' עַל עַמּוֹךְ וְאֵל תַּתֵּן נִחְלָתְךָ לְחֶרֶף לְמִשְׁלַל בָּם גּוֹיִם לְמַה יֹּאמְרוּ בְּעַמִּים אֵיךְ אֱלֹהֵיהֶם (וְאֵל ז' יז). **והחמישי, שיוכיח נפשו, ויכלימנה** יביישנה במצפונו בסתר לבו, **על מה שהיה מקצורו** מה שנחסר בחובת הבורא יתעלה שהיה עליו, **כמו שנאמר: וקָרְעוּ * לְבַבְכֶּם * וְאֵל בְּגָדֵיכֶם** (69) וְשׁוּבוּ אֵל ה' אֱלֹהֵיכֶם כִּי חָנוּן וְרַחוּם הוּא אֶרֶךְ אַפַּיִם רַב חֶסֶד וְנָחֵם עַל הָרָעָה (וְאֵל ז' יג).

(69) ומלחם את
ערלת לבבכם
(דברים י ז)

ותנאי "העזיבה" גם כן חמשה: אחד מהם עזיבת כל מה שהזהיר הבורא ממנו [מג] (70), **כמו שנאמר: שָׁנְאוּ רָע וְאַהֲבּוּ טוֹב** וְהִצִּיגוּ בְּשַׁעַר מִשְׁפָּט אוֹלֵי יָחַן ה' אֱלֹהֵי צָבָאוֹת שְׁאֲרִית יוֹסֵף (עמוס ה טו), **ואמר: אֲשֶׁרִי אָנוּשׁ יַעֲשֶׂה זֹאת וְכֵן אָדָם יַחְזִיק בָּהּ שֹׁמֵר שְׁבֶת מִחֻלּוֹ וְשֹׁמֵר יְדוֹ מַעֲשׂוֹת כָּל רָע** (ישעיהו נו ז), **ואמר: יַעֲזֹב רָשָׁע דְּרָכּוֹ [וגו']** (71) וְאִישׁ אֶן מִחֻשְׁבְּתִּי וַיֵּשֶׁב אֵל ה' וַיִּרְחֲמֵהוּ וְאֵל אֱלֹהֵינוּ כִּי יִרְכֶּה לְסֻלּוֹת (ישעיהו נה ז). **והשני, עזיבת המותר** [מד] **המביא לידי אסור, למשל כדברים המסופקים** (72) **אם מותרים הם או אסורים** [מה], **כמו שנאמר על קצת החסידים** [מו], **שהיו פורשים**

(70) כס בלאוין
כלס

(71) סור מרע
ועשה טוב (ההלים
לד טו)

(72) חס שחס
המותרות חס שחס
במחלוקת

נאדר בקודש

לבבכם. עיקר המרטה הוא צמאפון: **ואל בגדיכם.** המרטה שהיא רק צנלוי ואין תוכו

עומק הלב

[מג] **ע' לקמן פ"ז** על מי ששב רק על מקצת מעוונותיו. [מד] **רבינו הכניס כאן ענינו של "עזיבת המותר"** כתנאי ל"עזיבת החטא". **באמת מצאנו ענין "עזיבת המותר"** גם שלא בהקשר לעזיבת החטא וכמבואר בגמרא (ינמות כ). "קדש עצמך במותר לך". וכן ברמב"ן (ריש פר' קדושים יט ז) שכתב "והענין כי התורה הזהירה בעריות ובמאכלים האסורים והתירה הביאה איש באשתו ואכילת הבשר והיין, א"כ ימצא בעל התאווה מקום להיות שטוף בזמנת אשתו או נשיו הרבות, ולהיות בסובאי יין בזוללי בשר למו, וידבר כרצונו בכל הנבלות, שלא הזכיר איסור זה בתורה, והנה יהיה נבל ברשות התורה". **אולם נראה בדעת רבינו שביותר צריך מי שחטא, "לעזוב" את החטא עד כדי עזיבת המותר.** והוא מעין מה שמרומז למעלה בפרק א' במשל הרופא ע"ש מש"כ בשם היד רמה והריטב"א, וע' מש"כ לקמן בפ' מדברי רבינו שבעל תשובה "יכנס מן הפתח הצר".

[מה] **מעניין שרבינו מביא "פרישה מהספק"** כדוגמא של "עזיבת המותר". ויתכן שקאי על סוג ספק שהיה מותר להלכה להקל, ואעפ"כ מצד "עזיבת החטא" יש לו להחמיר. ראוי לצטט דברי המסילת ישירים (פרק יז) וז"ל "והפרישות בדינים הוא להחמיר בהם תמיד, לחוש אפילו לדברי יחיד במחלוקת אם טעמו נראה, אפילו שאין הלכה כמותו ובתנאי שלא יהיה חומרו קולו, ולהחמיר בספיקות אפילו במקום שאפשר להקל בהם. וכבר ביארו לנו חכמינו ז"ל מאמר יחזקאל (חולין לז): "הנה נפשי לא מטומאה" שלא אבלתי מבהמה שהורה בה חכם (בהמה שיש בה ספק איסור, ואע"פ שלסוף הורה זה החכם היתר), ולא אבלתי מבשר כוס כוס (כוס לשון שחיטה, שאומרים צעליה שחוט שחוט, כלומר שלא אכל מבהמה שנוטה למות, שממהרים לשחטה צטרס תמות ותעשה נבילה, ואע"פ שמעיקר הדין מותר לאוכלה הואיל ונשחטה צטרס תמות, מ"מ קדושה היא לנבילה). והנה כל זה מותר הוא מן הדין ודאי, אלא איהו דאחמיר אנפשיה. וכבר

משבעים * שערים [מז] **משערי המותר, מיראתם שלא יכשלו בשער אחד משערי האסור, וכן כמו הסייגים, שצו עליהם רבותינו ז"ל ואמרו (לכות א' א') ועשו סייג לתורה (73).** והשלישי, שתהיה סיבת עזיבתו של העבירות, אחר יכלתו עליהם, והזדמנותם לו - אף שיש לו האפשרות לעבור, ולעשות את החטא, אעפ"כ לא ימנע * מעשותם, כי אם מסיבת יראת עונש הבורא (74), כמו שנאמר: סֶמֶר מִפְּחָדָךְ בְּשָׂרִי

(73) ושמרתם את משמרתו וגו' (ויקרא יח ז)

(74) לא מצלתי יכולת

נאדר בקודש

כזרו איננו נחשבת למאומה: **שערים**. לשון עניינים: **מעשותם**. גמרא, היכי דמי צעל תשובה, אחוי ליה צלותו מקום צלותו מעשה. לאל"כ הוא על דרך (סנהדרין כג). "מסרלא לגנצא, נפשיה לשלמא נקיט", משא"כ אם נזדמן לו, ועוזב, מיראת הכורא, וגודל

עומק הלב

בכם כי חסיד אני. וכן בני יעקב כשחטאו ליוסף מחל להם ולא שלם להם גמולם וזה שורש החסידות שצריך לעשות לפנים משורת הדין בכל דבר שנאמר (תהלים קמה יז) וחסיד בכל מעשיו". גם ברמב"ם (לכות ה ו, מו"נ ג נג) מבואר ש"חסידות" מחייב פרישה יתירה וז"ל "ולזה נקרא חסיד, להוספתו, לפי שההפלה בדבר תיקרא חסד", ע"ע ברמב"ם (שמנה פקקים טז) בענין "לפנים משורת הדין". **כמקור יסוד** זה יש לציין לדברי הגמ' (ב"מ פג.) והגר"א (משלי ז ט).

[מז] **מעניין שמצאנו** בספרים דיעות שונות בכמות השערים שיש לפרוש מהם. ע' בדברי מהר"ח פאלאג'י (נפש כל חי מע' א' אות ז', ומע' ח' אות ט') שמביא שי"א נ' שערים ויש אומרים ק' שערים. ע"ש שמוסיף לקח. **עוד יש** לציין לדבריו הקדושים של האור החיים הקדוש (פנחס כו כג) "ואמרו לשמרן משפחת השמרוני - ירמוז לתוספת השמירה, המתחייב עשות בן תורה יתר על ההמון, כאומרים ז"ל (יומא פו) היכי דמי חילול השם אמר רב כגון אנא אי שקילנא בשרא וכו' ולא יהיבנא דמי לאלתר, עד כאן: מזה יקיש כמה צריך להשתמר בן תורה בכל פרטי המצוות, ואמרו ז"ל כי חסידים הראשונים היו שומרים חמשים שערי היתר לבל יכשלו בשער האיסור, והוא אומרו לשמרן משפחת השמרוני".

זכרתי למעלה שאין ללמוד ממה שהותר על כל ישראל, לפרושים שיש להם להרחיק מן הכיעור ומן הדומה לו ומן הדומה לדומה". **אולם בכלל ראוי לא להקל ב"ספקות"**. יש לציין לדברי רבינו יונה (נלכות א': מדפי הריף) שכתב "וזהו עיקר היראה לזוהר מהספקות ושלא לעשות המצות ע"ד ההרגל שעונש הספק יותר מהודאי כו' והטעם בזה למה החמירו על הספק יותר מן הודאי אומר מורי הרב שהוא מפני שעל הודאי משים האדם החטא אל לבו ודואג ומתחרט עליו וחוזר בתשובה שלימה אבל על הספק עושה סברות ואומר אותה חתיכה שאכלתי אולי היתה מותרת ולא ישית אל לבו לשוב ולזה החמירו בו יותר". וגם ידוע ש"עמלק" גמט' "ספק".

[מו] **איתא בספר חסידים** (יא) "אין חסיד אלא מי שעובר על מדותיו. כשבאין בני אדם בפניו אשר חטאו ועשו לו שלא כהוגן ועתה מתחרטים ומבקשים מחילתו ממנו ומה שיש בידם לתקן מהמעוות אשר עשו הם מתקנים ועל אשר לא יוכלו לתקן מתחרטים ומבקשים מחילתו ואומרים לקבל דין עליהם ככל אשר יגזור עליהם וכשרואה זה אשר בידו לעשות להם רעה ולהשיב להם גמולם מוחל להם בלב שלם ואינו עושה עמהם רעה מפני זה נקרא חסיד שנאמר (ירמיהו ג יב) שובה משובה ישראל [וגומ'] ולא אפיל פני

משום שוממ'שפטיך יראתי (תהלים קיט קכ). והרביעי, שתהיה עזיבתו העבירות מחמת בשתו מן הבורא, לא מיראת בני אדם^[מח] וגם לא לתקותו להם וגם לא לבשתו *מהם, ולא יהיה, כמי - כמו אותם שנאמר בהם: יִיאָמֶר אֲדֹנִי יֵעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בִּפְיוֹ וּבִשְׁפָתָיו כְּבִדּוֹנִי וְלִבּוֹ רָחַק מִמֶּנִּי וְתִהְיֶה יִרְאַתָּם אֵתִי מִצֹּת אֲנָשִׁים *מִלְמָדָה (ישעיהו כט יג), ואמר: וַיַּעַשׂ יוֹאָשׁ הַיִּשְׂרָאֵל בְּעֵינֵי ה' כֹּל יְמֵי יְהוֹדָע הַכֹּהֵן: (דברי הימים ב כד ז). והחמישי, שיעזב עשות הרע עזיבת *היאוש ממנו, פירוש שאפילו לא יתן אל לבו לשנות - לחזור אליו לעבור שוב על אותו חטא, ויאמר בלבו ובלשונו, כמו שאמר החסיד⁽⁷⁵⁾: בְּלִעְדֵי אַחְזָה אֶתָּה הֲרֵנִי אִם עוֹל פְּעֻלָּתִי לֹא אֶסִּיף (איוב לב לב).

(75) אליהו (איוב לב לב)

אבל תנאי⁽⁷⁶⁾ "בקשת המחילה" כמו כן חמשה⁽⁷⁷⁾: אחד מהם, התודות בעונותיו⁽⁷⁸⁾ שיודה שחטא ושירבו בעיניו ובלבו⁽⁷⁹⁾ אותם העבירות שעבר, יהיו בעיניו כגדולים, כמו שנאמר: כִּי רַבּוּ פְּשָׁעֵינוּ נִגְדָּךְ וְחַטָּאוֹתֵינוּ עֲנָתָה בָּנוּ כִּי פָשַׁעֵנוּ אֶתָּנוּ וְעֹנֹתֵינוּ יִדְעֻנוּם (ישעיהו נט יב). והשני, שיזכר אותם העבירות תמיד^[מט], וישימם לנגדו - לנגד עיניו ונוכח פניו, כמ"ש: כִּי פָשַׁעִי אֲנִי אֲדַע וְחַטָּאתִי נִגְדִי תָמִיד (תהלים נא ה). והשלישי, שיתענה ביום⁽⁸⁰⁾, ויתפלל *בלילה^[נ], בעת שלבו פניו ואין לו טרדה בעסקי העולם^[נא], כמ"ש: קוּמִי רַבִּי בַּלַּיְלָה⁽⁸¹⁾ לְרֹאשׁ אֲשֶׁמֶרוֹת שְׁפָכִי כַּמִּים לְבָךְ

נאדר בקודש

רוממותו, הוא נקרא בעל תשובה גמור: מהם. מוסב על זני אדם: מלומדה. בעבור הרגל ולמוד זני אדם ממש כקוף העושה מה שרואה מצני אדם שעושים כן הדבר הזה, רואה את זני אדם בשעת הוידוי מכיס עכמס על החזה והוא כמותם, אשמונו בגלנו, על מה תוכו עוד הוסיפו סרה השק אס הוא מלא תצוה מכיס זו ככדי שיחזיק יותר, הן הן הדברים המקורים אל הלצ, אס מזל עכמו היא עזיבה עיקרית: היאוש. שתיאש: בלילה. לשון ספר הישר לר"ת ז"ל בימים צומו ובלילות יקומו על זאת הוא צתרי^[מ] קרא

עומק הלב

[מח] יש לציין לדברי הגמ' (ברכות כה): "תנו רבנן כו' וכשחלה רבי יוחנן בן זכאי נכנסו תלמידיו לבקרו כו' אמרו לו, רבינו ברכנו, אמר להם יהי רצון שתהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, אמרו לו תלמידיו עד כאן, אמר להם ולואי תדעו כשאדם עובר עברה אומר שלא יראני אדם".

[מט] ע' מש"כ בסוף פ"ב.

[נ] קצת משמע שהתפלה הוא חלק

[נא] שהרי תפילה צריך שלבו יהיה פנוי מכל תרדות. כדאי לציין לדברי השו"ע (או"ח כח א) "המתפלל צריך שיכוין בלבו פירוש

(76) הכוונה ג.
(77) חלי הכסח
הזאת יותר נכונה
אכל תחיל התודות
מעונותיו ובקשת
המחילה מהם כמו
כן חמשה, אחד מהם
שירבו עונותיו
בעיניו וכו'
(78) והתודות
עונות ואס
אבותם (ויקרא כו
ט)
(79) הן בכמות הן
באיכות, אלו מלאי
עון ואחת מלא
רחמי'
(נוסח
הוידוי). זעקת סדום
(בראשית יח כ)
(80) קדשו
קראו עזר (יואל א
יד, ז עו), ויקראו
זוס (יונה ג ה)
(81) ובלילה שיר
עמו (תהלים מז טו).
נפשי חיותך בלילה
(ישעיהו כו ט). חלות
לילה אקום (תהלים
קיע צב), ועיון
שער הכנה ה' פ"ו

נכח פְּנֵי אֲדֹנָי שְׂאֵי אֱלֹיו כְּפִיךָ עַל נֶפֶשׁ עוֹלָלֶיךָ הַעֲטוּפִים בְּרָעַב בְּרָאשׁ כָּל חוּצוֹת (איכה ב יט). ואני עתיד לבאר מעלת תפלת הלילה בעזרת השם (שער אהבת השם פ"ו). והרביעי, שיתחנן אל האלהים, ויעטף יתפלל אליו תמיד, לכפר עונותיו, ולמחול לו, ולקבל תשובתו, כמ"ש: חֲטָאתִי אֹדִיעֶךָ וְעוֹנִי לֹא כִסִּיתִי (82) [וגו'] אֲמַרְתִּי אֹדָה עָלַי פֶּשַׁעִי לֹא וְאַתָּה נִשְׂאָתָ עוֹן חֲטָאתִי סִלָּה (תהלים לב ה), ואמר: עַל זֹאת יִתְפַּלֵּל כָּל חֹסֵיד [נב] אֱלֹיךָ לְעַת מִצָּא רַק לְשֹׁטֵף מִיָּם רַבִּים אֱלֹיו לֹא יִגְיֵעוּ (תהלים לב ו). והחמישי, שיטרח וישתדל להזהיר שאר בני אדם * מכמות עבירותיו (83) - מלעשות עבירות כמותו * וליראם - להפחיד אותם מענשם, ולהזכירם בחיוב תשובה מהם, כמו שכתוב: מִי יֵדַע יָשׁוּב וְנָחֵם הָאֱלֹהִים וְשָׁב מִחֲרוֹן אַפּוֹ וְלֹא נֹאכֵד (יונה ג ט) ונאמר אֶלְמֶדָה פִּשְׁעִים דְּרָכֶיךָ וְחֲטָאִים אֱלֹיךָ יָשׁוּבוּ (תהלים נא טו).

(82) תחטאני באזוב ואטבר (תהלים נא ט). וכל עונותי מחה (תהלים נא יח)

(83) כל המזכר את הרבים (אבות ה יח). בן אדם אפה נחתיך וגו' (יחזקאל ג י), לג וזמנדיקי הרבי ככבים (דניאל יב ג)

* ותנאי "הקבלה להבא", שלא ישנה לעשות מה שהזהיר ממנו הבורא, חמשה תנאים כמו כן: אחד מהם, שישקול יחשבן * ערבות מתיקות * מהירה - זמנית * וכלה - אין לה קיימה, * מעורבות עם צער ויגון, מול * בערבות מתיקות קיום התורה, שהיא * מתאחר, * קיימת, מתמדת, וְכָה מְבַלִּי קְדֵרוֹת וְעֵרֻבוֹב (84), ועוד שישקול

(84) שכל עבירה כנגד הפסד (אבות ב ז)

נאדר בקודש

"חטאתי אודיעך": מכמות. כל"א פון זעלבי וואס גלייך אז זייני עבירות: וליראם. היור צפת"ח: ותנאי הקבלה. גדר הקבלה אף שיקבל על עצמו שלא ישנה אינו מתקיים אלא עפ"י תנאים אלו החמשה: עריבות. מתיקות העצירה: מיהרה. שמתיקותה עוברת מהר ואינו אלא לזמן מועט: וכלה. יש לא תכלה והפסק: מעורבות. שמתיקותה עכורה ומעורבצת צחשך וקדרות מלשון וערצה כל שמחה: בערבות. ישקול נגד שכל עו"צ שהיא מתיקות: מתאחר. היפך המהירות: קיימא. נלחית מחמדת

עומק הלב

וצריך שיחשוב בדברים המכניעים הלב ומכוונים אותו לאביו שבשמים, ולא יחשוב בדברים שיש בהם קלות ראש. וברמ"א "ויחשוב קודם התפלה מרוממות האל יתעלה ובשפלות האדם בו" (הר"י ריט פרק אין עומדין).

[נב] גם רבינו יונה (שערי תשובה ז ט) כתב "והנה אנשים צדיקים וישרים בלבותם, שאגה להם כלביא תמיד במחשבותם, וינהמו על חטאיהם כנהמת ים, ועל אשר קצור קצרה ידם מעבודת השם, כי על זה יפשע גבר והרבה אשמה כמו על העבירות החמורות, כענין שאמרו רבותינו זכרונם

המלות שמוציא בשפתיו; ויחשוב כאלו שכינה כנגדו; ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו; ויחשוב כאלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם היה מסדר דבריו ומכוין בהם יפה לבל יכשל, קל וחומר לפני ממ"ה הקב"ה שהוא חוקר כל המחשבות. וכך היו עושים חסידים ואנשי מעשה, שהיו מתבודדים ומכוונים בתפלתם עד שהיו מגיעים להתפשטות הגשמות ולהתגברות כח השכלי, עד שהיו מגיעים קרוב למעלת הנבואה. ואם תבא לו מחשבה אחרת בתוך התפלה, ישתוק עד שתתבטל המחשבה.

צער [נג] של עשיית המצוה ומניעתו מלעבור על ל"ת, שהיא מהר רק עכשוי * וכלה [בלה] ש- אין לו קיימא, מול בצער של עונש העבירה שהיא מתאחר שבא אח"כ, שהעונש ההיא יהיה מתמיד, * אין לו הפסק⁽⁸⁵⁾, כמו שנאמר בקרא על * הערבות המתקנות: וראיתם וישש לבכם⁽⁸⁶⁾ ועצמותיכם כדשא תפרחנה ונודעה יד ה' את עבדיו ונעם את אביהם (ישעיהו סו יד), ואמר על הצער של העונש: ויצאו וראו בפגרי האנשים [וגו'] הפשעים בי פי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר (ישעיהו סו כד), ואמר: כי הנה היום בא בער בתנור והיו כל זדים וכל עשה רשעה⁽⁸⁷⁾ [וגו'] קש ולהט אתם היום הבא אמר ה' צבאות אשר לא יעזב להם שרש וענף, ואמר: וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה [וגו'] ומרפא בכנפיה ויצאתם ופשתם בעגלי מרבק * (מלאכי ג יט-כ). וכאשר יתן החוטא אל לבו הדבר השקילות והחשבון של המתקנות של מצוות ועיברות מול הצער הזה, ראוי לו לקבל עליו, שלא ישנה - יחזור אל חטאו. והשני, שיתן אל לבו, בוא יום המיתה[נד], ובוראו קצוף עליו על מה

(85) הפסד מלוא כנגד שכר (אבות 3 ב)

(86) תודיעני אורח חיים שובע שמחות את פיך נעימות צימיק נח (הכלים עז יא)

(87) חלכ לחיי עולם וחלכ לחרפות ולדראון עולם (דניאל יב ג) רחוב על הערבות ועל הכזה. וכן כיתה נפש אדוני צורכ וגו' (שמואל א כב כט)

נאדר בקודש

לחין תכלית כי הפורש מן העצירה מקבל שכר כעושה מצוה כתיקונה וכמ"ש "אף לא פעלו עולה" מקבלים שכר וגמול כמו "צדרכיו הלכו": וכלה. תעשיתו לקמאים, והוא כער כבישת היצר לפרוש מהעצירה רק לפי שעה עוזרת: אין לו הפסק. כמאמר חז"ל (ר"ה יז). הגיהנס כלה והם חונס כלים: הערבות. צענין מתיקות מתן שכר וגמול:

עומק הלב

הבהמית ויערב לכם, מישור זה לקללה יחשב.

[נד] ע"ע שער חשבון הנפש (פ"ג אופן טז) וז"ל "חשבון האדם עם נפשו על אורך זמן עמדו בעולם ויעלה על לבו קרבת קצו ובוא המות אליו ובעת שהוא רואה מיתה שאר החיים פתאום ממדבר וזולתו מבלי הקדמת ידיעה בדבר ולא רמז ולא מועד ידוע שהיה בטוח מהיותו בו איננו מתעכב מביא בכל חודש מחדשי השנה ולא ביום מימות החודש ולא בשעה משעות היום ואיננו בא בימי הזקנה מבלעדי הישיות והבחרות והנערות והילדות והינקות אך הוא קורה את החיים בכל זמן ובכל עת ובכל מקום". עוד בענין חובת עשיית חשבון כזה כתב ר' ישראל מסלנט (אור ישאל אגרת ז) "הלא לכל עת (קהלת ג), והאדם לא ידע את עתו כו' לעת רעה כשפתאום תפול עליו (שם ט) בלי הכנה

לברכה (ירושלמי חגיגה פרק א הלכה ז): ויתר הקדוש ברוך הוא על עבודה זרה ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ולא ויתר לעון בטול תורה".

[נג] יש לציין לדברי אור החיים הקדוש (ראה יא כו) וז"ל "והוא אומרו נותן לפניכם וגו' פירוש שני מיני טובות, ובכל אחת יש ברכה וקללה, כי דרך הרשעים יש בו מישור בתחילה וקוצים בסופו הרי ברכה וקללה, ודרך "החיים" גם כן תחילתו קוצים וסופו מישור הרי ברכה וקללה גם כן. וחזר ופירש את הברכה, פירוש לזה יקרא ברכה, שאין ראוי לחוש לענף הקללה שבה אשר תשמעו וגו', הגם שיש באמצעות זה צער, כי הצדיקים מצטערים בעולם הזה בהשתדלות המושכל, ועולמם קשה עליהם למה שצריכין בו, והקללה אם לא תשמעו, הגם שאתם מתעדרים בעולם בכל אות נפש

שקדם לו מן הקצור - החסר בחובותיו, כמ"ש: ומי *מכלכל את יום בואו⁽⁸⁸⁾ ומי העמד בהראותו כי הוא פאש מצרף וכברית מכפסים (מלאכי ג ז). וכאשר ישיב זה אל לבו, ממילא יהיה חייב לירא מעונשו, ולהסכים להחליט עם נפשו, שלא ישנה אל מה שיקציף - גרם חרון אף אדוניו עליו. והשלישי, שיתן אל לבו הימים שעברו, אשר נטה בהם כבר מאחרי אלהיו, ולא השגיח לעבודתו, עם - על אף התמדת טובותיו של הקב"ה עליו בהם [נה] - באותם הימים עצמם, כמ"ש: כי מעולם שברתי ערך נתקתי מוסרתיך ותאמרי לא אעבור⁽⁸⁹⁾ כי על כל גבעה גבהה ותחת כל עץ רענן את צעה זנה (ירמיהו ז כ), ופרוש לא אעבור - לא אקבל עבודתך ולא אבוא בבריתך, כאלו אמר: לא אעבור בבריתך, *מענין: לעברך בברית ה' אלהיך ובאלתו אשר ה' אלהיך כרת עמך היום (נכניס כט יא). והרביעי, שישב הגזלות, וימנע מן העבירות, וירף וימנע עצמו מהזקת כל הברואים, כמו שכתוב: *חבל ישיב רשע גזלה ישלם בחקות החיים הליך לבלתי עשות עול חיו יחיה לא ימות (יחזקאל לג טו),

(88) ודע כי על כל חלב ויחלף חלקי במשפט וגו' (קהלת יא ט). כי את כל מעשה האלקי יבוא במשפט וגו' (קהלת יב יד). אם פגע כל מנוול זה (סוכה נב) עד יחזיר לו יום המיתה (ברכות ה).

(89) כתי' אעבור. כרוב לפירו הרבה למזכרות כעוב לארצו היעניו מלכות (הושע י ח) וכסף הכריתו לב חובב עשו נלעל (הושע י).

נאדר בקודש

מכלכל. פי' מי יכיל: מענין. ר"ל משמעות פירושו של "לא אעבור" האמור במקרא כמשמעות "לעצרך צדית" ור"ל אף אם עשיתי עמך טובות שצדתי עולך, אעפ"כ אתה מקשה ערפך ותאמרי לא אעבור צדית ה' ותיסרך רעתך. העול שנעשה מן עץ נופל זו לשון שצירה, המוסרות שהם מיני חצלים או לצועות של עור נופל זו לשון נתיקה: חבול. הוא עצוב ומשכון שכוונתי להשיב כצוא השמש אם ישיב רשע וכן גזילה וכו' וגם

עומק הלב

הדרושה להכין מגן וצינה, להשמר מהפח, הוא יום הדין הנורא, כאשר גם עיני בשר רואות, כי כמעט בכל ר"ה, נדונים, רחמנא ליצלן, גם הבחורים למיתה ח"ו, אשר שאר אנשים כגילם נצולו, והוא הדבר, כי הקב"ה מאריך אף, עד עת הקצובה לפני, אשר לכל אדם עתו לבדו. בענין קוצר הימים, כתוב בפסוק באיוב (ח ט) כי תמול אנוחנו ולא נדע כי צל ימינו עלי ארץ, ופי' הגר"א (לכות ד טו) שתמול אנוחנו פ' לא לפני כמה זמן נולדנו, ולא נדע, כי צל ימינו עלי, שחיינו הוא קצר מאוד, כמש"כ במשנה, היום קצר. ובענין מהירות באת המיתה כתוב בקהלת (ט יז) כי גם לא ידע האדם את עתו בדיגים שנגאחוים במצודה רעה וכצפורים האוחזות בפח בהם יוקשים בני האדם לעת רעה בשתפול עליהם פתאם, פי' האבן עזרא "ועוד דבר אחר קשה

שיתכן שיגיע אליו המות פתאום והוא לא ידע ודמה בני אדם לדגים ולצפורים שלא ידעו עד שנפלו ולא יוכלו להנצל". אסיים עם דברי הנתיבות המשפט (נפיוסו תעלומות חכמה על קהלת טס) "וגם האדם א"י עתו ושמא לא תפנה ע"כ כל מה שבבכך עשה ואל תדחה הדבר מזמן לזמן" עכ"ל.

[נה] נראה שרבינו מדגיש שראוי להתבונן על גודל רחמיו ית' על שהמשיך לזרום לנו חיים גם בזמן ובשעה שעברנו על רצונו. ע' רמ"ק (תומר דבורה א א) "המדה הזאת מורה על היות הקב"ה מלך נעלב, סובל עלבון, מה שלא יכולהו רעיון. הרי אין דבר נסתר מהשגחתו בלי ספק, ועוד אין רגע שלא יהיה האדם נזון ומתקיים מכח עליון השופע בו עליו; והרי תמצא שמעולם לא חטא אדם נגדו שלא יהיה הוא באותו הרגע ממש שופע

ואמר (90) אם אֵין בְּיָדְךָ *הִרְחִיקָהּ [וגו'] וְאַל תִּשְׁכַּח בְּאֶהְלִיךָ עוֹלָה. *כִּי אִזּוֹ תִּשָּׂא פְּנֶיךָ מִמּוֹם (91) וְהָיִיתָ מִצָּק וְלֹא תִירָא (אִיּוֹב י"ד–טו). והחמישי, שיתן אל לבו גדולת הבורא יתעלה. אשר המרה דברו, ויצא מקשר מדבקות עבודתו (92), ומסורת תורתו, ויכיר את נפשו, ויכלימנה ויביישנה על זה, כמו שנאמר: ה' לֵה' תִּגְמְלוּ זֹאת עִם נָכַל וְלֹא חָכָם הָלֹא הוּא אָבִיךָ קִנְךָ הוּא עֲשֶׂךָ וְיִכְנֹנֶךָ (האזינו לזו), ואמר: הָאוֹתִי לֹא תִירָאוּ נֶאֱמַר ה' (93) אִם מִפְּנֵי לֹא תִחִילוּ אֲשֶׁר שָׁמַתִּי חוֹל גְּבוּל לָאֵם חָק עוֹלָם וְלֹא יַעֲבֹרְנָהּ וְיִתְגַּעְשׂוּ וְלֹא יוֹכְלוּ וְהָמוּ גְלִיו וְלֹא יַעֲבֹרְנָהּ (ירמיהו ה כב). *ובזה ישלמו גדרי התשובה אשר הקדמנו.

נאדר בקודש

בחוקות של אלקי חיים הלך לבלתי עשות עול חיו יחית לא ימות: הרחיקהו. קודם לזה אמר לוֹפֵר לְאִיּוֹב אִם אֵתָּה תַעֲזוֹב הַדְּיוּעוֹת הַמִּשְׁוֹצוֹת מִלִּצְדָּק וְהַרְחִיקָהּ וְתִשְׁכַּח דְּרָכָיו לְשׁוֹב אֲלֵיו כִּי הִיכֹלֶת עַד קָהָה. ואל תשכן באהליך עולה כלומר גם אם יהיה ג"כ הרחקה צמעים שתשיב הגזילות אשר צאהליך. לאשר אשם לו וכל עולה מאהליך תרחיקהו: כִּי אִזּוֹ תִּשָּׂא פְּנֶיךָ מִמּוֹם. אז תהיה נכון לצד צטום שתסלק את עמך מאלו המכאובות אשר נחלית זהם עד עתה: וְבִזָּה. כלומר על פי תנאים אלו:

עומק הלב

שפע קיומו ותנועת אבריו, ועם היות שהאדם חוטא בכח ההוא לא מנעו ממנו כלל, אלא סובל הקב"ה עלבון כזה להיות משפיע בו כח תנועת אבריו, והוא מוציא אותו כח באותו רגע בחטא ועון ומכעיס והקב"ה סובל".

צדה לדרך

קיצור: ואלו הם התנאים, חמשה בכל גדר וגדר: בגדר החרטה: האחד – היראה ממהירות עונשו. השני – שבירת לבו והכנעתו. השלישי – לשנות מלבושיו כאנשי נינוה. הרביעי – הבכי והאבל. החמישי – שיוכיח נפשו ויכלימנה בינה לבינו בגדר העזיבה: האחד – עזיבת כל מה שהזהיר ה' מעשות. השני – עזיבת המותר המביא לידי איסור כמו דברים מסופקים, ואמרו על אחד מהחסידים שהיה פורש משבעים שערי מותר, מיראתו ליגע לשער אחד מאיסור, ולכן גדרו החכמים גדרות והרחקות. השלישי – שתהיה עזיבתו אחר היכולת עליהם. ולא ימנע כי אם מיראת השי"ת. הרביעי – שתהיה עזיבתו מבושת השם ומפחדו לא מבושת אדם, ולא לתקותם ולא מיראתם. החמישי – שיעזוב את העבירה עזיבת יאוש ולא ישוב עוד אליה כמו שנאמר "ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום" בגדר הוידוי והמחילה: האחד – להתוודות על עונותיו בכלל ובפרט ושירבו בעיניו כמו שנאמר "כי רבו פשעינו נגדך". השני – שיזכרם תמיד וישימם לנגד עיניו נכח פניו. השלישי – שיתענה ביום ויתפלל בלילה עת שלבו פנוי לה'. הרביעי – שיתחלחל ויתחנן ויעטוף אליו תמיד לכפר עונותיו ולמחול חטאיו ולקבל תשובתו. החמישי – ישתדל למזהיר בני אדם מדומה לעונותיו, וליראם מענשם ולהזכירם דרכי התשובה, כמו שנאמר "מי יודע ישוב ונחם אלהים". ובגדר הקבלה: על עצמו שלא ישוב לחטוא, חמשה: האחד – שישקול מתוק כלה והולך, למתוק מתמיד וקיים. וצער כלה, לצער מתאחר מתמיד אין לו הפסק. השני – שיתן אל לבו הימים שעברו שנטה אחרי יצרו ופנה עורף ליוצרו המטיב לו ומכלכלו. השלישי – שיתן אל לבו יום המות שנאמר בו מי יכלכל את יום בואו. הרביעי – שישלב הגולה והחמס ולא יזיק לנברא כמו שאמר אם און בידך הרחיקהו כי אז תשא פניך ממום. החמישי – שיתן אל לבו גדולת הבורא וההמרה אותו ויצא מקשר עבודתו ומחוקות תורתו, ויוכיח נפשו ויכלימנה כמו שנאמר "הלה' תגמלו זאת" ונאמר "האותי לא תיראו נאם ה'".

פרק ו

אבל אופן *ההערה יהיה לארבעה דברים [נ]: האחד *מחזיק "הכרת האדם את

אלהיו" ובחינתו והבנתו ברוב התמדת טובתו של הקב"ה עליו (94) ומה שהוא חייב

תמורה *עליה (95) *מעבודתו (96) *ושישמור מצוותיו (97) *ולהזהר ממה שהזהיר (98) לא

לעבור על דבריו. והוא כעבד הבורח מאדונו, כשהוא חושב בטוב אשר גמלו

אדונו, מיד העבד ישוב אליו, *לרצונו, לבקש ממנו מחילה על מה שקדם לו

מהמרותו ועל מה ש*ברחו מעבודתו. *והוא העבד העושה כן, הוא המפיק דרך

הטובה, ומבין נתיב *ההצלה, והוא ראוי לסלח לו, ולקרב אותו, ובכמוהו נאמר:

*אם תשוב ישׂראל נאם ה' אלי תשוב [נ] וְאִם תִּסֵּר שְׁקוּצֶיךָ מִפְּנֵי יְהוָה וְנִשְׁבַּעְתָּ

חַי ה' בְּאֶמֶת בְּמִשְׁפָּט וּבְצִדְקָה וְהִתְפַּרְכּוּ בּוֹ גּוֹיִם וְכוּ' וְיִתְהַלְלוּ (וימיהו ד א, ז), ר"ל אם תשוב

- לרצונו, קודם בוא העונש עליך, אקבל תשובתך ואבחר בך לעבודתי (99) וכמ"ש

"אלי תשוב", " וְאִם תִּסֵּר שְׁקוּצֶיךָ עוֹנוֹתֶיךָ מִפְּנֵי, וְלֹא תִנּוּד תִּזְוֶה וְלֹא תִבְרַח

מִעֲבֹדְתִי [נח], *וְנִשְׁבַּעְתָּ" בשמי [נט], *בְּאֶמֶת", פי' ולבך לשוב אלי באמונה

נאדר בקודש

פרק ו: ההערה. להטויה: מחזיק. מחמת חוזק: עליה. צעזור הטויה:

מעבודתו. לאלקיו מה שהוא חייב לעצור: ושמור. צעזור הטויה שקבל מתעורר

עצמו לשמור מצות עשה: והזהר. ולהזהר ממנו ל"ת, והזיון קמוצה, וכשיחזיק הכרתו

הכי הוא כעצד שזרם וכשהוא חושב וכו': לרצונו. מלכון עצמו ולא ע"י התעוררות

מאחזים וגם לא ע"י סיצת איזה הכרח או עונש: הצלה. מן השמח וגהינס: וברחו.

וצריחתו: והוא. העבד העושה כן הוא המפיק צל"ל ער מאכט זיך אויף ליהו: אם

תשוב ישׂראל נאם ה' אלי תשוב. ואם תסיר שקוציך מפני ולא תנוד ונשבעת מי ה'

באמת במשפט ובצדקה והתברכו בך גוים ובך יתהללו ומפרש המכחז ע"ל מאמר חז"ל

(שבת קד. ועוד) הצל לטהר מקייעים לו וכן כאלו אם תשוב לרצונך קודם בוא העונש עליך

ותהיה תשובתך מחמת צחיתך, שלא צהכרת, סופך אלי תשוב, אקבל תשובתך ואבחר

בך לעבודתי כלומר ואכסיעך שתמיד את חוקי תשמור וצלרכי תלך ואם תסיר שקוציך

עומק הלב

[נ] ע' רבינו יונה (שערי תשובה ריש שער ז) שמבאר הסיבות שמהם האדם יחזור

בתשובה, ממטה למעלה בדרגה, והם, יסורים, זקנה, קבלת תובחה, לימוד מוסרי

התורה, עשרת ימי תשובה, הכנה תמידי לרגע המיתה, ע"ש באורך.

[נח] רבינו הבין ש"לא תנוד" הוא "תנאי התשובה", שלא כפירוש רש"י ושאר

המפרשים שפירשו כמו התרגום שהוא "הבטחה" שלא ינודו לגלות.

[נט] הרי שיש הבטחה שכל מי שיקיים "אם

(94) אף לילות יסרוני כליותי (תהלים טז ז). מי שח צעזרות חכמה או מי נתן לשכוי צינה (חיוב לח לו). כן אמת חפלת צעזרות וצסחוס חכמה תודיעני (תהלים נח ח) (95) שג להטמדת עוצתו (96) הוא כלל (97) אלו העשין (98) אלו הלאוין (99) הכניא מוכיח אותם שלא שחו לצס לשוץ מן הכערה הזאת כחומי ידע שור קונכו וגו'. (ישעיהו א ג) אדם ציקר ולא ילין וגו' (תהלים מע יג)

בנאמנות, יתברכו בך גוים, ובך יתהללו. והתשובה על כל התנאים [ס] היא מה שאמר: "והתברכו בו גוים ובו יתהללו", והכוונה: בך. ואמר: למימי אבותיכם סרתם מחקי ולא שמרתם שובו אלי ואשובה אליכם אמר ה' צבאות ואמרתם בפה נשוב (מלכא ג ז).

והדרך השני שדרכו אפשר לאדם להתעורר לחזור בתשובה, בעת שתבואהו "תוכחת הבורא יתברך" והכלמתו בושותו על רוע מעשיו ומפעליו, בין שהתוכחה באה ע"י נביא דורו, אם יהיה בזמן הנבואה, או אם התוכחה הוא מתורת ה' הנאמנה (100) או

(100) על ידי נביא, ויעד ה' בישראל וביחודה ציד כל נביאי כל חורב לאמר שובו מדרכיכם כרעי וגו' (מלכים ב יז יג). או מתורת ה', כמו ספורי דור המבול, ודור הפלגה, וסודם ועמורה, והגרש אדם, וענין קין, וכל יעודי התורה

נאדר בקודש

מפני אס גס תהיה "סור מרע" מלכונך ולא תצרכ מעבודתי לא תנוד ר"ל שגס זאת

עומק הלב

מבאר שגם לפי החולקים על הר"ן שאין חיוב קרבן ואין לאו של בל יחל, אבל איסור עדיין יש בו, ואיסור זה הוא שיזרו אותו. וע' אפיקי ים (א:לו) שמק' מה מקור לאיסור כזה. וע' בשיעורי ר' שמואל (נלכס כא) ששורש איסור זה היא גופא מהקרא של "נשבעת ונאקיימה", שמי שנשבע לקיים מצוה, זה מחייב אותו לזרזי נפשיה, ואם אינו עושה כן, עבר על איסור. [ע' אמרי בינה (נלכס כט) שמק' שהקצות סותר את עצמו באבני מילואים (סו"ת יצ"ע"ש)]. תוספות בחגיגה (י). ורמב"ן (מלחמות שזעזעו פ"ג) [ע"ע רמב"ן (מטות ל ג)] מבארים שהזירזו הוא עצם זה שהזכיר שמו ית' בהקשר להתחייבותו לזרז את עצמו לקיים את המצוה. הקהלות יעקב (נלכס י) כותב שכיון שטבע האדם הוא לחפש "קולות" [ע' מס"י (פ"ו)], ממילא אם היצירה יבוא לשכנע את האדם שבעצם אינו מצווה לקיים מצוה מסוים, מיד חל השבועה ויהיה חייב לקיימו, ודבריו נפלאים.

[ס] התנאים המוזכרים בפסוק זה הם: א] שהתשובה יהיה מרצונך, ב] להסיר מן החטא, ג] ולא לזוז מעבודתו, ד] ונשבעת לקיים את המצוות, ה] שיהיה תשובתך בנאמנות.

[נט] ע' בפ' נאדר בקודש שהוא ע"פ דברי הגמ' (תמורה ג:) "דאמר רב גידל אמר רב מנין שנשבעין לקיים את המצוות שנאמר (תהלים קיט) נשבעת ונאקיימה לשמור משפטי צדקך" שע"ז קאי האי קרא "ובשמו תשבע". ובגמ' (נלכס יז) מוסיפה ע"ז "והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא אלא הא קמ"ל דשרי ליה לאיניש לזרזי נפשיה". [עוד מקור לדברי רבינו הוא מדרש (רות רנ"ה ו ז) [הו"ד גס בתקנת השבין (לוח 7) וז"ל "א"ר יוסי שלשה הן שבא יצרן לתקפן ונזדרזו עליו כל אחד ואחד בשבועה, ואלה הן יוסף ודוד ובוועז" וע"ע ויקרא רבה (כג יא)] דעת הר"ן (נלכס ס) ששבועה זו "לקיים את המצוה" חל גם לגבי "לא יחל" וזה גופא ה"זירזי נפשיה" שלא רוצה לעבור על "לא יחל". אולם דעת הרבה ראשונים (רמב"ן, רא"ט, תוס' סו"ת יעקב כג:) שכיון ש"מושבע ועומד מהר סיני" אין איסור "בל יחל" כשעובר על שבועה זו. א"כ יש לעיין איזה "זירזי נפשיה" יש אם השבועה בכלל לא חל, וכן מק' הרש"ש (נלכס ס) ועוד (ע' סו"ת תשנ"ז ח"א סי' ק). בהפלאה נדרים [וע"ע מאירי] מבאר שאם אכן השבועה לא הצליח לזרז אותו, יתחייב על "שבועת שוה". הקצות החושן (עג ה)

שהתוכחה באה מפי מורה - מי שמנהיג אנשים לעבודת האלהים [אס], אשר הוא *טענת הבורא על - נגד ברואיו [סב] אם לא קבלו תוכחה מא' מהדרכים האלו, ואין דור מן הדורות ריק ממנו [סג], ואין ארץ מהארצות המיושבות פנויה ממנו, כמו שאמרו רבותינו ז"ל: "עד שלא כבתה שמשו של משה זרחה שמשו של יהושע תלמידו" (101), עד שלא כבבה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי (102), עד שלא כבתה שמשו של אליהו זרחה שמשו של אלישע. יום שמת רבי עקיבא נולד רבנו הקדוש" [סד]. ועל הדרך הזה ימצא בכל הדורות ובכל הארצות, ולעולם

(101) זרחה השמש
ובא השמש (קבלת א
ה)

(102) ונר חלקי
ערס יבבה ושמואל
שוכב (שמואל א ג ג)

נאדר בקודש

תעשה, שלא תתנוול ותתנועע לצרות מן עבודתי מהכרת לכונן ותהיה גם "ועשה טוב". ותיצת תנול מלשון כפפור לנול (משלי כו ז): **ונשבעת חי ה'.** כלומר עוד תנאי אחד אם גם זאת תעשה שתשבע חי ה' פירוש בשמי הקדוש, כי הוא מלות עשה לשבע צם ה' כמ"ס ובשמו תשבע: **באמת.** כלומר עוד תנאי ולכך לשון אלי צאמונה, ותיצת "אמת" שאמר הנביא, לפירוש המחבר אינו מוסב למעלה על "ונשבעת חי ה'" רק הוא ענין צפ"ע, ומוסב על תחלת המקרא, על "אם חשוד ישראל" כלומר אם תשבע שתהיה התשובה צאמת ואמונה וצמטפט וצלקה אז והתברכו בך גוים ובך יתהללו צאשר שתהיה ראוי לכך: **טענות הבורא.** צאלו הג' שהקדי' שהק' הש"י להורו' לך דרך גצר צעולם להיינו הוראת התורה והוראת הנצואה והוראת המוכיח המורה דרך להעם לעבודת חלקים על ידי חוט

עומק הלב

[אס] **כבר התאונן** הרבינו יונה בספרי שערי תשובה (ג עה) על אלו שמטעם מה לא מקשיבים לקול המורים שבדורותם וז"ל "יש פושעים יכשלו במ, כי לא הורגלו בנעוריהם בית אביהם להזהר בהן, ונחלו אבות ולא ישמעו לקול מורים, ואלה עושים בזדון".

[סד] **דברי חז"ל** אלו אינם מופיעים בצורה זו, אבל דומה לו מצאנו. ב"קיצור" של בעל צידה לדרך, ציין לגמרא קידושין (יז:) דאיתא וז"ל "דאמר מר כשמת ר' עקיבא נולד רבי כשמת רבי נולד רב יהודה כשמת רב יהודה נולד רבא כשמת רבא נולד רב אשי ללמוד שאין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק כמותו שנאמר (קהלת א) וזרח השמש ובא השמש עד שלא כבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי". ובמסכת יומא (לח:) "אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן אין צדיק נפטר מן העולם עד שנברא צדיק

[אס] **יש לציין** לדברי התוס' (נ"ב כא. ד"ה כי) וז"ל "כי מציון תצא תורה - לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון לבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה כדדרשי' בספרי למען תלמד ליראה וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה. ולענ"ד יש לכוון דברי תוס' אלו לדברי רבינו כאן שיש ה"צדיקים" [וה"שכינה"] שמובילים את האדם לדרך הטוב והישר וע"ע חת"ס (דקשות ח"צ דף קס"ג ט"ג ד"ה אחז"ל).

[סב] **החתם סופר** (דקשות ח"צ דף קס"ג ט"ג ד"ה אחז"ל) מדגיש שנמצא שה"צדיקים" שבדור, שאמורים להוכיח את הדור, הם גם סיבת המשפט על הדור.

לא יחסר קורא אל האלהים ואל עבודתו ומי שמורה את תורתו. * והשב בתשובה, הזה, הרי הוא כעבד שברח מעבודת אדוניו ופגע בעבד נאמן לאדוניו, ואותו עבד נאמן הוכיחו על שברחו מאדוניו, ויעץ אותו לשוב אליו, והבטיחו שימחל לו, והזכירו (103) רוב טובותיו וחסדיו עליו, ושב אליו ונכנע אליו.

(103) "והזכירו" כמו "והזכיר לו", הנביא מוכיח שלא שבו גם מן ההערה הזאת כאומ' ואשר שלחתי אליכם ביד עבדי הנביאים (מלכים ב' י"ג) ולא שמעו ויקשו את ערפי. (מלכים ב' י"ד)

והדרך השלישי שדרכו אפשר להתעורר לחזור בתשובה, כשהוא העבריין רואה אצל אנשים אחרים, את נסיון הבורא * ו"חוזק ענישו למי שהלך בדרכו החפשי לצאת מעבודתו" [סה], וע"י שרואה כמה חמור עונש הרשע, * יוסר בו, וישוב אל ה', מיראתו ענישו ונקמתו החזקה. והוא כעבד הבורח מאדוניו, כשישמע אותו עבד שברח מה שהיה מענישו למי שברח ממנו - מאדוניו כמוהו כמו שהוא ברח, מיד ויוסר בו וישוב מתחנן אל אדוניו למחל לו ולסלח עונו קודם שיבואנו העונש, וע"כ אמר הכתוב:

נאדר בקודש

המשולש הזה לא ינתק טענות הצורא צלחן נגד צוראיו צלחן פתחון פה להשיב שאנחנו הם כעגל לא לומד ויהיה חשוב צעינינו מוכיח העומד לפני היכל ה' ודורש צרכים ומזכיר צפיו פסקיו הנביאים ודורסם, כאלו הנביאים צענמם עומדים לפנינו ומוכיחים אותנו ונקבל דבריו צאהצה וכתו שאמר דהמע"ה "כי עדותיך שיחה לי" התורה מדברת לי כאלו משה ונביאי הדק משיחים דצריהם לי: **והשב זה**. כלומר צעל תשובה כזה מחמת השלשה המוכיחים הנזכרים הוא כעצד וכו': **וחוזק ענישו**. ר"ל שהוא רואה חוזק עונש חצירו שהיה חוטא כמוהו, ויכל מעצדות ה' והלך צדך לא סלולה: **יוסר**. הוי"ו קמוצה:

עומק הלב

נולד רבינו הקדוש". ובספר הלכות רי"ץ גיאת (הלכות לולב) כתב "עד שלא מת משה זרחה שמשו של יהושע עד שלא בבתה שמשו של יהושע זרחה שמשו של משה הרמתי עד שלא נגנז אליהו זרחה שמשו של אלישע עד שלא מת ר' עקיבא נולד רבינו הקדוש".

[סה] **שמעתי בשם** הגאון רבי איסר זלמן מלצר זצ"ל לדייק הפסוק (תהלים ג' ג) תִּשָּׁב אֶנְוֶשׁ עַד דְּבָא וְתִאמֶר שׁוּבוּ בְּנֵי אָדָם, למה רישא דקרא בלשון יחיד - אֶנְוֶשׁ - וסיפא דקרא בלשון רבים - שׁוּבוּ - וכתב ליישב שלפעמים הקב"ה נותן מכה לאדם אחד, אבל על כולנו לראות ולהתבונן על אותם המכות שקיבל אותו אדם, כך שאנחנו כולנו נחזור בתשובה וע"ע דעת חכמה ומוסר (ח"א מאמר ע"ל).

במותו שנאמר (קהלת א') זרח השמש ובא השמש עד שלא בבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי". ובמדרש (פרקה נח ז) "עד שלא השקיע שמשו של משה הזריח שמשו של יהושע שנאמר (נמלצר כז) ויאמר ה' אל משה קח לך את יהושע בן נון, עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז שנאמר (סופטים א') וילכדה עתניאל בן קנז, עד שלא שקעה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל (שמואל א' ג) וגר אלהים טרם יבבה ושמואל שוכב בהיכל ה'". בספר הלכות גדולות (סימן טו הלכות לולב) כתב "עד שלא מת משה רבינו זרחה שמשו של יהושע תלמידו, עד שלא בבתה שמשו של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי, עד שלא נגנז אליהו זרחה שמשו של אלישע, עד שלא מת רבי עקיבא

וְלֹא תִקְיָא הָאָרֶץ אֶתְכֶם [וגו'] בְּטַמְאָכֶם אֹתָהּ כַּאֲשֶׁר קָאָה⁽¹⁰⁴⁾ [וגו'] אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר לְפָנֶיכֶם (אחרי מות טז כח).

והדרך הרביעי, "בבוא עונש הבורא עליו" * במין או * במיני הצרות, וכיון שהרגיש בו, נתעורר, והקיץ משנתו, ושב אל אלהים מחטאו⁽¹⁰⁵⁾, והוא כעבד הבורא מרבו, אשר שלח אליו האדון, מי - איזה שליח שייסרנו ויעננו - את אותו העבד על שברחו מעבודתו, וכאשר הגיע אותו שליח אליו להעבד שברה, ברח אותו עבד אל אדוניו מתודה מחטאיו ומבקש מחילתו וסליחתו ובכמוהו נאמר: בָּבֹא כְשׁוֹאָה פְּחָדְכֶם [וגו'] וְאִידְכֶם פְּסוּפָה יֵאָתֶה בָּבֹא עֲלֵיכֶם צָרָה וְצוּקָה. אִזּוּ יִקְרָאֲנִי וְלֹא אֶעֱנֶה יִשְׁתַּרְנְנִי וְלֹא יִמְצָאֲנִי (משלי א כז כח), ואמר: וְהִצֵּר לוֹ חֲלָה אֶת פְּנֵי ה' אֱלֹהָיו וַיִּפְנֶעַ מֵאֵד מִלְּפָנֵי אֱלֹהֵי אֲבֹתָיו (דברי הימים ב לג יב).

ומבין ד' דרכים הללו שדרכם אפשר להתעורר לחזור בתשובה המצליח ביותר הוא השב אל האלהים * בפנים הראשונים - בדרך הראשונה. ותחתיו בהצלחה וכן תחתיו * ובקבול - כמה נתקבל תשובתו, זה מי שלא שב עד שבָּאָתָהּ תוכחת * הבורא, והם הפנים השניים. ותחתיהם בהצלחה ובקבול, מי שלא שב, עד * שחלה הרעה * על סביבו, ותחתיו בקבול * והחזרה, מי שלא שב עד שחל עליו העונש, ונתסר בו, והוא הרחוק שבשבים לקבל האלהים תשובתו ולמחל חטאו, עד שישוב אל ה' * ויראה, מן החרטה והעזיבה ובקשת המחילה^[10] בלבם ובלשונו^[10] * ובתנועותיו^[10] * מה שיחייב למחל לו ולקבל תשובתו ולעבר על פשעיו.

נאדר בקודש

במין. אחד: במיני. או זכמה מיני כרות: בפנים הראשונים. כשחושב בטעות חלקים ועי"ז שז: ובקבול. שיוכלל ג"כ ושיקובל טעותו: הבורא. להכלימו ע"י המוריס כנזכר: שחלה. כמו חל להיות זאחד זכצת: על סביבו. שראה עונשו של מי שהלך כדרכו לא סלולה: והחזרה. שחזר לעצודה אצל אינו זכאללמה כשלא חלה: ויראה. מפעולות עמו: ובתנועותיו. שזה פיו ולבו: מה שיחייב. עפ"י היושר שיומחל לו:

עומק הלב

[10] מעניין שלא מוזכר "קבלה להבא" וצ"ת. [10] ע' בפ"ה בתנאי הרביעי מתנאי החרטה שצריך בניה וצעה, א"ג שכונתו על "בקשת המחילה" ובכללל אמירת הוידוי וע' מש"כ בריש פ"ד. [10] ע' בפ"ה בתנאי השלישי מתנאי החרטה ואולי כוונת רבינו שמה שכתב שם בצורת החרטה כולל ביטוי התנועותיו. ואולי כונת רבינו כאן שהתשובה המוחלטת מחייב כל המחשבה דיבור ומעשה של האדם שלא יחזור לחטא וזה כונתו "בלבו ובלשונו ובתנועותיו" וע"פ בפ"י "כי התשובה על זה איננה יוצאת כי אם ממעשינו לא מדברינו"

(104) הכניס מוכיח יחודם שישוב למען לא יקרנו מה שקרה לישראל באומ' ארנסם שממה וגו' (ישעיהו א ז), ונתקרה בת זיון וגו' (שם ח), לולי כי צדקות וגו' (שם ט) (105) כוכית הכניס ישראל שלם שבו מן הכערה הזאת באומרו ואם תלכו עמי קרי (ויקרא כו כא). והעם לא שב עד הכערה ואת ה' צדקות לא דרשו (ישעיהו ט יב)

צדה לדרך

קיצור: יש ד' מיני בעלי תשובה: האחד – שישוב בחזק הכרת האדם את אלהיו בהתמדת טובותיו, וגדולתו ויכלתו בכל השלשה עולמות, וכי הוא חייב לעבדו מאהבה, ובעבור שחטא שב לאל בכל לבו, בכל תנאי התשובה. השנית – ששב לאל שתביאהו תוכחת על רוע מעשיו, על יד נשיא, או על יד מורה צדק לעבודת ה', ואין דור יתום מהם, כמו שאמרו חז"ל "עד שלא ככתה נרו [שמשו] של עלי זרחה שמשו של שמואל הרמתי" (קידושין עב ב). והשלישי – השב כשהוא רואה נסיון הבורא וחזק עניו על מי שיצא מעבודת השי"ת, וישיב אליו מעונשו ונקמתו שרואה ברשעים ובחטאים. והרביעי – בבוא עונש השי"ת עליו במין ממני הצרות והפגעים ההויים והקין משנת אולתו וקרא אל ה' ושב אליו. ודע אחי כי המשכיל המצליח הוא השב במין הראשון, ותחתיו בהצלחה השב במין השני, ותחתיו בהצלחה השב בדרך המין השלישי, והפחות מהם השב בפנים של מין רביעי, כי לא פנה לשוב עד שנגעה אליו הרעה, והוא כעבד שמורד ברבו ולא פנה למעלתו ולטובתו ולגדולתו של רבו, גם לא נתן אל לבו תוכחות החכמים והמשכילים שהעבד מחויב לעשות רצון רבו, גם לא יביט לכמה עבדים לוקים כשמורדים ברבם ולא יירא מעונש כיוצא בו, עד שהלקוהו ויסרוהו, וא"כ אין ראוי לקבלו האדון עד שיתחרט ויתודה ויעזוב רשעו ויבכה ויתאונן ויקבל בלבו ובמעשיו שלא לחטוא עוד, ואז ראוי לכפרה.

עומק הלב

ע' מש"כ שם] וע' ב"צדה לדרך" בסיום פרק זה.

פרק ז

אבל מפסידי התשובה רבים מאד, וכבר זכרתי רובם במה שקדם מן השער הזה (106)

אולם אוסיף עוד כמה מפסידים שעוד לא מזכירים.

א] וממפסידיה עוד חוץ ממה שכבר נזכר למעלה הוא ההסכם על העבירה (107) פירוש * והוא ההתמדה על עשותה את החטא * והאיחור מהניח אותה [ט] מלעזוב אותה ומלחזור בו, ולא תתכן תשובה * עם זה [ע], וכבר * נאמר: * "אין קטנה בעבירות

נאדר בקודש

פרק ז: והוא התמדה. הוא פירוש על ההסכם שזכר: והאיחור מהניח. שעודנו מחזיק בטומאתו:

עומק הלב

חתורה לפניך ואיך לא מהרת המלט על נפשך". ומצאנו מקור לזה מדברי הוזה"ק (מדרש הגעלס דז"ח פר' נח) [הו"ד בחד"א (להנח דוד ריש דקוש טו"ז, ע"ש בלחוכה) וז"ל "ר' יוחנן פתח, ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם ותקוהם מפח נפש. משל למה הדבר דומה, לכת לסטים שהיו שודדים בהרים, שמע המלך, ושלח עליהם גייסותיו, ותופסם והניחום במגדל גבוה. והיו בהם פקחים, אמרו ידענא בנפשנתא דעבדנא עובדין בישין, ולא יכילנא לאשתזבא. מה עשו. חפרו חפירה אחת במגדל, ויצאו וברחו להם. טיפש אחד היה ביניהם, וראה את החפירה, ולא רצה לנוס להמלט. למחר בא המלך לראות את המגדל, ואת הלסטים, ראה את החפירה שעשו ונסו ונמלטו. אמר לזה, שוטה, חבריך ברחו בזו החפירה בעיניך, ולא רצית להמלט ינקרו עיניך, ואח"כ יתלו אותך על עץ. כך הלסטים אלו, הרשעים, ההולכים במחשכים, הרשעים הפקחים, מה הם עושים. אמרו חטאנו למלך, אנה נמלט מדינו. אבל נפתח דרך התשובה, ונבקש רחמים, ונברח ונימלט, וכך עשו. הטפשים מה הם עושים, רואים דרך התשובה פתוח לפניהם, שפתחו האחרים, ונמלטו מדין שמים, והם אינם רוצים להמלט. א"ל הקב"ה, שוטים, אחיכם ברחו ונמלטו, באותו דרך של

[ט] רבינו מעורר לאדם לחזור בתשובה תיכף ומיד, ולא להישאר במצב של חטא. גם הרמב"ם (ז' תקוצה ז) כתב "לעולם יראה אדם עצמו כאילו הוא נוטה למות ושמא ימות בשעתו ונמצא עומד בחטאו לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב שמא ימות טרם שיזקין, הוא ששלמה אמר בחכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים". וכ"כ מאירי (שנת לז). "לעולם יהא אדם מתמיד בתשובה ויתודה היום שמא ימות למחר ואל יטעהו בריאות, ושלוה שכמה שערים פתוחים ליכנס בהם ענשו של הקב"ה וכ"ש שצריך לו להתעורר בימי החולי והצרות".

[ע] ידועים הם דברי רבינו יונה (סעני תקוצה א ג) "ודע, כי החוטא כאשר יתאחר לשוב מחטאתו יכבד עליו מאד ענשו בכל יום, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו ויש לו מנוס לנוס שמה, והמנוס הוא התשובה, והוא עומד במרדו והנו ברעתו, ובידו לצאת מתוך ההפכה, ולא יגור מפני האף והחמה, על כן רעתו רבה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה על הענין הזה (קהלת רבה ז, לז): משל לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים, וחתרו מחתרת, פרצו ויעבורו ונשאר אחד מהם. בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור, ויך אותו במטהו. אמר לו: קשה יום! הלא המחותר

(106) כגון שלא נודע לו חטאו וידע בדורו, או שלא ידע שמעשיו מגוה, או שלא יאמין בגמול והעונש, או שלא יאמין שכל מעשיו בספר נכתבו, או שלא יאמין בחולת הכשוה (107) כיון שעבר אדם עבירה ושכח בה חתירה לו, חתירה לו ס"ד חלא חיי' נעשית לו כחיתר (יומא פו). משל ככלי שיש בו שמרים זה ימים רבים

כשעושים אותה עם ההתמדה - רגילות וקביעות, ולא גדולה בהם בעבירות עם בקשת המחילה". והוא שההתמדה - השהייה במצד של חטא, בלי לחזור בתשובה מורה על בזותו את דבר האלהים וגם שהוא מקל במצותו של השם והזהרתו מחטא וגם מזמן - מזמין עצמו לקבל עונשו, ובו נאמר: **וְהַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בְיָד רָמָה מִן הָאֲזָרָח וּמִן הַגֵּר אֶת ה' הוּא מְגַדֵּף וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִיא מִקֶּרֶב עַמָּה. כִּי דָבָר ה' בְּזָה** (108) וְאֵת מִצְוֹתוֹ הַפֶּר הַפֶּרֶת תִּפְרֹת הַנֶּפֶשׁ הַהִיא עֲוֹנָה בָּהּ (שלח לך טו ל-לא). ועוד, כי ההתמדה על העבירה, וגם אם היא העבירה קטנה, גורם שהולכת העבירה וגדלה בהתמדתו עליה [עא], ובעבירה, אפילו אם היא הגדולה אעפ"כ, כשמבקש בעליה מחילה עליה, ועזב אותה ליראת האלהים, הולכת הלך וחסור (109) ומתמעטת - ונתקטן חומר העבירה, עד שתמחה * מספר עונותיו, * וינקה ממנה בעליה מחמת שחזר בתשובה.

(108) ככל שזע על קולו כסול שונה באלותו (משלי כו יא). הפך חס עול פעלתו לא אוסף (איוב לד לב). אין לחמוס על אומרים נעשית לו כחיתר כי הכרגל עבד שני, והוא על כל דבר שלטון (109) ענין דוד יוכיח

נאדר בקודש

עם זה. שהוא מתמיד צעזירות ומתאחר להניח: **נאמר.** ע"י חס: **קטנה בעבירות.** אינה נקראה קטנה כשהיא עם התמדה, כי לקוף תעצבנה כעצמות העגלה, ונגד צקשת המחילה, אין שום עצירה נקראה גדולה, לפי שנמחת כעצ וכענן ותלך הלך וחסור: **מספר.** הזכרונות: **וינקה.** הנון קמוצה:

עומק הלב

הזכויות כי לעומת זה הנה העון הגדול של מניעת התשובה ביום הזה הוא מכריע את כף העוונות ומי יודע עד כמה תכבד משקלו [וע' בספר העמק ברכה (נענין תשובה)]. [עא] **רבינו מאריך** להמחיש איך הצטברות של מצוות "קטנות" מייצרים עון "גדול". עד"ז כתב רבינו יונה (א ה) ג"כ "כי השונה בחטאו תשובתו קשה כי נעשה לו החטא כהיתר, ובוזה כבדה מאד חטאתו". וכן **כתב** בסש"ב (אז): "ואף מי שלא עבר על עון כרת וגם לא על עון מיתה בידי שמים שהוא הוצאת ז"ל וכה"ג אלא שאר עבירות קלות. אעפ"כ מאחר שהן פוגמים בנשמה ונפש האלקית וכמשל פגימת ופסיקת חבלים דקים כנ"ל. הרי בריבוי החטאים יכול להיות פגם כמו בלאו אחד שיש בו כרת או מיתה. ואפי' בכפילת חטא אחד פעמים רבות מאד" [וכן איתא במאמרים קצרים (ע' תקפז)]. **קצת מעין** זה מצאנו בדברי הר"ן (יומא ז: סוד"ה וגרסי) וז"ל "ומש"ה לאוין הרבה דנבילה לא

תשובה שפתחו, מה אני יכול לעשות עוד להם, אבל אתם עיניכם שראו החפירה, דרך התשובה פתוח לפניכם, ולא רציתם להכנס בתוכו ולנוס ולהמלט, מאי כתיב בכו. ועיני רשעים תכלינה, שראו הדרך פתוח ומנוס אבד מנהם, שלא רצו לנוס ולהמלט. ותקוותם מפח נפש לעולם הבא". **אגב יש** לציין ליסוד המבואר ברמב"ם בקשר לעשרת ימי תשובה. ז"ל הרמב"ם (ג תשובה ג) "והבינוני תולין אותו עד יום הכפורים אם עשה תשובה נחתם לחיים ואם לאו נחתם למיתה". ומקשה הלחם משנה "וא"ת כי לא עשה תשובה אמאי נחתם למיתה הא מחצה על מחצה ורב חסד מטה כלפי חסד. כבר תירצו בזה דהיכא דלא עשה תשובה הוי עון אחד נוסף על העונות משום דבאלו עשרה ימים של תשובה הוא חייב לעשות תשובה ואם לא עשה הרי עון אחד נוסף על העונות". ומוסיף הכוכבי אור (סוף סי' ה) וז"ל "לא תועיל לו מה שהוסיף מצוה אחת להכריע כף

הלא תראה משל עם החוט של משי אף שהחוט הוא דק וחלש אעפ"כ תתבונן כמה הוא חזק, כשיכפל אותו פעמים רבות, וכבר ידעת, כי עיקרו של כל חוט המשי הוא מחלוש - מהחלשים שבדברים, והוא ריר התולעת⁽¹¹⁰⁾. ונראה גם הפוך במשל של החבל הגדול של ספינה, כשמשמשיין בו זמן ארוך, הולך הלוך וחסור⁽¹¹¹⁾ - יקרע מרוב שימוש עד אשר יפתח [ס"א יפסק] - יקרע וישוב - ויחזור להיות חלוש מכל חלוש. וכמו כן בנמשל בענין הקטנות והגדלות בעבירות^[עב], *עם ההתמדה בתוך ריבוי החטא מצד אחד, *ובקשת המחילה על עבירה הגדולה מצד שני. ועל כן דמה אותם - העבירות הכתוב בו - לחבל, כמו שנאמר: **הי מלשכי העון בחבלי השוא**⁽¹¹²⁾

נאדר בקודש

עם ההתמדה. הקטנות נעשות גדולות: **ובקשת המחילה.** נגדה אפילו הגדולות

עומק הלב

של משי שהוא נרפה וחלוש, וכאשר יכפלו אותו כפלים רבים יעשה עבות חזקה. השלישי - כי בהתמדתו על העבירה נעשית לו כהיתר, ויפרוק עולה מעליו, ולא ישתמר ממנה, ויחשב עם פורקי עול וכופרים ומשומדים לדבר אחד. והרביעי - כי אם נצחו היצר בדבר קטן, ינצחוהו מחר בדבר גדול, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (שנ"ק ק"ג): כל המשבר כלים בחמתו יהי בעיניך כאילו עובד עבודה זרה, שכך דרכו של יצר הרע, היום אומר לו עשה כך ולמחר אומר לו לך עבוד עבודה זרה ונאמר (נלאשית ד' ז): הלוא אם תיטיב שאת, פירוש: למה נפלו פניך, הלוא אם תיטיב מעשיך ותשוב אלי - שאת, פירוש: תשא פניך, מלשון: כי אז תשא פניך ממנו (איוצ יא, טו). ויש לפרשו מלשון סליחה. ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ - אם לא תשוב מאשר חטאת, לא העון אשר בידך לבדו ילין אתך, כי היצר רובץ לפתח להחטיא אותך בכל אשר תלך, ונוצח אותך תמיד אחרי אשר נצח אותך, ויקוש לך וגם נלכדת ולא שבת. ואליך תשוקתו - להדיחך, ואורב לך בכל עת. ואתה תמשל בו - אם תרצה להתגבר עליו. על כן תענש על החטא אחרי אשר נתתי לפניך היכולת לכבוש את יצרך^{"עכ"ל ר' יונה.}

מקרי איסור קל לגבי חד לאו דשבת ואע"ג דהוי איסור סקילה["]. והמנ"ח (סס"ג) מצדד שא"כ העובר על הרבה לאוויין לא יועיל תשובה ויום הכפורים, וציין לשער המלך (מאכלות אסורות יד יז) שמוסיף לפלפל בזה להלכה. [ועוד קצת דמיון למושג הזה, ע' בש"ך (יו"ד לא פא) על מה שכתב השו"ע (יו"ד לא לח) "המניח שק או קופה תחת הצנור, אין המים הנמשכין מהן פוסלין את המקוה" וז"ל "אע"פ שאין בהם נקב אחד כשפופרת הנאד כיון שיש נקבים הרבה ואין מחזיקין מים לא חשיבי בית קבול ליחשב כשאובין", הרי שהרבה נקבים קטנים נחשבים לנקב אחד גדול. ורמזו בעלמא היא, שהרי האיסור כלאים ידוע לערבב פשט עם אגדה].

[עב] **להבין דברי רבינו** למה ריבוי חטאים קטנים, משקלם כ"כ כבד, יש לציין לדברי רבינו יונה (שערי תשובה א' לח ד"ה להיות) וז"ל "להיות העבירות הקלות חמורות בעינינו לארבעה פנים, האחד - כי אין לו להביט לקטנות העברה, אבל יביט לגדולת מי שהזהיר עליה. והשני - כי היצר שולט בעבירות הקלות, ואולי תהיה זאת סבה להתמיד בהן ואז יחשבו גם הן כחמורות בהצטרף עונש כל פעם, ומשלו על זה מחוט

(110) החוט הנכפל שיתחזק הוא החטא הקטן כשיכפל

(111) וחבל הספינה הבולך וחסור הוא העבירה עם בקשת המחילה

(112) וכו' קרוב לאומרו ז"ל יזה"ר בהתחלה דומה לחוט השערה ולבסוף לעבות העגלה, שנאמר הוי מושכי הטון בחבלי השוא (עי' סוכה נב.)

יִכְעֲבוֹת הָעֵגְלָה תִּטָּאָה (ישעיהו ה יח) [עג]. * וכבר נאמר: אל תביט לקטנות הפעולה מה שעשית, אך תביט * לגדולת מי שחטאת לו - נגדו, ואל תשמח * לסכלות להעדר ידיעת שאר בני אדם, ברוע * מצפונך בעבירות שעשית בסתר, * וראוי שתאבד * לידיעת הבורא במה שאתה צופן שודאי יודע כל מצפונך והשקפתו - והוא רואה גם על נסתרותיך - כל הדברים שבסתר לבך ונגלותיך וגם מכיר את הדברים הגלויים, ושהוא זוכר אותם לך - את כל העבירות יותר ממה שאתה זוכר, מפני שאתה תשכח את העבירות שעשית והוא הבורא לא ישכח, ותתעלם והגם שאתה מתעלם, אבל והבורא לא יתעלם ממנו שום חטא, כמ"ש: הִנֵּה כְּתוּבָה לִפְנֵי לֹא אֶחָשָׁה כִּי אִם שְׁלֵמִתִּי וְשְׁלֵמִתִּי עַל חֵיקִים (ישעיהו סה ו), ונאמר: חֲטָאת יְהוּדָה כְּתוּבָה בְּעֵץ בְּרוֹזַל בְּצַפְרֵן שְׁמִיר תְּרוּשָׁה עַל לִיחַ לֶבַם וּלְקַנְנוֹת מְזַבְחוֹתֵיכֶם (ירמיהו יז א).

ב] * וממפסידיה עוד, החזרה אל העבירה אחר * השלמת תנאי התשובה ממנה שאם עושה תשובה ואח"כ שוב עושה העבירה, הרי שנתמעט ערכה של התשובה הקודמת [עד], כמו שאמר בפרשת: הדבר אשר היה אל ירמיהו לשלח איש את עבדו (ירמיהו לו) ושאר * הענין ההוא (113).

ג] וממפסידיה גם כן מי שיבטיח [ס"א - שייחל] - דוחה את נפשו לשוב רק באחרית ימיו, וחושב, שיתרחק מן העבירות לאחר שיגיע כבר שכר העבירה אל רצונו, וישלים תאותו מהם, והוא כמקמה את אלהיו (114), ובו אמרו רז"ל: "האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה" (115) (יומא פה: [עה]).

(113) וכן נביא דבר נשים נכריות שנבדלו ע"י עזרה ונחמיה (ע' מגילת טו. וע' זכרות ד. חור"ק שמות ז). (114) ויותר מרמה את עצמו (115) האומר אחטא ויום הכפורים מכפר ח"ו יוד"כ מכפר (משנה יומא פה:)

נאדר בקודש

יתקטנו: וכבר נאמר. ע"י חכס: לגדולת. של הצורא ית' שחטאת כנגדו: לסכלות. צעזור טעות צ"א: מצפונך. שהם טועים צד ולוינס יודעים מכפונך הרע: וראוי. אלל רלוי לך: לידיעות. הלמד הול צעזור: וממפסידיה. עוד יש מפסידים להטעוזה: השלמת. אחר שיקבל על עצמו כלל שלם יוחזר לסורו: הענין ההוא. עד

עומק הלב

[עג] כמקור למשל זה, יש לציין לדברי הגמרא (סוכה נב). "אמר רבי אסי יצר הרע בתחילה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף דומה כעבותות העגלה שנאמר (ישעיהו ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה". ובמדרש רבה (כלאשית כז ו) "אמר רבי עקיבא בתחלה דומה לחוט של עכביש, ולבסוף נעשה כקלע הזו של ספינה הה"ד (ישעיה ה) הוי מושכי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה".

[עד] ע' למעלה בפרק ב', שדרגת התשובה השלימה היא כשלא יעבור עוד על העבירה. [עה] אגב יש לציין לדבריו הנוראים של רבינו הגר"א (צפונן) לאסתר א ה ע"ד רמז) וז"ל "ובמלאות הימים האלה, והן ר"ה ויו"ב חוזר לקיאו אז ה' פותח לו פתח לטמאו כי קודם לכן אף שאמר אחטא ואשוב מספיקין בידו לעשות תשובה משא"כ הפעם ב' כמאמרם (יומא פה:) אחטא ואשוב אחטא ואשוב כו". ובשם החיד"א ראיתי שפעם אחד אומר

*ובתוכחה אשר כתבתי בסוף זה הספר: "נפשי, הכיני צדה לרוב [עו] - הרבה, ואל תמעיטי⁽¹¹⁶⁾, בעוד בחיים חיתך ויש לאל ידך להרבות צידה, כי רב ממך הדרך⁽¹¹⁷⁾, ואל תאמרי "מחר אקח צדה", כי פנה *היום, ולא תדעי מה ילד יום⁽¹¹⁸⁾, ודעי כי האתמול לעד - לעולם *לא ישוב [עו], וכל אשר פעלת בו כבר, שקול⁽¹¹⁹⁾

נאדר בקודש

סוף הענין ומתחלה קצלו על ענמם כמ"ש שם פסוק יו"ל וישמענו וישלחו: ובתוכחה. והיא מפורקת ממחזורים של ספרדיים (וי"ט): כי פנה היום. היום אין לי פנאי: לא

עומק הלב

האדם אחטא ואשוב משום שחושב שצריך לחטוא כדי לקיים מצות תשובה. וכמוכן שדברים אלו אינם אלא ע"ד הדרוש וח"ו לעשות שום עבירה ולומר "אחטא ואשוב". [ע"ע יומא (פ). בענין כפל הלשון וצ"ת].

[עו] יש לציין לדברי רבינו יונה (נרכות יט: מדפי הרי"ף) [הו"ד בב"י (או"ח קי)] "אני רץ לחיי העוה"ב והם רצים לבאר שחת וא"ת ולמה הוצרך לחזור זה והלא הוא בכלל מה שאמר תחלה אני עמל ומקבל שכר והם עמלים ואינם מקבלים שכר י"ל שהוא דבר בפני עצמו ור"ל כשאני רואה שעוברים הימים והזמנים אני מרגיש בעצמי שאני רץ בכל יום ומתקרב למיתה ומפני זה אני מכין צדה לדרך כדי שאזכה לחיי העולם הבא אבל הם אינם מרגישים במיתתם כלל עד שעת המיתה ואינם מכינים צדה לדרכם". וכן יש לציין לדברי המסילת ישרים (פרק א) "כללו של דבר, האדם לא נברא בעבור מצבו בעולם הזה אלא בעבור מצבו בעולם הבא, אלא שמצבו בעולם הזה הוא אמצעי למצבו בעולם הבא שהוא תכליתו. על כן תמצא מאמרי חכמינו ז"ל רבים כולם בסגנון אחד מדמים העולם הזה למקום זמן ההכנה, והעולם הבא למקום המנוחה ואכילת המוכן כבר, והוא מה שאמר, העולם הזה דומה לפרוזדור, כמו שאמרו ז"ל: היום לעשותם ומחר לקבל שכרם (ע"ז ג). מי שטרח בערב שבת, יאכל בשבת. העולם הזה דומה ליבשה, והעולם הבא לים וכו' (ק"ר א).

וכאלה רבים על זה הדרך".

[עו] והרי ידוע שכל יום יש לו תכלית ותפקיד בפני עצמו, ואין ליום המחרת, אותו תכלית כמו היה היום [עו] אור החיים הקדוש (ויחי מז כט) "אכן כוונת הכתוב היא על פי מה שכתב איש אלהים קדוש ה"ה הר"י לוריא זצוק"ל, ומצאת כי תדרשנו בספר קהלת יעקב וז"ל ואמנם ידעת מהתחלקות הנשמות לכמה ניצוצות ובכל גלגול וגלגול באים קצת מהם, וכפי מספר הניצוצות של הצלם כך מספר ימי חייו, והימים שעושה בהם המצות נתקן ניצוץ אחד של הצלם ההוא כנגד היום ההוא, והיום שאין עושה בו מצוה נשאר פגום ניצוץ ההוא של הצלם ההוא כנגד היום ההוא, וכן על זה הדרך וכו' ע"כ ומה מאוד האירה הקדמה זו עיני משכיל בכמה פרטי החקירות, הא' האירה עינינו בסוד השינה, כי הוא לעלות ניצוץ שכנגד היום ההוא, והוא סוד אומרו (נרכות נז: כי השינה אחד מששים מהמיתה, ואין יציאת הניצוץ בהחלט מוכרת מהנשמה אלא שנפרד מהכל ועודנו נסרך ונסבך בנפש, וזה מחסד אל שכל ניצוץ שזכה ביומו, הנה הוא רחוק מההפסד, הגם שירשיע אדם אחריו, וניצוץ אשר יעלה פגום הנה הוא יכול ליתקן על ידי תשובה ישוב הניצוץ ויתקן, גם זה מחסדי המתחסד הוא אלהינו יתעלה שמו". וזה גם ענינו של "בא בימים" המוזכר אצל אברהם אבינו, שניצל ותיקן כל ימיו [ואולי לכן דוקא אברהם אבינו היה הראשון

(116) והכל לפי רוב המעשה (אבות ג עו) ולא המדרש הוא העקר אלא המעשה (אבות א יז). היום לעשותם ומחר לע"כ צ"ע ליעול שכר (עירובין כב).

(117) מי שטרח בע"ש יאכל בשבת ומי שלא טרח בע"ש מהיכן יאכל בשבת (ע"ז ג).

(118) שוב יום אחד לפני מיתתך (אבות ב ז).

(119) ואל תאמר לכשאפנה שמה לא תפנה (אבות ז ד).

וספור וחשוב. ואל תאמרי מחר אעשה, כי יום המות מכל חי מכסה. מְהֵרֵי עֲשׂוֹת *בכל יום חקו, כי המות בכל עת ישלח חצו וברקו (120). ואל תתמהמי מעשות חק דבר יום ביומו, כי כצפור נודדת מְקַנָּה, כן איש נודד ממקומו".

(120) כל אשר תמלא ירך לעשות צחקך עשה וגו' (קהלת ע' י')

ד] ועוד ממפסידי התשובה ג"כ שיהיה השב - הבעל תשובה שב רק ממקצת עיונותיו ומתמיד על קצתם [עח], *כמו, שיצא רק מן העבירות שבינו ובין המקום, וישוב מהם, אבל ולא יצא ממה שיש בינו ובין בני אדם כגון מגזל ואונאה וגנבה והדומה לזה [עט], ובוזה נאמר: אם און בְּיָדְךָ הִרְחִיקָהוּ (121) וְאֵל תִּשְׁכַּח בְּאַהֲלֶיךָ עֲוֹלָה (איוב יא יד),

(121) ומפני שיש שאינם שבים בשביל הכוונה או בשביל היזק לכך אמר כי אז תשא פניו ממוס וגו' (איוב יא עו)

נאדר בקודש

ישוב. עוד להמנות צתוך ימי חיך אשר תחיה: בכל יום. עיי' צמק' אצות צתי"ט על ולאו אתה הולך: כמו שיצא. לך משל:

עומק הלב

על "מקצת" מהחטאות. וכן סובר הבנין אריאל (דקס ליוס הכפורים ד"ה וזהות). וכן דעת הגר"י מאלצאן בסידור אישי ישראל (שיח יחקק צענין תקיעת שופר) ומנמק דעה זו ש"כ איך אפשר שהקב"ה יעביר על מידותיו, אם האדם הפחות, הבא מטיפה סרוחה, לא יבקש להעביר על מידותיו". דעת חובת הלבבות דומה לדעת הר"ף אלא שלא כ"כ מטעמיה [לפי הגר"ח פאלאג'י יש לעיין] שהחובת הלבבות סובר שיש דין שצריך לעשות תשובה על כל עבירותיו דוקא. דעת מוהר"ש גרמייזאן [הר"ד בפר"ח (או"ח תו א)], ובחיד"א (סס) וע' שואל ומשיב (נציעאה ח"ג סי סד ע' מה ט"ז) שהחלק של בין אדם למקום שבעבירות שבין אדם לחבירו לא נמחל עד שלא פייסוהו, אבל שאר עבירות שבין אדם למקום לא נוגעים כלל. [ע"ע גליוני הש"ס (יומא סס) שגם חולק על הר"ף]. יש לציין לדברי ר' זלמן מווילנא [אחיו של הגר"ח מוואלאזין] בחידושו על הרמב"ם [מודפס בספר יד החזקה] (א תשובה א) שמדייק מדברי הרמב"ם שמי שפוגע בחבירו צריך לפייס את חבירו וגם לבקש סליחה מהקב"ה. והוא שהרמב"ם בפרק א (הל' א) כותב "וכן החובל בחבירו והמוזיק ממונו אף על פי ששילם לו מה שהוא חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוב מלעשות כזה לעולם

שהתחיל לתקן את ה"דירה בתחתונים" כמבואר בתנחומא (נשא) שצטטנו למעלה בפתח השער וע' בלשון המדרש בפנים].

[עח] ראיתי מובא בשם הגאון ר' יחיאל מיכל פיינשטיין שאמר בשם החפץ חיים דאין הלכה כמו רבינו בענין זה, דעל כל מה שעשה תשובה נקרא שפיר בעל תשובה. איתא בסש"ב (לא). וז"ל "שיגמור בלבו בלב שלם לבל ישוב עוד לבסלה למרוד במלכותו ית' ולא יעבור עוד מצות המלך ח"ו הן במ"ע הן במל"ת", ונראה שסובר כדעת רבינו.

[עט] יש לבאר נקודה שדנו בו בספרים. מי שיש בידו גם עבירות שבין אדם לחבירו וגם עבירות של בין אדם למקום, ועוד לא ביקש מחילה מחבירו, האם זה מעכב את תשובתו גם אם העבירות שהם בין אדם למקום בלבד. דעת הר"ף [פינטו] על עין יעקב (יומא פה:) [ונרמז בחיד"א (נרכי יוסף או"ח תו א)] שמדייק מראב"ע במשנה שמוסיף שהקרא (אחרי מות טז ל) "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה'" הוא רק מתי ש"תטהרו", מכל עניני בין אדם לחבירו. וכן סובר הגר"ח פאלאג'י (צספר מלוואה מחייס סי' יז ד"ה אמרינו, וצספר עמודי חיים עמוד תורה סי' קלה אות קמו דף כז ע"א) שדייק בן מלשון הקרא (הג"ל) "מכל חטאתיכם", שאין כפרה

ואמרו רז"ל (תענית טז). בענין הזה: אדם שיש בידו עבירה * ומתודה ואינו חוזר בו למה הוא דומה: למי שתופס שרץ בידו אפילו * טובל בכל מימות שבעולם לא עלתה לו טבילה, זרקו השרץ מידו, רק אז עלתה לו טבילה, שנאמר: מִכֶּסֶה פֶּשְׁעָיו לא יִצְלִיחַ וּמִדֹּדָה וְעֵזָב יִרְחָם (122) (משלי כח יג).

ומה שהקדמנו * ממפסידי השערים, אשר קדמו בספר הזה, כלם גם כן מפסידים התשובה ואינני צריך לשנותם בשער הזה.

(122) עוד יש משל
אחר שלא יראכ כל
כך מכוער סף נחשת
כלו מעונף כמו סף
נחשת חליו מורק
וחליו מעונף

צדה לדרך

קיצור: דברים רבים מעכבים את התשובה ובפרט המסכים לעשות העבירה ומתמיד עליה. ואמר אחד: אין קטנה בעבירות עם התמדה, ולא גדולה עם בקשת המחילה. והעבירה דומה לחוט של משי אם יכפל פעמים רבות כמה הוא הזק ואע"פ שהוא מדבר חלוש והוא ריר התולעת, וחבל הספינה כשמשמשין בה הולך וחסר עד שיפסק. ולכן אמר הנביא (ישעיה ה יא) "הוי מושבי העון בחבלי השוא וכעבות העגלה חטאה". ואמר אחד אל תבט לקטנות העבירות שעשית כי אם לגדולת מי שחטאת לו. וממפסידי התשובה המיחל לשוב באחרית ימיו, ואומר להתרחק מן העבירות כשישבע יצרו מהם, והרי אמרו חז"ל (יומא פה ב) "האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה". וממפסידיה, השב במקצת עונותיו ועושה קצתם, כמו ששב בעבירות שבינו לבין המקום ולא שבינו לבין חברו, והרי אמרו חז"ל (תענית טז א) "אדם שיש בו עבירה ומתודה ואינו חוזר למח הוא דומה לטובל ושרץ בידו".

נאדר בקודש

ומתודה. על עצירה א' ששז ומתחרט צו ואינו חוזר צו מעצירה אחרת: **טובל בכל וכו'.** והמשל דומה לנמשל שמתל אחד הוא טהרה ומלך א' היא טומאה: **ממפסידיו.** צקוף כל שער ושער מקפרו חתם צו המחצר אך ממפסידיו השער הזה:

עומק הלב

שנאמר מכל חטאות האדם". ובפרק ב (הל' ט) "אבל עבירות שבין אדם לחבירו כגון החובל את חבירו או המקלל חבירו או גוזלו וכיוצא בהן אינו נמחל לו לעולם עד שיתן לחבירו מה שהוא חייב לו וירצהו". **כן יש לציין** לדברי רבינו יונה (אבות ד כב) "כי אם יזיק אדם לחברו אל יחשוב כי אליו חטא ולא לשם, כי הוא תובע את החזק כבעל דין כי גם לה' חטא". **והא דכתב בגמ' ר"ה (יז):** "עלבוני מחול לך, לך ופיס את חברך" פי' החיד"א (פתח עינים כ"ה סג) שהפ' שאם יפייסנו חברו גם עלבוני מחול.

פרק ח

אבל אם ישתוה אם נחשבים כאותו דרגה השב [פ] - הבעל תשובה עם הצדיק, **אומר** [פא], **כי ג' דרגות ב"בעלי תשובה", וחלוק דרגתם ביחס להצדיק גמור שמעולם לא חטא. יש מן השבים שישתוה אחר התשובה עם הצדיק, אשר לא חטא** (123), **ומהם - יש בעל תשובה מי שיש לו יתרון על הצדיק** (124), **ומהם - יש בעל תשובה מי שיש**

(123) כמו שיש מן החולים מי שישב לאיתנו כראשון

(124) כמו שיש מן החולים מי שישב צריח יותר ממה שיהיה

עומק הלב

את התנאי של "צדיק" אם אינו אלא בעל תשובה, אע"כ שאין בעל תשובה פחות בדרגה מצדיק גמור, וע"כ שהלכה כר' אבהו. ולענ"ד יש להק' שהרי סו"ס "צדיק" ו"בעל תשובה" אינו אותו דבר א"כ הטעה אותה, ומה קשר לדרגתם הרוחני? הק' **המהרש"א** (נלכות לו: חל"ג) שלא מסתבר שמי שעשה עבירה הוא גדול יותר ממי שמעולם לא עשה עבירה. דעת המהרש"א וכן הוא דעת המבי"ט (נתי אלקים תשנ"ה 7) שודאי שצדיק שיש לו נסיון לעבור עבירה ולא עבר את העבירה הוא יותר גדול מבעל תשובה. כל מחלוקתם בגמרא הוא אם הבעל תשובה גדול מצדיק שכלל לא מתחשק לעשות עבירה. **דעת רבינו** לחלק בג' דרגות, וכנראה שדרגת האדם תלוי כפי רושם החטא ופעולת התשובה. לכן מי שרק עבר על מ"ע, ע"י תשובתו הו' "דומה" לצדיק, אולם מי שעבר על ל"ת, ע"י תשובתו [שהוא גדול יותר ממי שעבר על מ"ע, ומסיבת כניעתו לבורא] יכול להגיע יותר מדרגת צדיק. ואם עבר על חייבי מיתות ובריתות, רושם החטא ימנע ממנו – גם עם תשובתו – להגיע לדרגת צדיק. **רבינו יונה** סלל לעצמו דעה מיוחדת, והוא שמצד ה"דרגה" של הבעל תשובה, ודאי הצדיק גמור גדול ממנו (וכתמיהת המהרש"א) וכתב בפירושו על מסכת אבות (ג טז נ"ד) והפנקס פתוח והיד סתת, וז"ל "שאע"פ שהעונות נמחלין לבעלי תשובה, נמנין אותן תחלה מיד שגמר מלעשותן ואחרי כן אם יחזור בתשובה מוחלין לו כדאמרין במדרש אינו כמי שלא עשאו אלא עשאו ונמחל 'שגדול מי שאינו

[פ] **פרק הזה קאי על דרגת הבע"ת אחרי שכבר עשה תשובה, אבל אופן העבודה של הבעל תשובה הוא בהחלט שונה מאופן העבודה של הצדיק גמור, וע' מש"כ בזה לקמן בפ"י.**

[פא] **רבינו נכנס** כאן לסוגיא שדשו בה רבים, בהשוואת דרגת ה"צדיק" שלעולם לא חטא, לבעל תשובה שחזר מסורו. יש לבאר שורש סוגיא זו ולתמצת הדיעות בזה. **איתא בגמרא** (נלכות לו:): "ואמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן כל הנביאים כולן לא נתנבאו אלא לבעלי תשובה אבל צדיקים גמורים עין לא ראתה אלהים זולתך ופליגא דרבי אבהו דאמר רבי אבהו מקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין שנאמר (ישעיהו נז) שלום שלום לרחוק ולקרוב לרחוק ברישא והדר לקרוב". הרי שיש מחלוקת אמוראים. דעת רבי יוחנן שצדיק גדול, ורבי אבהו סובר שדרגת הבעל תשובה גדול. **דעת הרמב"ם** (ז תשנ"ה 7) פוסק כשיטת רבי אבהו שגדול בעלי תשובה [ע' כס"מ]. וכן הוא דעת הזוה"ק בכמה מקומות (חיי שרה קכט: משפטים קו. וק"ג: ויקרא ז: זלק רב:). אולם כבר הקשה הגר' ישעיה פיק (נחי' על הרמב"ם) שהרי הכלל הוא שהלכה כר' יוחנן לגבי ר' אבהו. [יתכן שהרמב"ם פסק כן משום שכך הוכרע הזוהר הקדוש ואכמ"ל בנידון זה (ע' פנינים ומגליות ע' לג)]. **תשובה נפלאה** ראיתי בשם הרגצ'בר גאון שהרי איתא בגמ' (קידושין מט:): "על מנת שאני צדיק אפילו רשע גמור מקודשת שמא הרהר תשובה בדעתו", והרי "צדיק" זה אחד שמעולם לא עשה עבירה, א"כ היתכן שבעל תשובה זו ימלא

לצדיק יתרון עליו אע"פ ששב⁽¹²⁵⁾ וחזר בתשובה [פב].

ובאור החלק הראשון הוא שגשתו הבעל תשובה עם הצדיק, שיהיה החטא, בקצורו בזה שעבר במצות עשה שאין בה כרת, כציצית וכלולב וכסוכה והדומה לזה. וכאשר ישוב המקצר העובר בהם, בלבו ובלשונו [פג], וישתדל לעשות אותם המצוות שעבר עליהם, *ולא ישנה - לא יחזור קצורו - לעבור בהם, ואז ימחל לו הבורא, וישתנה עם מדריגת הצדיק, אשר מעולם לא קצר בהם [פד], ובכמו זה נאמר: "השב מן החטא כמי * שלא חטא" [פה]⁽¹²⁶⁾, ואמרו רז"ל (יומא פו.) "עבר על מצות עשה שאין

נאדר בקודש

פרק ח: לא ישנה קצורו. שלא יחזור עוד ויקלכר שנית לזטל איזה מ"ע: שלא

עומק הלב

עושה ממי שעושה ומוחלין לו". ונע"ע רבינו יונה (שעלי תקנה 7 כל) שנראה קצת אחרת, שהטעם שתמיד צריך לעיין בעבירות שבעבר הוא לא משום שהרושם עדיין נשאר אלא "ולזה ירא ומפחד אולי לא השלים חוק עיקרי התשובה". והא דאיתא בגמרא ש"אין צדיקים עומדים כו' כתב ר' יונה שם "ומה שאמרו (נכנס לל, ז), אין צדיקים גמורים עומדין במקום שבעלי תשובה עומדין, ר"ל שבעלי תשובה יש להם להפרש מן המותר בענין שחטא בו. כמו אם עבר על העריות, אפילו באשתו יש לו להתנהג עמה במדת הפרישות, בדבר שחטא בו יפרוש ואפילו מן המותר, יותר ממה שהצדיקים גמורים צריכין לעשות". הרי שרבינו חידש שדברי חז"ל אלו של "במקום שבעלי תשובה עומדים כו'" לא קאי על דרגת הבעל תשובה אלא על "עבודת הבעל תשובה". ונע"ע לקמן מש"כ בענין "עבודת הבעל תשובה".

[פב] ע"ע משכנות יעקב [יעקב בן נעים] (דף קל). הו"ד בחיד"א (מדבר קדמות מער' ד' אות ט').

[פג] ע' מש"כ בסוף פ"ו.

[פד] יל"ע שהרי סו"ס ביטל מ"ע, וחסר לו אותו מצוה [ע' ס"ב (ז): "מ"מ האור נעדר", ובספרו עה"ת (כלק ע"ד ט"ז) כתב שתלוי בדרגה של התשובה ע"ש, וע' מש"כ בהמשך

בהערה הבא שזה נקרא בלשון הגמרא "תשובה מאהבה" ואכמ"ל. ויש בזה אריכות גדולה בספרי האחרונים, כשעושה תשובה על מצות עשה אם נתמלא לו החסרון או שרק לא יקבל עונש. בח"ח (הק') לשמירת הלשון, וכספר זכור למיס פק (כ) מבואר שלעתיד לבוא יחסר לו "אותו אבר" שביטל בו מצות עשה, אם לא עשה תשובה, וראיתי מי שמביא ראיה משם שאם עשה תשובה הרי הוא כאילו עשה את המצוה. ויש להסתפק אם ענין "חסרון אבר" הוא "עונש" ולזה ודאי מהני תשובה. בשו"ת התעוררות תשובה (או"ח סי' לג דף לא ע"ז נמהדורא החלשה) מבאר שהמבטל קר"ש הוא "מעוות לא יכול לתקן" (חגיגה ט); גם אם עושה תשובה, ולא יקבל את העונש אבל סו"ס יחסר לו מצוה זו. מדברי רבינו נראה שלא סבר כך, שהשווה צדיק גמור לבעל תשובה ויש עוד מקום לפלפל בזה ואכ"מ.

[פה] לא מצאתי מקור מפורש לזה בחז"ל. אולם יש לציין לדברי הגמ' (יומא פו:) שע"י התשובה נהפך מעשיו הראשונים כ"מעיקרא שובבים" פרש"י "שהחטא מעיקרא היה נערוט שטות ושובבות" והוא ע"י "תשובה מאהבה", ופרש"י ש"השב מאהבה נעקר עונו מתחלתו". יש לציין לדבריו הידועים של המסילת ישרים (פ"ד) ואולי דברי רבינו יהיו

(125) כמו שיש מן החולס שיצריאו אך לא ישוב ככראשונה

(126) כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו בלדקתו אשר עשה יחיד (יחזקאל יח כג). וכבר נאמר על שבתוכא הראשונות העצירות נעשות לו כזכויות (ירושלמי פאה א ב). החכמי עשו משל שני ייירים וכו', וזכור

בה כרת ועשה תשובה אינו זו ממקומו עד שמוחלין לו, שנאמר: לְמִימֵי אֲבֹתֵיכֶם סִרְתֶּם מִחֻקֵּי יְיָ לֹא שָׁמַרְתֶּם שׁוּבוּ אֵלַי וְאֶשׁוּבָה אֲלֵיכֶם⁽¹²⁷⁾ אָמַר ה' צָבָאוֹת וְאֶמְרָתֶם בְּפִה נְשׁוּבָה (מלאכי ג ז) [פ].

(127) ביינו חקף

והחלק הסוג השני, והוא שיש לו לאותו בעל תשובה בו בדרגתו בתשובה יתרון השב בתשובה מעל מדריגת הצדיק, באור זה, בכגון שיהיה השב - החוזר בתשובה חָטָא חטא קטן במצות לא תעשה שאין בה כרת, ואח"כ שב ממנה תשובה שלמה בכל תנאיה, ושם צונו חטאו לעומתו מולו, ונוכח פניו⁽¹²⁸⁾, ומבקש תמיד [פ] המחילה עליו⁽¹²⁹⁾, ונכלם מבשנתו [ס"א - מבקשתו] - מתבייש מהבורא⁽¹³⁰⁾, ונכנס בלבו המורא מענישו⁽¹³¹⁾ ונשכרה נפשו⁽¹³²⁾, והוא נכנע מרגיש כניעה וענווה, ושפל שפלות לפני האלהים תמיד⁽¹³³⁾, והיה חטאו סבה גורם לכניעתו, וסיבה להשתדלותו לפרוע להשלים חובותיו להבורא, ולא יתגאה במאומה גם לא ממעשהו הטוב, ולא ירבה בעיניו - לא ירגיש שכבר עשה הרבה מצוות ולא יתפאר בו, וישמר את עצמו בשארית ימיו - עד סוף ימיו מן המכשול. וחוטא זה הוא שיש לו יתרון על הצדיק שלא חטא החטא * ההוא והדומה לו מעולם, ויתרונו של הבעל תשובה על הצדיק כי הצדיק, אין בטוחים בו, שלא יתגאה, ויגבה לבו, וירום ירגיש מרומם במעשהו, וכבר * נאמר, כי יש חטא שמועיל להשב, יותר מכל צדקות מועילות להצדיק⁽¹³⁴⁾, * ויש צדקה - צדקות שמוזקת לצדיק יותר ממה שמזיקות כל חטאות

(128) כמו שנה' בדוד כי פשעי אני חדע וחטאתי וגו' (תהלים נא ה)

(129) כמו שפשה דוד תחטאתי בצאצא ואטער וגו' (תהלים נא ט)

(130) כדבר עזרא חלקי בושתי ונכלמתי להרים חלקי פני חלקי כי עוונותיו רבו למעלה ראש וגו' (עזרא ט ו)

(131) כדבר ירמיה תנו לה' חליקים כבוד צערם יחשיך (ירמיהו יג טז)

(132) ע"ד לב נשכר ונכסה חלקי לא תצור (תהלים נא יט)

(133) ויקים בו מקרא דכתי' ואל זה חזינו אל עני ונכח רוח וחדל על דברי (ישעיהו סו ז)

(134) הרי שקלקלתו תקנתו

נאדר בקודש

חטא. הסטא קטן: ההוא. והדומה לו. או הדומה להסטא קטן הנזכר: נאמר. ע"י איזה חכם: ויש צדקה. זכות או מלכא נקרא כלוקה:

עומק הלב

למפרע.

[פ] יל"ע שהרי הגמרא מביא קרא אחרת "שובו בנים שובבים נאם ה' פי אנכי בעלתי בקם ולקחתי אתכם אֶחָד מֵעִיר וּשְׁנַיִם מִמִּשְׁפָּחָה וְהִבֵּאתִי אֲתֶכֶם צִיּוֹן" (ירמיהו ג יז).

[פ] ע' מה שצטטנו בשם ר' יונה (סערי תשובה ד כא) למה צריך תמיד לעיין בעבירות שבעבר, ושם מבואר שצריך תמיד לקיים כל גדר התשובה ולא רק "בקשת מחילה". עוד יש לעיין למה רבינו כתב "ומבקש תמיד" רק ב"חלק השני" באותם שעברו על לא תעשה, ולא כתב כן גם ב"חלק הראשון" באלו שעברו על מ"ע.

לו במקור, וז"ל "ושהתשובה תנתן לחוטאים בחסד גמור, שתחשב עקירת הרצון כעקירת המעשה, דהיינו, שבהיות השב מכיר את חטאו ומודה בו ומתבונן על רעתו ושב ומתחרט עליו חרטה גמורה דמעיקרא כחרטת הנדר ממש שהוא מתנחם לגמרי והיה חפץ ומשתוקק שמעולם לא היה נעשה הדבר ההוא ומצטער בלבו צער חזק על שכבר נעשה הדבר ועוזב אותו להבא ובורח ממנו, הנה עקירת הדבר מרצונו, יחשב לו כעקירת הנדר ומתכפר לו. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיה ו): וסר עונך וחטאתך תכפר, שהעון סר ממש מהמציאות ונעקר במה שעבשיו מצטער ומתנחם על מה שהיה

של העברייך שעכשיו שב, כשהצדיק *יפנה *לבו מן הכניעה, ודבק *בגאות ובחונף ואהבת השבח אז הצדקות שגרם להגאות, הוא חמור יותר מכל עבירות שעבר הרשע, כמ"ש אחד מן הצדיקים לתלמידיו: אלו לא היה לכם עון [פח], הייתי מפחד עליכם ממה שהוא גדול מן העון. אמרו לו: ומהו גדול מן העון, אמר להם: הגאות והחונף [פט]. *ובשב כזה שמלא כניעה וענוה [צ] ארז"ל: במקום שבעלי תשובה עומדים *אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד.

נאדר בקודש

כשיפנה. הצדיק גמור: לבו. מחמת הכדקה שעשה: בגאווה ובחונף. שזסה לעתו עליו באיזה פנייה בלב שישבחוהו בני אדם על כדקותיו: ובשב כזה. שאינו מתגאה במאומה ממעשה הטוב בעצור שלא רצו צעניו העבודות שעושה כמצואר בחלק השני: אין צדיקים גמורים. אתה אחי בן גילי הקשיבה למלולי המחצר מקיים בהחלק השני הזה כ"מ שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים גמורים יכולים לעמוד אס המקום הוא בעולם השכר הרוחני היכי קרי להו צקיומו צסם לדיקים גמורים צהצקס צגאווה וצחונף וצאהצת השצח חלילה, ואס לא הפנה לבו הצדיק גמור מן הכניעה ע"י מעשיו הטובים עד פטירתו השכל מחייב שהוא עדיף מצעל תשובה בעולם הרוחני ואין למעלה הימנו ודאי אין צ"ת יכול לעמוד במחיצתו, ואס דבריו מוקשה זזה תעשה אותם להמתיק את דברי פה הקדוש המחצר בעל חוצת הלצצות זלה"ה. הדרכ המקולל להצין דברי המחצר שכוונתו צזה על עוה"ז והוא על דרך שאמרו חז"ל צשעה שהוליו את רשצ"ג ורצי ישמעאל להריגה אמר ר"ש לר"י אנו יולאים להריגה כמגלי עריות וכשופכי דמים והשיצ לו ר"י שמא כשהיית דורש צרצים זזה דעתך ונהניח מד"ת וכו' הרי שקדושי עליון שעלו לריח ניחוח לה' שהיו לדיקים גמורים קרצנות תמימים לא ניולו מזחיון דעת, והטעם כי אין

עומק הלב

תסונה ג) "כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הכעס, ומן האיבה, ומן הקנאה, ומן ההתול, ומרדיפת הממוץ, והכבוד, ומרדיפת המאכלות, וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה, ואלו העונות קשים מאותן שיש בהן מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו, קשה הוא לפרוש מהם, וכן הוא אומר יעזוב רשע וגו'".

[צ] איתא בקרא (קהלת ה יב) יש רעה חולה ראיתי תחת השמש עשר שמור לבגליו לרעתו וכתב התרגום יונתן "אית בישותא מרעיתא חמית בעלמא הדין תחות שימשא ולית ליה אסו [רפואה]", וע' בדבריו

[פח] יש מפרשים שכיון ש"אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ממילא, מי שחושב שאין לו עון, ע"כ שלקוי בגאווה. עוד יש לציין מה שראיתי מובא בשם ר' צבי הירש מזידיטשוב, ליישב קושית הראשונים איזה רחמים צריך קודם שיחטא, עד שבגמ' (ר"ה יז) איתא "ה' ה' אני ה' קודם שיחטא" הרי לא עשה שום עבירה עדיין, אלא שלפי דברי רבינו מובן, שלפני שאדם חוטא, יש חשש גדול של גאווה, ולכן צריכים רחמים מרובים.

[פט] יש לציין לדברי חז"ל (ע"ז כ: ערכין טז:) ש"ענוה גדולה מכולם". וע"ע ברמב"ם (ו)

והחלק השלישי, שיהיה השב - החוזר בתשובה עובר עבירות גדולות ממצות לא

נאדר בקודש

לך מי שהורגל ומוטצע בכניעה וניאל מזחיון דעה כצעל תשובה גמור עד תכליתו וכמו שמצואר צשער הכניעה פרק ג' צקיזה שמינית שהעיקר ההכנעה כשיחשוצ עם נפשו צהמרותו האלקים צטוצתו, וצעטו צו צמקוס השצח עליהן, ויכנע ויצוש ויכלס מן האלקים כמו שאמר עזרא הקופר אלקי צושתי וגם נכלמתני להרים אלקי פני אליך כי עונותינו וכו' וצושתו מתש כצושת גנצ כי ימאל וערצה לא כל שמחה ומגודל הצושה והכנעה ימעטו צעיניו כל מעשיו הטוצים מאחר שחטאתו לנגדו תמיד ונוכח פניו כמדומה לו כל מעשיו הטוצים אין מקפיקים לו לכצות גחלת החטא שחטא ודומה צעיניו כאלו נהר דגור צוער לפניו אשר אין כל תימי הים אינס מקפיקים לכצותו והמעשים טוצים שעושה המה כטפה מן הים הנזרק לתוך נהר דגור ולאי הטפה הזאת לא תכצה את הנהר דגור כן צעיניו תדצר הזה ואירע לפעמים אף שהוא דליק לצחות דעתו צעצור טצע הגוף העפריי המלוצש צרוח התנועה הממואלע צין נפש האומחות אשר כחה מן מזג היסודיות החומריים וצין הנפש המושכלת והיא צעלת צ' צחינות שהיא הצחירה ולכך מתלחפת טצעיה צאין מעמד קצוע התחייצ מתחלפית המעשים ונזדמן לפעמים להם החטא קטן של צחיון דעת ואין מן התימאל כי תציאות הגאות אשר המציא הצורא להצרואים מתהפך כחומר חותם פעמים למציאות טוצה אלל דליקים ועיון צשער הכניעה צפ"ו צמנהג העשירי וצסקוף פ"כ צענין גאווה צמעלות הרוחניות צמדה המשוצחת וכמ"ש דצרי הימים (צ יז) ויגצה לצו דצרכי ה', ופעמים רוח מגונה ממילא יוכל להיות שגם דליק גמור לפעמים צענין מה תפאל תכונתו העפריי שצורשו ענין המתאווה הוא אשר נטע לאיזה דל השוא מאפר שהורשה צחיון הדעת לצל היושר נתערב מעט פסולת צצחיון ופשיטא מאחר שהדליקים ההם אינס קרוצים כל כך אל ההכנעה ולהתעורר עליה כמו השצ האמתי שחטאתו לנגדו תמיד. ולפי שתמיד הוא צצושה והכנעה השכל מחייצ שלעולם לא יצא לכלל גאווה וחונף ואהצת השצח מחמת צחיון דעתו וזה שמסיי' המחצר צמקוס שצ"ת עומדים אין כוונתו צעוה"צ אחר העדר אלל כוונתו במקום כלומר צענין צחות הדעת שהוא הגאווה והגצהת לצ שבעלי תשוב עומדים כלומר מרוצ כניעתם ודאי יכולים לעמוד צזה שלא ימאל צה פסול כי גם כשיגצה לצס דצרכי ה' צעצור זה יתנו הודלחה על שהפיק את רכונס לקנות החמודות והמה יעמדו אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד כלומר אין אנו צטוחים צהם צדליקים שיוכלו לעמוד צזה צלי שום פסול מחמת המעשים טוצים שעשו מאחר שהם אינס קורים כל כך אל הכניעה כמו הצעלי תשובה יוכל להיות שרוח

עומק הלב

לר', ואצל בעל גאווה כתוב "אין אני והוא יכולים לדור במקום אחד, נמצא שסיכווי של הבעל גאווה חלשים מאוד.

הנפלאים של הר' אריה פינקל שליט"א בספרו הר יראה (נמאמר מג) אם ללצים הוא יליץ, שכיון ש"אלמלא הקב"ה עוזרו לא יכול

תעשה, שיש בה עונש של מיתה בידי אדם או כרת בידי שמים⁽¹³⁵⁾, כחלול השם [ס"א- כחלול שבת] ושבועת שקר [א] והדומה להם מן הגדולות, ואחר כך שב בתשובה מטעונו בהם, והשלים תנאי התשובה וגדריה, אעפ"כ יש לו מניעה להשלמת תיקונו כי המחילה לא תתכן [ב] - תתאפשר לו, *עד שינוסה - שיתייסר בעוה"ז ממה שיוכל לסבלו, ורק אז ינקה מעוונותיו. ובו - בבעל תשובה כזה אמרו רז"ל: עבר על מצות לא תעשה שיש בה כרת ומיתת ב"ד ועשה תשובה יסורין ממרקיין ומיתה מכפרת [ג], שנאמר: וּפְקֹדֵתִי בְשֹׁבְטִי וּבְנִגְעִים עֲוֹנִים (תהלים פט לג), וכתוב: וְנִגְלָה בְּאֲזְנֵי ה' צְבָאוֹת אִם יִכְפֹּר הָעֶוֹן הַזֶּה לָּכֵם עַד תִּמָּתוּן אָמַר אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת (ישעיהו כג יד). והצדיק, שלא עבר אלו העבירות מימיו, יש לו יתרון על השב מהם - הבעל תשובה בלי ספק [ד].

נאדר בקודש

התנועה שבהם יזכר לו דרך לנטות אל צחינות היסודות לתאוות הגופניות ויגזיחו את לבם לכבוד המדומה בגאווה וחונף ושצח צני אדם רחמנא לילכלן ופירוש זה הוא פירוש גנוסר וטעמו כלפיחות בדבש בעוה"ז: עד שינוסה. שיתייסר ציבורים (ר"ש) אצל לי נראה לפרש עד שיעלצו ויתעלצו האנשים חרגומו ואתננסו ויסקורם ככאן אינם לנסותו כ"א למירוק כמאמר ז"ל יסורים ממרקים והמיתה לגמר הכפרה ולשון מירוק כמו ומורק ושטף צמים עד"מ מלך גדול חלק בגדים לעבדיו והזהיר ככל עת יהיו בגדיך לצינים והעבד מרד במלך עוולנו עומד לפני המלך שפך שמן על הבגדים ודאי ראוי שיתייסר עד שימריק וישטוף ויכבס הבגד ככל מיני תכבוסת עכ"פ זולת העונש על המרידה:

עומק הלב

[א] ביום יקרא שני פרקים, אם היה רגיל לקרוא פרשה אחת יקרא שתי פרשיות. בו' וכן ישים במקום יסורים צומות ותעניות והורדת דמעות ומניעת נפשו מן התענוגים כו' ואם תמצא את החוטא תלאה ותקרה אותו צרה ויצדיק עליו את הדין ויקבל המוסר באהבה, יהיה זה לו למגן מן היסורים הרבים הראויים לבא עליו" הרי שר' יונה סובר שיש עצה גם למי שעבר עבירה שצריך "מיתה מכפר", שיש לצאת ידי חובת ה"מיתה" בדרכים אחרים.

[ב] נראה שגם אם יתחרט מעבירות אלו, ויהיה השב בהכנעה וענוה אעפ"כ כיון שרושם העבירה עדיין קיימת עד שלא נתמרק, א"א לומר שיש לו מעלה על צדיק גמור.

[א] ע' הערות של ר' ירוחם פישל פערלא זצ"ל (על המדרש לקח טוב המכונה פסיקהא זוטרתא, מודפס בחוברת "הדרום" מגיו יורק חוב' יד אלול תשכ"א ע' קל"ה) שמאריך בנקודה זו אם יש כרת על שבועת שקר.

[ב] ע' לקמן פ"י בענין תשובה כש"מעות לא יכול ליתקן, וע' מש"ב כפ"ד בענין "לא ינקד".

[ג] וכ"כ ברמב"ם (תשובה א' ד) אלא שרבינו יונה (שערי תשובה ד יא) כתב "ואם עבר אדם על כריתות ועל מיתות בית דין ועשה תשובה אחרי כי לא נרצה העון בלי יסורים, כי התשובה תולה ויסורים ממרקים, יכין לבו לעשות מצוות המגילות מן היסורים כמו מצות הצדקה כו' וכן יעסוק במצות גמילות חסדים כו' אם היה רגיל לקרוא אחד

(135) מיתה בידי אדם או כרת בידי שמים, כחלול השם [ס"א- כחלול שבת] ושבועת שקר [א] והדומה להם מן הגדולות, ואחר כך שב בתשובה מטעונו בהם, והשלים תנאי התשובה וגדריה, אעפ"כ יש לו מניעה להשלמת תיקונו כי המחילה לא תתכן [ב] - תתאפשר לו, *עד שינוסה - שיתייסר בעוה"ז ממה שיוכל לסבלו, ורק אז ינקה מעוונותיו. ובו - בבעל תשובה כזה אמרו רז"ל: עבר על מצות לא תעשה שיש בה כרת ומיתת ב"ד ועשה תשובה יסורין ממרקיין ומיתה מכפרת [ג], שנאמר: וּפְקֹדֵתִי בְשֹׁבְטִי וּבְנִגְעִים עֲוֹנִים (תהלים פט לג), וכתוב: וְנִגְלָה בְּאֲזְנֵי ה' צְבָאוֹת אִם יִכְפֹּר הָעֶוֹן הַזֶּה לָּכֵם עַד תִּמָּתוּן אָמַר אֲדֹנָי ה' צְבָאוֹת (ישעיהו כג יד). והצדיק, שלא עבר אלו העבירות מימיו, יש לו יתרון על השב מהם - הבעל תשובה בלי ספק [ד].

צדה לדרך

קיצור: חז"ל אמרו (ברכות לד ז) "במקום שבעלי תשובה עומדין צדיקים גמורים אינם עומדין", ויש שואלין כי הוא דבר תימה שיעמוד החוטא ואם הוא שב יהיה במקום שהצדיק גמור לא יעמוד ולפי זה לקתה מדת הדין, ומצינו חוטא נשכר. ויש אומרים כי זה אינו עול, לפי שהחוטא גבר עליו יצרו והוא בטבע שיחטא, כמו מי שבמזגו רבה עליו הדם והמרה הירוקה שטבעו מכריחו לחטוא, כמו שידוע בחכמת הטבע, ואם יכריח טבעו ושב לעשות רצון קונו ומשבר יצרו הזונה, טוב מהצדיק הגמור שטבעו לא יורה לחטוא ולא למלאות תאות יצרו, כמי שמזגו היפך מאשר כתבת, וא"כ טבעו הוא שלא לחטוא, ואינו צריך להכריח יצרו, וקו המשפט הוא לשלם גמול למושל ברוחו, כמו ונאמרו חז"ל (נצות ז) "איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר". ולפי מחקר השכל יש בזה ג' חלוקים: הראשון – יש בעל תשובה שיש לו יתרון על הצדיק שלא חטא. השני – יש בעל תשובה שישתנה עמו. השלישי – יש בעל תשובה שלצדיק יש יו יתרון עליו. והבאור הוא כמו שאבאר: הראשון – שיש לו יתרון על הצדיק, הוא בחטא חטא קטן במצות לא תעשה שאין בו כרת ושב ממנו תשובה שלמה בכל תנאיה וגדריה, יש לו יתרון על הצדיק, כי הצדיק אולי יחטא שיתגאה ויגבה לבו במעשהו הטוב אבל זה שלקח כל גדרי התשובה ותנאיה כמו שכתבנו אנו בוטחים בו שלא יחטא. וכבר אמרו שיש חטא שמועיל לשב, מכל צדקות הצדיק, ויש צדקה שמזקת לצדיק מכל חטא השב, כשיתדבק בגאון וגאון, ועל זה אחז"ל מקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים יכולים לעמוד. ובאור חלק השני – מי שחטא במצות עשה שאין בה כרת בציצית ובסוכה והדומה להם, כאשר ישוב בלבו ובלשונו וישתדל לעשותם ולא ישנה באולתו ימחול לו ה' וישתנה עם הצדיק, וכן אחז"ל (יומא פו א) "עבר על מ"ע שאין בהם כרת ועשה תשובה אינו זו משם עד שמוחלין לו שנאמר שובו אלי ואשובה אליכם". והשב הזה אין אנו בטוחים בו שלא ישוב לחטוא, לכן ישתנה עם הצדיק, שבו זאת המדה. ובאור ההלק השלישי – שהיה השב עובר עבירות גדולות ממצות ל"ת שיש בהם מיתה או כרת או חילול השם, ושב מטעותו בכל תנאי התשובה וגדריה, הכפרה לא תאות לו עד שיקבל יסורים בעוה"ז וינקה מעונותיו ועל כזה אמרו חז"ל (סס) "עבר על מצות לא תעשה שיש בהם כרת ומיתה ב"ד ועשה תשובה יסורין ממרקין ומיתה מכפרת שנאמר ופקדתי בשבט פשעם וכתוב אם יכופר העון הזה לכם עד תמותו". ולפ"ז הצדיק שלא עבר עבירות יש לו יתרון על השב מהם בלי ספק, ה' ית' שופט צדק ואמת.

פרק ט

אבל אם תתכן - אם אפשר לעשות התשובה מכל חטא אם לא^[צא], אומר בתשובה השאלה הזאת, כי העוונות שני מינים: אחד מהם, עוונות [ס"א - עבירות] שבין אדם למקום בלבד, ככחש באלהים⁽¹³⁶⁾, והמחשבות הרעות, והמצפונים הרעים, ולאויין שבחובות הלכות⁽¹³⁷⁾, והרבה מחובות האברים, אשר *לא יחמס יגזול החוטא בהם כי אם - רק נפשו בלבד, ואין אשמה עליו, אלא *להמרותו מצות אלהיו⁽¹³⁸⁾. והמין השני, עוונות [ס"א - עבירות] שבין אדם לחברו⁽¹³⁹⁾, והם שיש בהם גם ענין מעניני הרעה והחמס לבני אדם, אם בגופם אם בממונם או *בזכרם בכבודם, ונמצא שמקבץ מצטרף להחוטא, א[חמסו]צו בנפשו הפסיד את נפשו בהמרותו את אלהיו, ב[עם חמסו בני אדם]צו.

ומה שיהיה תקנתו מן העוונות והחטאים בין האדם לאלהיו בלבד, עליהם תתכן לו התשובה, מהם - מאותם העבירות, בעודנו בחיים, כשיתעורר לקצורו - שעבר עבירה, וישתדל לשוב מעונו, אצל בוראו. ומן הדין עליו היה ראוי, שתהיה התשובה מן העון, *במין באותו אבר שחטא בו^[צח] אם יוכל, שאם יהיה החטא בחובות הלכות, "בלב הרע", והמחשבה הרעה, והנטירה והקנאה והשנאה והדומה לזה, התשובה ממנו ראויה להיות "בהטבת הלב" והמחשבה ואהבת הטוב לבני אדם

נאדר בקודש

פרק ט: לא יחמוס. ר"ל כי כל חמס ורעה שהוא עושה עם העון הזה אינו עושה כ"א לעצמו ופגם לאור נשמתו ולא לשום אדם כי הנסתרות לה' אלקינו ואין לנו עריצים על הנסתר: להמרותו. הלמד הוא צעזור: בזכרם. את בני אדם לננות: במין

עומק הלב

(מט), והח"ח (שמירת הלשון ח"צ פ"א), וכן מביא הגר"א ואסרמן (קוצץ מאמרים) לבאר פירוש הרא"ש (פאה א' א) שלכן מעדיף הקב"ה מצוות שבין אדם לחבירו שיש בו גם חלק שבין אדם למקום וגם חלק שבין אדם לחבירו. וכן כתב ר' יונה (אבות ד' כט), וכ"כ ר' בחיי (נפ' ויקרא ה' כג) וספרו כל הקמח ענין גזל.

[צח] מקור לדברי רבינו מצאנו במדרש (ויקרא רבה כ"א ה) "ר' נתן ור' אחא בשם ר' סימון אמר אם עשית חבילות של עבירות עשה כנגדן חבילות של מצות".

[צה] ע' מש"ב למעלה בפ"ד בענין "לא ינקח".

[צו] יש להזכיר דברי החידושי הרי"ם (מוצא נספת אמת) שמדייק שאחד מפרשות התשובה נמצא (נשא ה' ז) באמצע פרשת גזל הגר ["והתנודו את חטאתם אשר עשו והשיב את אשמו בראשו וחמישתו יסף עליו ונתן לאשר אשם לו"]. לרמוז לנו שכל עבירה בעצם גזל היא, והתשובה היא שמחזיר את הכל להקב"ה. וזה גם מה שאומרים "למען נחזל מעושק ידינו".

[צו] וכ"כ בחיי אדם (כלל קמא, ונזואתו אות

(136) כחשו צ"ח ויחמרו לא הוא (יחמיו כ' יצ), אמר נכל צלצו וגו' (תהלים יד א, גג 3) (137) לא תחמוד, לא תשגל, לא תקום, לא תעור, לא תחור, לא תאמן את לבך ולא תקפוץ (138) תפלה, זוס, דקק, סוכה לולב, זילית תפלין, למוד תורח מזוזח, מעקב (139) מדות, גזל, כולאת דיכב

והמחילה להם. ואם יהיה החטא באבר מאברי הגוף, כאכילת מה שאסר הבורא אכילתו והבעילות שהזהיר התורה מלעבור מהם, וחלול שבתות ומועדים, ושבועת שקר, [שלא נפסק דין על פיה], ראוי שתהיה תשובתו ממנו באותו ענין ובאותו מין שהיה חוטא בו ושיהיה התשובה עם שתוף הלב בכוונה לאלהים. וכל הענין הזה יתכן לאדם בחייו בעוד שהוא מאריך ימים עם בירור כוונתו [ס"א - *הכרתו], כשהוא מכוין לתשובה ולטהר נפשו מעונו אצל בוראו, ובכמהו אמר החכם: **אם חֲכָמָה * חֲכָמָה לֵךְ וְלִצְטָה לְבָדָךְ תִּשָּׂא (משלי ט יב).**

אבל מה שיהיה מן אותם העוונות שהם גם לאלהים וגם לבני אדם, יקשה על האדם התשובה מהם לכמה פנים סיבות: מהם, שלא ימצא *העשוק, או שימות העשוק או שמקומו של הנעשוק רחוק⁽¹⁴⁰⁾, ומהם, שיאבד הממון מיד *העושק, ואין לאל ידו להשיב *העושק לבעליו. ומהם, *שהעשוק שמא לא ימחל *לעושק במה שעשקו מהזיקו בגופו וספרו בגנותו. ומהם, שלא יכיר *העושק את העשוק או שלא ידע סך הממון, אשר עשק, *כמו שעשק אנשי [קריה או אנשי] מדינה, ולא הכיר אותם, ולא נתברר אצלו מספר הממון שלקח מהם בעול ובחמס. ומהם, *שנטבע הממון האסור *בכפלי מן המותר, ואינו קל להוציא אותו ממנו אלא בהפסד הרבה חלקים מן המותר, כמ"ש רבותינו ז"ל (גיטין נה, טענית טז): **"גזל מריש (141) ובנאו בבירה בית שמאי אומרים מקעקע כל הבירה כלה ומחזיר מריש לבעליו ובית הלל אומרים אין לו אלא דמי מריש בלבד מפני תקנת השבים".**

וממה שתקשה עוד התשובה ממנו - יש עוד כמה סיבות שמקשה עליו התשובה, מה שנהג בו האדם עד ששב לו המעשה הרע דבק *כהדבק המעשים הטבעיים, אשר לא יקל להניחם, כמו שכתוב ואיש בָּרָעָהוּ יִהְיֶה לֹא יִדְּבָרוּ

(140) אך השם יתברך מנחם תמיד כדכתי' דרוש ב' צהמלאו וגו' (שעירי נה ו)

(141) פי' קורא ובנאו בבירה וכו' וממה שמקשה עוד התשובה ממנו מה שנהג בו האדם עד ששב לו המעשה הרע דבק כהדבק המעשים הטבעיים אשר לא יקל להניחם כמ"ש ואיש ברעהו יהיה לא ידברו למדו לשונם דבר שקר הטוב נלאו (ירמיהו ט ד)

נאדר בקודש

שחטא. ע"ד שאמרו חז"ל ויתפרו עלה תאנה צמה שחטאו צו נתכפרו (רי"ש): **ס"א הכרתו.** הוא אופן ההערה האחד תחלת פרק ו' צה השער: **חכמת לך.** התועלת יהיה לך ולצת לבדך תשא פירו' אם ללכת, לצדך תשא הנזק: **העשוק.** העין בקמץ והוא הנגזל: **מיד העושק.** העין חולמו' והשין כרויה והוא הנגזל: **העושק.** השין סגיל והוא הנגזל: **שהעשוק.** העין קמוכה והוא הנגזל: **לעושק במה.** העין חולמת והשין כרויה והוא הנגזל: **העושק את העשוק.** פי' הנגזל את הנגזל: **כמו שעשק.** דהיינו אם עשק את הרצים מעיר אחת או אנשי מדינה: **שנטבע.** פי' נקבע ונתייסק: **בכפלי.** תוך איזה דבר שהוא יותר מן הממון האסור הזה: **כהדבק וכו'.** כי ההרגל נעשה טבע שני:

לְמַדּוֹ לְשׁוֹנָם דְּבַר שֶׁקָּר * הָעוֹה נִלְאוּ (ירמיהו ט ז), ואמר: הִיָּהפֶךְ כּוֹשִׁי עוֹרוֹ וְנִמְר * יַחְבֵּר בְּרִיתוֹ [וגו'] גַּם אַתָּם תּוּכְלוּ לְהִיטִיב לְמַדֵּי הָרַע (142) (ירמיהו יג כג). ומהם שפיכות דמים והריגת הנקיים בין בפגיעה, בין בהליכת [ס"א - בעלילת] רכילות, כמו שידעת מענין דואג בעיר הכהנים, אשר גרם להרגם ברכילות תחלה, ופגע בהם אחר כך, כמו שנאמר: וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ לְדֹאֵג סָב אֶתָּה וּפָגַע בַּכֹּהֲנִים וַיִּסָּב דֹּאֵג הָאֲדָמִי וַיִּפְגַּע הוּא בַּכֹּהֲנִים וַיָּמָת בַּיּוֹם הַהוּא שְׁמָנִים וְחֲמִשָּׁה אִישׁ נָשָׂא אֶפֶוד בֶּד (שמואל א כני ח), ומהם עוד, מי שגורם לאבד ממון חברו ברכילותו אל המלך, שאין עולה לו תשובה עד שירצה את חברו, אם בממון אם בפיוס ובכניעה, שמבקש מהנפגע למחול לו ולנשוא חטאו, כמו שכתוב: וְאֲשֶׁר אָכְלוּ שָׂאֵר עֲמִי וְעוֹרָם מֵעֲלֵיהֶם הַפְּשִׁיטוּ וְאֵת עֲצַמֹתֵיהֶם פָּצְחוּ וּפָרְשׁוּ כְּאֲשֶׁר בִּסְרִי וּכְבִּשְׁרִי בְּתוֹךְ קָלְחַת (מלכה ג ג). ומהם, מי שבא אל הערוה והוליד ממנה ממזר, כי החרפה לא תמוש * והשבת הטעות אי אפשר לו (143) [ס"א - והשגת הטעות הזאת אי אפשר לה], כמו שאמר: כִּי הִיא זָמָה וְהוּא עוֹן * פְּלִילִים. כִּי אֵשׁ הִיא עַד אֲבִדוֹן תֹּאכְלָהּ. וּבְכָל תְּבוּאָתָי תִּשְׂרַשׁ, וְאִמֶּר הַכְּתוּב: בַּה' בָּגְדוּ כִּי בָנִים זָרִים יִלְדוּ עִתָּה יֹאכְלֻם חֲדָשׁ אֶת חֲלָקֵיהֶם (הושע ה ז). ומהם מי שהרגיל לשונו לכזב ולספר בגנות בני אדם ולדבר בהם ואיננו יכול לעמד * על זה מרובו [ס"א - ואינו זוכר כל זה לרוב הרגלה שהרגיל בו], מפני שאין לו תכלית אצלו, וכבר שכח האנשים אשר דבר בהם, והכל שמור עליו וכתוב בספר עיונותיו, ובו נאמר: וְאֵם בָּא לְרֵאוֹת שְׂוֹא יִדְבֵּר לְבֹי יִקְבֹּץ * אָוֶן לוֹ. יֵצֵא לַחוּץ יִדְבֵּר. יֵחַד עָלָי יִתְלַחֲשׁוּ כָּל שְׂנְאֵי עָלָי יִחְשְׁבוּ רָעָה לִי (תהלים מא ז ח), ואמר: אֵם רְאִיתָ גִּנֵּב וּתְרִץ עִמּוֹ וְעַם מְנַאֲפִים חֲלָקָךְ (144) (תהלים נ יח) ושאר הענין. והנה השוה הלשון * הרע עם הגנבה * והנאוף, ואמר: וְאִישׁ בְּרָעָהוּ * יִהְיֶה לוֹ וְאֶמֶת לֹא יִדְבְּרוּ לְמַדּוֹ לְשׁוֹנָם דְּבַר שֶׁקָּר הָעוֹה נִלְאוּ (ירמיהו ט ז). וממה שתקשה התשובה ממנו, מי שהדיח בני אדם בדת שבדה שהמציא להם והכריחם להאמין בה ותעה והתעה, וכל אשר יוסיף העם המאמינים בה, יוסיף עונו ויכפל, כמו שארז"ל (יומא פז): "כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים כמעט אין מספיקין בידו לעשות

נאדר בקודש

העוה נלאו. פי' יגעו וטרחו לעוות את דרכם: הברברותיו גם אתם תוכלו להטיב למודי הרע. כמו להרע: והשבת. ר"ל להשיב בתשובה על הטעות כלומר העצירה היא בלתי אפשר לו לתקן כי הוא מעוות אשר לא יוכל לתקן: פלילים. פי' עון שמשפטו יסורים עיין רש"י: על זה מרובו. על רוב מספר הנדבכים צעזעור רוב הרגלו: און לו. יאל לחוץ ידבר יחד עלי יתלחשו ר"ל גורם שיתחזרו עמו אנשים רעים להתלחש בזה"ל והוא חוטא ומחטיא את הרבים: הלשון הרע. לגדל עונשו: והנאוף. כמ"ש שם ועם מנאפס חלקך: יהתלו. לשון שחוק ולעגה:

(142) ראה כמה מן הנקל להשיג התשובה בעונות שבין אדם למקום, וכמה מהקושי בעצירות שבין אדם לחבירו. גם ראה בהפירש האחר, כי כמה שבין אדם למקד' כתי' אשרי נשוי פשע כסוי חטאה (תהלים לב א), ובמה שבין אדם לחבירו כתיב מכסה פשעיו לא יליח ומודע ועוזב ירוחם (משלי כח יג)

(143) ואם ימות האדם הממזר הוא סימן טוב לשב' כמו שאמר חז"ל אש נפתח לבי על אשה ועל פתח רעי ארצתי (חז"ל לא ט), תעתיק לאחר אשתי ועליה יכריעון אחריו (שם ז)

(144) פיר' שלחת ברכה ולשונך וגו' (תהלים נ יט)

תשובה", ואמרו (לבות ה יח): "רבעם חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר: על חטאות ירבעם אשר חטא ואשר החטיא [וגו'] את ישראל בכעסו אשר הכעיס את ה' אלהי ישראל (מלכים א טו ל).

*ומשיג ובכלל במין הזה גם מי שאפשר לו לצוות להורות אחרים ללכת בטוב ולהזהיר מן הרע לאנשים תועים, ועכבו [צט] ונמנעו מזה סיבת יחול ממנום או יראתם, או בשתו מהוכיח אותם, ותעו ולא הורה אותם הדרך הישרה, כמ"ש: באמרי לרשע מות תמות ולא הזהרתו ולא דברת להזהיר רשע מדרכו הרשעה לחיתו הוא רשע פעונו ימות * ודמו מידך אבקש⁽¹⁴⁵⁾ (יחזקאל ג יח, וע"ע יחזקאל לג ח) והרי הוא בכלל "המחטיא את הרבים".

(145) כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה עצירי היא בידו (ע"ז ית).

צדה לדרך

קיצור: ידוע שהעונות הם ב' מינים: האחד – שבין אדם למקום, תתכן לו התשובה בעודו חי, כשיעור משנת אולתו ומשכרות תאותו, כשיעשה התשובה מעין חטאו. אם חטא במצות עשה שיעשה כל כך מצות עד שיראה עליו לבוש התשובה השלמה. ואם ממצות לא תעשה שלא יעשה כל חטא ועון, ולא אפילו המותר לו לעשות בין במצות האברים בין במצות חובות הלבבות. אבל העונות שבין אדם לחברו קשה עליהם התשובה מכמה פנים, מהם – שלא ימצא העשוק, או מת, או הלך לארץ רחוקה, או אבד הממון בענין רע מן העושק, או אע"פ שיהי מצוי העושק לא ימחול לו כאשר עשקו בגופו או בממונו, ומהם – שלא ידע סך הממון שגזל, ומהם – שלא יוכל ליתנו בלתי הפסד מרובה, כגון מריש ושקעו בבנין. ומהם – ששב לו המעשה הרע בטבע, אשר לא יוכל לשוב כמו שאמר הנביא (ירמיהו ט ד) "למדו לשונם דבר שקר העוה נלאו". ומהם – מי שבא על הערוה והוליד ממנה, כי לא תמוש הרעה מביתו, ומהם – שגזל ופשע בדבור ובמעשה עד שלא ידע מספרם. ועוד רעה חולה מי שהדיח בני אדם בדת, או במצוה זרה שבדא מלבן, וטעה והתעה אותם כמו שאמרו חז"ל (לבות ה יח): "כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה" ובכלל זה מי שבידו למחות ואינו מוחה.

נאדר בקודש

ומשיג. צמין זה פי' נדבק ודומה להחטא הנזכר מחטיא את הרבים מי ש אפשר וכו' אונקלוס תרגם על והשיגוך (דברים כ"ח) וידבקיןך (וי"ש): ודמו וכו'. פי' ודס מצירך שנענש עבדו שלא הוכחת אותו מידך חזקש:

עומק הלב

[צט] וכ"כ בספר יראים (עמוד הימלאה סי' לז), בארובה ווע' ספר ישראל ערבים של הרב סמ"ג (מלוא יא), חינוך (מלוא כ). ובגנות מי שלא מוכיח את חברו, ע' בספרי האחרונים של הרב קאפלאן פרק יג.

פרק י

אבל איך אופן התחבולה - ההשתדלות גם למי שקשתה עליו התשובה, נאמר בתשובת השאלה הזאת, כי מי שעבר עבירה מן העבירות, שיקשה *לתקנה, באופן התשובה המיוחדת בה לאותו חטא, אינה נמלטת - בהכרח שהוא מאחד משני דברים - סוגי עבירות: או שתהיה מן העבירות שבינו ובין בוראו - בין אדם למקום, או שתהיה מן העבירות שבינו ובין בני אדם - בין אדם לחבירו, כמו האונאה והגנבה ומיני הגזלות והחמס *והעול.

ומאיזה מהם מב' סוגי עבירות שיהיה, ותהיה התשובה נמנעת עליו לאחד מן הפנים - הטעמים שהקדמנו - בפרק הקודם, שהתשובה *מהם קשה, אעפ"כ כשיקבל עליו - על עצמו גדרי התשובה בכל תנאיה, אשר כן בכחו *ויכלתו מהם, אז הבורא מקל עליו תשובתו, ועובר - מוחל לו על מה - החלק *שנעלם ממנו וש*נמנע מעליו⁽¹⁴⁶⁾ מלהשלים עבודת התשובה, וישים לו *מוצא קרוב - יציאה קרובה לו, מחטאו, *וירחיב אמתלאותו בו [ק].

(146) כלל גדול הבא
לעבר מסייעין אותו
(יומא לת)

נאדר בקודש

פרק יוד: לתקנה. התי"ו פתוחה: והעול. הוא דיון שעושה עולה צתשפט עש"ת ולא יודע עול צושת (לפני ג'): מהם קשה. כללעיל תוך פרק ט' מזה השער מהם שלא ימלא העשוק וכו' עד סוף הפרק: ויכולתו מהם. כיון שקיבל עליו לקיים קצת הגדרים והתנאים שישנו זכחו לקיימם ואינו מקים דעתו מלקיימם רק מאותם הנמנעים מיכולתו כנזכר שם אז הבורא מקל עליו וכו': שנעלם ממנו. כענין שאינו יודע האנשים העשוקי וכו': ונמנע עליו. כלומר גם מה שנמנע עליו כי צאמת הוא יודע אצל אינו זיכולתו ללכת ידי חובתם: מוצא קרוב. פתח קרוב ללכת: וירחיב אמתלאותו בו. הזכיר

עומק הלב

[ק] הרי ברור שאין דבר עומד בפני התשובה, [וע' מש"כ בזה לקמן], אלא החידוש של החובת הלבבות הוא שגם מתי שיש תנאי מסוים שמעכב בתשובה, באופן שאי אפשר לאדם להשלים התנאי, הקב"ה לא ימנע ממנו את התשובה. בספר סידורו של שבת (ח"א פורק ו ענף ז אות ז) כתב "וזה פי' הקרא ושבת עד ה' אלהיך שתשוב אתה מאמתיות לבבך מכל מה שבכוך לעשות ולא ישאר כ"א מה שביד ה' אלהיך שאתה רצונך מאוד לתקנו ממש במסירת נפשך

ובאבדת כל הונך כדי לצאת ידי חובת התשובה הגמורה. אפס כי אתה אדם על הארץ ולא תוכל לעשות מה שבשמים להמית הממזר וכדומה אז ושב ה' אלהיך את שבותך. שנעשה הוא שלוחך להשיב שבותך מה שהיה מוטל עליך להשיב ועושה הוא לתקן הכל". וראיתי מי שמוסיף ע"ז שנמצא שיוה"כ מכפר "מכל חטאתיכם" ממש, אפי' על שבין אדם לחבירו, בתנאי שעשה את כל מה שבידו וביכולתו. ויש מדייקים כן מהגמ' (סוכה נז:) - המובא בהמשך בשם

ולמשל אם יהיה חטאו *משער - מענין העריות, אשר זכרנו כמו במי שהוליד מאסורה שכתוב עליו "מעוות לא יכול לתקן" (חגיגה ט. יצמות כז:), יכרית הבורא את *זרעו [קא] (147) [קב]. ולמשל אם הוא מצד אינאה וגזל בממונות, שקשה לו לתקן חטאו

(147) כמו שראינו בדוד שחמית האל את בנו הנוגד לו מצד שצט, ואט"פ שגורא שחמיתו הקל לענוש את דוד, עכ"ז המיתה הכיח היתה לדוד לישועה וכפרה על העון ולהסיר מעל פניו חרפתו

נאדר בקודש

כרוב חקדו מרחיב פיו של השב צלחת ליתן אמתלאה רחבה על מת שאינו יכול להשיב בתשובה שלמה והצורא ברחמיו יקבל תירוץ: משער. מענין: זרעו. צכדי שתמוס

עומק הלב

[קא] יסוד זה מבואר בכמה ראשונים שכל עוד שהממזר חי א"א להיות "בעל תשובה" [ע' תוס' (סוטה ד: ד"ה היל, וצ"צ פח: ד"ה התס), ריטב"א (צ"מ נח: ד"ה המלצין צס"ר"ח), וע"ע מקור חסד (על ספר חסידים קעז א) שכותב בן בשם ילקוט המובא בשער המלך (הל' טומאת מת ט יצ) ש"כל עוד שפרי החטא מתקיים הוי מעוות לא יכול ליתקן" (וצ"ע שרק כתוב שם "ושוב שמעתי באומרים דאיתא בילקוט דהא דממזר לא חיי אינו אלא מנביאים ואילך, שהתפללו שלא יחיה כדי שלא יתערבו ממזרים בישראל", ומובא ג"כ בחיד"א (פתח עינים יצמות עת:), אבל לא מצאתי כתוב שם מה שמוזבא במקור חסד]. אולם יש ראשונים שסוברים שלא יתכן תשובה למי שהוליד ממזר [ע' רש"י ותוס' ישנים (יצמות לא), תוס' (צ"צ פח:), ריטב"א (יצמות סס וצ"צ סס), אולם הרשב"ם (צ"צ סס) ותוס' הרא"ש (יצמות סס) שמדחי תשובה, וכדעת רבינו. רבינו סובר שע"י תשובה ימות הממזר. אולם תוס' הראש (סס) סובר שאף ש"מעוות לא יכול לתקן" פי' שא"א להמית את הממזר, אעפ"כ יתכן תשובה כיון שאין עבירה שאין בו תשובה. עוד יש לבאר שהרי בגמ' (יצמות כז.) איתא שיתכן ממזר חי שיקלל אביו שכבר "עושה מעשה עמך" אף שאין תשובתו ראויה כ"כ. וע' ברש"י שהטעם שאין תשובתו כ"כ משום שעדיין הממזר וחטאו גלוי. הא לדעת רבינו הממזר ימות ויהיה תשובה ראויה. ע"ע בערוך לנר

הגר"א - שלשון הגמרא היא "ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו אינו יכול לו שנאמר (תהלים לו) ה' לא יעזבנו בידו". ויש לדייק שנראה שהגמ' דורשת "ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו אינו יכול לו" מהפסוק "ה' לא יעזבנו בידו", הלא זה פשט ותרגום פשוט של הפסוק ומה באו חז"ל להוסיף לנו. ויש מפרשים שזה גופא בא הגמ' לבאר שרק זוכים ל"ה' לא יעזבנו בידו" אך ורק מתי שעשה את כל מה שבידו וכל מה שנשאר הוא בגדר "ואלמלא הקדוש ברוך הוא שעוזר לו אינו יכול לו". וע"ע מש"כ בהמשך. ע"ע ברבינו יונה (שעני תשובה א) שגם משמע קצת כמו החובת הלבבות וז"ל "מן הטובות אשר היטיב השם יתברך עם בראיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשוך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפן, ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו, לרוב טובו וישרו כי הוא ידע יצרם, שנאמר (תהלים כה, ח): "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך", ואם הרבו לפשוע ולמרוד ובגד בוגדים בגדו, לא סגר בעדם דלתי תשובה, שנאמר (ישעיה לא, ו): "שובו לאשר העמיקו סרה". ונאמר (ירמיה ג, כז): "שובו בנים שובבים ארפה משובותיכם". עוד יש להוסיף דברי הרמב"ן (והספורנו) (פרשת נצבים ל יא) שמצות תשובה היא "קרוב אליך הדבר מאוד" (דוק שלא כתוב שהוא קל, רק שהוא קרוב, ואין דבר עומד מפניו).

משום שאין לו ממון להחזיר יתן לו האל ממון, ויפרענו לחברו, *וירצהו - יפייסוהו, וימחל לו. ולמשל אם הרע לחברו *בגופו או בזכרו ובכבודו [קג], יכניס לו לניזוק הבורא יתברך בלבו, רצון ואהבה, עד שימחל לו במה שהיה מחטאו עליו [קד], כמו שאמר: בְּרָצוֹת ה' דְּרָכֵי אִישׁ גַּם אוֹיְבָיו יִשְׁלַם אֹתוֹ [קה] (משלי טז ז). ואם למשל ירחק נתרחק ממנו העשוק ולכן לא יכול לפייסו, יזמין הבורא *התקבצם - ה' יגרוש

נאדר בקודש

הסרפה: וירציהו. פי' ויפייסוהו: בגופו. שהכסו או שתקרו זיל גוי להכותו: התקבצם. שיתקצצו לפונדקי אחת הגזלן והגזלן:

עומק הלב

אחת ויאמר להם קטטה היתה ביני ובין חברי והלכתי לרצותו ולא קיבל עליו והקב"ה רואה שהשפיל עצמו ומרחם. ויתכן שכוונת המדרש הוא ע"ד דברי רבינו, שה"ומרחם" הכונה הוא שיגרום שיתפייס חברו. עובדא מעניינת סופר בספר תולדות אדם [אלפס, תשל"ה (ע' פח), תשמ"ו (ע' קענ)] על ר' זלמן מווילנא שהצטער מאוד על איזה משפט שאמר למישהו, ובכל יום הלך והסתובב לחפש אותו אדם כדי לפייסו, והיה בוכה ומוזרד דמעות הרבה על עון זה. כאשר נודע הדבר להגאון מווילנא אמר לו ע"פ הגמרא (סוכה נב:) שאם האדם עושה כל מה שביכולתו אז הקב"ה עוזרו. והוסיף הגר"א לציין לדברי רבינו ש"ברצות ה' דרכי איש גם אויביו יושלים אתו". עוד יש לציין לדברי הפרי חדש (תנו"ל) שכתב "ודבר ברור הוא דכיון שיותר מג' פעמים, אינו זקוק לו עוד לפייסו, ש"ה מכפר, והיינו דתנן עבירות שבין אדם לחבירו אין י"ה מכפר עד שירצה אם חבירו דאלמ' דכל שמרצהו אע"פ שהוא לא נתרצה י"ה מכפר דאל"כ עד שיתרצה חבירו מבעי ליה". לדעת רבינו יתכן שהקב"ה יגרום שחבירו יתרצה לו בעומק לבו. [קה] המשך חכמה (קדושים יט יז) מביא לזה קרא "פודה ה' נפש עבדיו ולא יאשמו כל החוסים בו (תהלים לו כג), שהקב"ה גורם לנפש עבדיו, שלא יהיה להם "יאשמו" וגם אם פגעו פעם בבין אדם לחבירו הקב"ה יסבב שיומחלו.

(כריתות ז. ד"ה פסח) ודו"ק. אולם עדיין ק"ק למד נקרא "הוליד ממזור" "מעוות שלא יכול לתקן" הרי יכול לעשות תשובה וימות הממזר. ראיתי מפרשים ש"לא יכול לתקנו" פי' שגמר התיקון אינו בידו אלא ביד ה' להמית את הממזר.

[קב] ע' לעיל פ"ח בסוג השלישי, והבן.

[קג] כן איתא בתרגום של קאפח.

[קד] כמקור לדברי רבינו יש לציין לדברי הגר"א בביאורו (שו"ע או"ח תנו"ל) על דברי השו"ע "עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכיפורים מכפר עד שיפייסנו; אפילו לא הקניטו אלא בדברים, צריך לפייסו; ואם אינו מתפייס בראשונה, יחזור וילך פעם שנייה ושלישית, ובכל פעם יקח עמו שלשה אנשים, ואם אינו מתפייס בשלשה פעמים אינו זקוק לו. ומוסיף הרמ"א "מיהו יאמר אח"כ לפני י' שבקש ממנו מחילה) (מרדכי זיומא ומהרי"ל). וכתב ע"ז הגר"א בביאורו "מיהו יאמר כו'. תנחומא (ויכ"ל ל) ואם הלך לרצותו ולא קבל עליו מה יעשה א"ר יוסי בן דורמסקית סימן זה יהא מסור בידך, כל הימים שאתה מרחם על חברך, יש לך מרחמים, ואם אינך מרחם על חברך, אין לך מרחמים, [אגב: אולי זה הענין שאנחנו אומרים ב"תפלה זכה" וקשם שאני מוחל לכל אדם בן תתן את חני בעיני כל אדם שימחלו לי במחילה גמורה] ומה יעשה א"ר שמואל יביא עשרה בני אדם ויעשה שורה

שיפגשו, עד שיכנע לפניו העושה, וימחול לו. ואם לא יכול לחזור בתשובה משום שלא ידע האנשים העשוקים, או שלא יודע מספר הממון אשר עשק, *יפיק - יעזרהו אותו האל, להוציא ממנו בתועלת *כוללת[קן] - שיעסוק בצרכי רבים, כבנין גשר[קז] וחפור בארות, יהנו מהם בני אדם⁽¹⁴⁸⁾, ועשות בורות בדרכים, שאין המים מצוים בהם, ומה שדומה לזה מתועלת ההמון⁽¹⁴⁹⁾ - הרבים, עד שתהיה תועלתו כוללת גם את מי שעשק ומי שלא עשק. ואם ימות *העשוק, עדיין יכול לחזור בתשובה על ידי שישב הממון ליורשיו⁽¹⁵⁰⁾, ואם הזיק לו לזה שמת כבר בגופו או שספר בגנותו[קח] - בעוון לשון הרע, ובוהרי אינו יכול להחזיר ליורשו, אעפ"כ לא ננעל דלתי תשובה ממנו אלא תנודה על קברו בזה במעמד עשרה בני אדם וימחל לו עונו, כמו שאמרו חז"ל בענין הזה: מוליך עשרה ב"א ומעמידם על קברו ואומר: חטאתי לה' אלהי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו (יומא פא).

(148) עתה שאין שולי רגלים, יצא בית הכנסת ובית המדרש ויקבצו ספרים והרואה ללוות יורה, וזולתם מהבגלות הכוללות (149) מלינו חסידה הראשוני שהיו מטיבים בממוןם את הרבים כהגיה חופר שיחין (פ' צ"ק ג.) כי צדק לזקתם עומדת לעד (פ' אבות צ ג)

(150) ואם אין לעשוק יורשים כמו שביה גר ומת צלי ציוס יעשה ממנו לזקק כשם שגשגות המקדש קיים היה האשם המושג לה' לכהן

(151) החפון אחפון מות רשע נאם ה' חלקי הלא בשונו מדרכיו וחיה (יחזקאל יח כג.) כי לא אחפון צמות המת נאם ה' חלקי והשיונו וחיה (שם 33)

הרי נתבאר, שאם לא הצליח לחזור בתשובה ולקבל כפרה מאת ה' ע"כ ואין התשובה נמנעת על החוטא, אלא מצד רוע מצפוננו ותרמית לבו, אבל אם הוא רוצה להתקרב אל האלהים, לא יסגר ממנו שער התשובה בפניו⁽¹⁵¹⁾, ולא ימנעוהו מהגיע

נאדר בקודש

יפיק. מלשון ר' לון ור"ל יעזרהו הצורא צה להוציא וכו': כוללת. ר"ל הן ליחיד והן לרבים שיעזרהו ה' להתעסק בצורכי רבים כמו גשר לעוצרי דרכים או לחפור מים: העשוק. פי' הנגזל:

עומק הלב

[קו] ע' ביצה (כט.) "דתניא גזל ואינו יודע למי גזל יעשה בהם צרכי רבים מאי נינהו אמר רב חסדא בורות שיחין ומערות".

[קז] בגמ' שלנו (נ"א כט.) לא מוזכר "גשרים", אולם גם במאירי (חיבור התשובה) מוזכר הגשרים וכמו שמופיע בדברי רבינו.

[קח] אם סיפר בגנותו אחרי מותו, יש מח' בין המפרשים אם גם צריך ללכת על קברו. הר"ם בן חביב בספרו תוספת יום הכיפורים (יומא פא.) כתב וז"ל "ואם מת מביא עשרה ומעמידן על קברו וכו', הא דצריך לילך על קברו היינו כשחטא עמו בחייו, דחל עליו החיוב בחייו ללכת אליו ואע"פ שמת הנעלב,

לא פקע ממנו חיוב זה, אבל כשחירף אותו לאחר מיתתו אז סגי ליה שישאל ממנו מחילה במקום שחרפוהו, וכן נראה מדקדוק לשון הרמב"ם בהלכות תשובה (פ"צ ה"א), גם השלטי גבורים בפרק הזהב (נצא מליעל לג. דפי ה"י"ף) האריך בזה, יעויין שם". והים של שלמה (נצא קמא ח ג) מוסיף להביא ראיה לדיעה זו מפרק ב' דיומא (כ"ז ע"ב) אמר רב נחמן בר יצחק ואימא כבן שנה מלוכלך בטיט ובצואה. אחזי ליה סיוטא [פי' פחד] בחלמא. למחר אמר נענית לכם עצמות שאול בן קיש מלך ישראל. ולא מצינו שהלך רב נחמן על קבר של שאול, וכן פסק מהר"ר יחיאל ז"ל, ע"כ בפסקי מרדכי קצר. אולם הים של שלמה (שם) חולק על דבריהם ע"ש.

אליו שום מונע - מניעה [קט]. אך הוא הקב"ה פותח לו שער הישרה - היושר, ומורה אותו מכווין אותו הדרך הטובה, והכל בחסדו ובטובו, כמ"ש: טוב וישר ה' על פן יורה חטאים בדרך (תהלים כה ח), ואמר: ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת [וגו'] כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (ולתתנו ד כט), וכתבי: ⁽¹⁵²⁾ כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו (נצבים ד יז), ואמר: קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת (תהלים קמה יח).

(152) וכתוב לא
בשמים היא וגו'
(דברים ל יב)

וכבר בארתי לך, אחי בכל השער הזה, מחובות התשובה, וגליתי לך *מאופני החזרה מה שיש בו טענה חיוב עליך, ונפסקו בו אמתלאותיך התירוצים, ואם כן מה תאמר האם תאמר *סכלתי, הלא האמת היא ולא *סכלת הרי ידעת מה היה עליך לעשות או תאמר *עשיתי מה שעשיתי *ואיני יודע איך לחזור בתשובה ומה תהיה

נאדר בקודש

מאופני החזרה. באיזה תחצולה תוכל לחזור ולהשיב אל אישך הראשון אף שקשתה עליך כמה שיש בו טענה עליך ונפסק אתלאותיך כשום אופן על התיאשך בתשובה: *סכלתי. אדם שאינו יודע אופן לשית עזות כנפשו האיד לתקן המעוות נקרא סכל וכן אתה איד תענה ליום פקודה מה היה לי לעשות כי לא מצאתי לי תקנה: ולא *סכלת. ובאמת היה לך פתח תקוה: ועשיתי מה שעשיתי. פן תאמר כלבצך אמת הרעותי את מעשי נגד חצירי בגופו או צמתוני: ואינו יודע. למלאו תקנת ע"ז הלא זה הדבר תלוי בדעת

עומק הלב

[קט] כאן המקום לבאר האם יתכן שאדם יגיע למצב שנסגר בעדו כל דלתי תשובה. וע' מהרי"ט (ח"צ סי' ח) ע"פ ירושלמי (פאה א א) וכן איתא בזוה"ק (ח"צ קו). שאין דבר שעומד בפני התשובה. אף שמצאנו בחז"ל (חגיגה טו). "יצתה בת קול ואמרה (יכמיהו ג) שובו בנים שובבים חוץ מאחר" אעפ"כ כתב השלה"ק בכמה וכמה מקומות שאין הכונה שלא יכל לעשות תשובה, אלא שלא היה מקבל את ההתעוררות לתשובה, שאנשים אחרים מקבלים לפעמים. ידועים הם דברים הרמב"ם (ו תשובה ג) "ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפרעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות

ויאבד בחטאו שיעשה" הרי משמע מפשטות הדברים שאכן יתכן מצב שאי אפשר לו לחזור בתשובה. אולם בספר יד הקטנה על הרמב"ם (הל' תשובה פ"ג הגה אות ח) כתב "לכן אני בעניי נטיתי כאן מזה הדרך ואומר אשר אם האדם בבחירתו רוצה לשוב, ודאי שחיליה לאל אך טוב ומלא חסד לקחת את לבבו זאת בהכרח מאתו ולמענו ממנה, וזאת שאמרו שמחטיא את הרבים שאין מספיקין בידו לעשות תשובה, הלא רבינו זה מביאה כאן בתחילת פרק רביעי והוא בעצמו מסיים שם בסוף הפרק וזה לשונו כל אלו הדברים אע"פ שמעכבין את התשובה אין מונעין אותה וכו' עכ"ל, אלא ודאי כונת דבריהם אשר בכל החוטאים כאשר מקבלים אל לבבם בבחירתם לשוב אזי הקב"ה עוזר להם כמו שאמרו הבא ליטהר אבל האלו הרי הוא

תשובת השאלה הזאת, ומבלי ספק נהיה נשאלים. *הכן התשובה בעוד שמאריכין לך [קי] (153) כשעודנו בחיים.

ודע, אחי, כי התשובה *על זה על השאלות האלו איננה יוצאת כי אם ממעשינו [קיא] המשופרים לא מספיק דברינו בלחוד, וחשב *עם נפשך, איך תגיע *לרצון בוראך (154), כי לא ישיג *הטוב היום אלא *הממהר אליו (155), *ופרי הקצור החרטה [קיב]. הקיצה תתעורר, אחי, משינת פתיותך (156) הטפשית ותמלט תשמור על נפשך - נשמה שלך, שהיא הנכבדת שבפקדונות הבורא [קיג], שמופקד אצלך, וכמה

(153) כי את כל מעשה וגר (קהל) יב יד, השליכו מעליכם את כל פשעים (יחזקאל יח לא) (154) וירא חלקי את מעשיכם (יונה ג י) (155) חזית אש מהיר וגר (משלי כב כט) (156) חוגר הקין בן משכיל וגר (משלי י ה)

נאדר בקודש

אחרים ואכזרי הוא ואינו מוחל או אם על הערוה והוליד ממנה ממזר גם כזה לא היה לך להתייחס כאשר צאתי לך עד כלי די: הכן. לשון הכנה: על זה. ר"ל על כל הכלל הפרק הזה: עם נפשך. וע"כ החשדון עם נפשך: לרצון בוראך. כל כך תגיע למעלה עד שיאמנך הצורא שתאכזהו צאהצת נאמנה לגדלו ולרוממו ולא לשם יחול גמול ויהיה תכלית כוונתך צהעצודה אשר תעצוד רק למלאות רצון קונך ולא לכוונת עצמך: הטוב היום. הוא העוה"צ יום שכולו טוב: הממהר אליו. לאפוקי העלל המקצר צמעשו: ופרי הקצור. כל תכלית של המקצר צעצוד' הצורא הוא שיצא לידו החרטה:

עומק הלב

להתחזק לתקן את שני הקלקולים האלו ונזכה לגאולה במהרה בימינו, כי לא באמירת אשמנו בלבד יגמר התיקון כי אם בתיקון המעוות ממש" ווע"ע פי' נאדר בקודש לעיל פ"ה ד"ה מלומדה.

[קיב] מובא בשם חז"ל "רשעים מלאים חרטות" [בספר סדר היום (קהל יא)], ובהקדמה לספר אבני מילואים מתלמיד המחבר, בסש"ב (טז), ואמר ר' ישראל מסלנט (נספך עז פרי), "הלוואי שהיינו מאותם הרשעים".

[קיג] שהרי הנשמות חיים, הוא חלק אלוך ממעל ממש וכלשון הגה"ה בנפש החיים (שער א פרק ה) וז"ל "אך הענין הוא, שהאדם השלם בראוי עיקרו הוא נטוע למעלה בשרש נשמתו העליונה ועובר דרך אלפי רבואות עולמות עד שקצהו השני הוא נכנס בגוף האדם למטה, זהו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו שיעיקרו קשור ונטוע למעלה חלק הוי"ה ממש בביכול, ומשתלשל כחבל

יתב' אינו עוזרם".

[קי] ואל תהיה כאותם אנשים שהזוהר הקדוש (ח"ג נשא קכו). אומר עליהם "תא חזי בר נש אזיל בהאי עלמא והוא חשיב דדיליה הוא תדיר וישתאר בגויה לדרי דרין עד דאיהו אזיל בעלמא יהבין ליה בקולרא עד דאיהו יתיב דיינין ליה בקונפון עם שאר בני דינא". חייבים לחיות את המציאות ש"ספרי חיים וספרי מתים פתוחין לפניך" (ר"ה לז: ערכין י:). וע' מאמר "זכרנו לחיים" בספר אור יחזקאל (ח"צ שיחות אלול).

[קיא] כ"ב בסש"ב (לא). וז"ל "מצות התשובה מן התורה היא עזיבת החטא בלבד" [ע' מש"כ למעלה בענין מהות מצות תשובה]. אולם יל"ע היטב בהמשך דבריו ואכ"מ. מעניין שגם הראשית חכמה (הקדמה לספרו וכן נסער הסוכה פ"ו) וגם החפץ חיים (חומת הדת פי"ד) מצטטים לשון רבינו "כי התשובה איננה יוצאה כי אם ממעשינו לא מדברינו", ומוסיף שם הח"ח "ועל כן כשנבוא לשוב לה' עלינו

זמן, ועד מתי העכוב הזה⁽¹⁵⁷⁾ מלחזור בתשובה, וכבר כלית הרבה מימיך ברדיפה אחרי, ומילוי רצון תאותך, כאשר יעשה העבד הרע. *הלא תשוב - תחזור בתשובה, לכלות שאר ימך ברצון בוראך, וכבר ידעת, *כי ימי האדם *קצרים⁽¹⁵⁸⁾, והשאר הימים שעוד נשארו בלי ספק יותר קצר⁽¹⁵⁹⁾ ממה שכבר עבר, כמו שאמרו רז"ל (לנות 3 טו): היום קצר והמלאכה מרובה [קיד].

היתה לך, אחי, רוח - נשמה יקרה ונכבדת⁽¹⁶⁰⁾, *כבדת בה עם הנשמה [החיים והחיות] את העוה"ו הנבזה והכלה, *והנחת עזבת אחריתך הנשאת לך⁽¹⁶¹⁾. *הלא תנשא תרומם רוחך אל המקום הנכבד, והמעון הרם - המרומם, שהוא מקום אשר *לא תשפלנה הרוחות הנשמות *העולות אליו, לעד⁽¹⁶²⁾ לנצח. ותמהר לחזור בתשובה בעוד שער התשובה פתוח, והקבלה - קבלת התשובה, והכפרה מצויה עוד שכיח, כמ"ש: דרשו יקוק בְּהַמְצָאוֹ קְרָאָהוּ בְּהִיטּוֹ קְרוֹב⁽¹⁶³⁾ (ישעיהו נה ו) מהר, אחי, ומהר קודם בא פחדך היום שאתה כ"כ מפחד ממנה, שהיא יום המיתה, כי אינך בטוח [בחי] יום אחד, ועייך - תתבונן לנפשך, *עיון התבוננות שיאות שיתאים לאדם עם

נאדר בקודש

הלא תשוב. ראוי שתשו' ככלות שאר ימך: כי ימי. אפילו מיום הוולדו עד יום מותו: קצרים. כמ"ש כי גז חיש ונעופה: כבדת בה. ר"ל השמשת זה לכל כורכי תאוותך: והנחה. הגון פתומה ועזבת לכל אמר ענין אחריתך המה טובות העוה"ו שהיא נשאת לך צלי הפסק ותכלית החלפת עולם עומד בעולם העוזר: הלא הנשא. הגון פתומה והוא פועל יולא, טוב לך שתנשא את רומך אל מעון רם ונשא: לא תשפלנה. לשון הורדה: העולות. וכיון שעלו לא ירדו: עיון שיאות לכמוך. כלומר כמוך שהוא אוהבך אשר כנפך שואל ענה ממך על דבר התשובה ולהורות לו את הדרך האמת אשר

עומק הלב

עד בואה לגוף האדם (ועייך לקמן פרק י"ז), וכל מעשיו מגיעים לעורר שורשו העליון בענין החבל שאם ינענע קצהו התחתון מתעורר ומתנועע גם ראש קצהו העליון. וע"כ שש"ב (ו). שכתב רז"ל "ונפש השנית בישראל היא חלק אלוה ממעל ממש כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ואתה נפחת בי וכמ"ש בזהר מאן דנפח מתוכיה נפח פי' מתוכיותו ומפנימיותו שתוכיות ופנימיות החיות שבאדם מוציא בנפחתו בכח". ואגב יש לציין שאותו נשמת חיים השורה במוח האדם הוא זה שאמור לשלוט על כל כוחות הטבע

והנטיעות הרע שבאדם. וכ"כ בסש"ב (יז). "כי המוח שליט על הלב בתולדתו וטבע וצירתו" וע"ד מש"כ ר' יונה (שעני תשובה א י) "והנה הבורא נפח באפי נשמת חיים חכמת לב וטובת שכל להכירו וליראה מלפניו ולמשול בגוף וכל תולדותיו כאשר המשילה על שאר בעלי חיים שאינם מדברים מאשר יקרה בעיניו נכבדה".

[קיד] לשון הזהר הקדוש (אל"ר נשא קנז): "יומין זעירין ומארי דחובא דחיק כרוזא קארי כל יומא", ו"מארי דחובא" היינו היצה"ר, אולם יש גורסים שם "ומארי דביתא דחיק"

(157) ע"ד עד מתי עלל תשכב (משלי ו ט), דלת תסוב על ימרכ וגו' (משלי כו יד)
(158) ימי קלו מני רן (איוב ט כה), ימינו כלל עובר (ע' תהלים קמד ד, ד"ה א כט טו)
(159) כי בכלל מתאים מנה (צ"ק עד), והכל יותר גדול מהחלק
(160) ויפח באפיו נשמת חיים (בראשית 3 ז)
(161) נשמת מהקדש בדבר חול
(162) תודיעני אורח חיים וגו' (תהלים עז יא) והלך לפניך נדקך וגו' (ישעיהו נח ח)
(163) טוב כ' לקווי נפש חדרשנו (איכה ג כה)

נשמה כמוך * ויהיה שקול - החשבון עם שכלך. ומי שרוצה להגיע לרצון בוראו אחרי שעבר עבירה, יכנס מן * הפתח הצר [קטן] (164) [קטן], שרגיל שיכנסו ממנו - מאותו

(164) מה יעשה
אדם ויחיה ימיו את
עלמו (תמיד לב)

נאדר בקודש

ולך זה לחיי עוה"צ אם נפשך קשורה בו ולאי היית מחזיק ידיו הרפות ולעשות לטובתו ולעיון עצורו עם השכל האריך להורות לו הדרך הטוב מן הדיון שגם לעצמך תתנהג צעקה ההיא שיעצא לכמוך: ויהיה שקול. העיון יהיה שקול שצכל הקודש על דרך אמת: הפתח הצר. כי לך העוה"צ אינו אלא ע"י היסורים:

עומק הלב

דברי חז"ל ש"במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים עומדים" וצטטנו הרבה מפרשים שמבארים שקאי על "דרגת" הבעל תשובה, והזכרנו שר' יונה ביאר שקאי על "עבודת הבעל תשובה". יש להקשות מגמרא (יומא פו:) וז"ל "היכי דמי בעל תשובה אמר רב יהודה כגון שבאת לידו דבר עבירה פעם ראשונה ושניה וניצל הימנה מחוי רב יהודה באותה אשה באותו פרק באותו מקום". הרי מבואר שכן צריך להיכנס לאותו פתח שממנו יצא. בחי' הרשב"א (נלסופת זקנים מנחות כט:) כתב "באותו הפתח שיצא ממנו קשה עליו להכנס בו, הלכך הוצרך לעשות בו פתח אחר". נמצא שלפי האמת יש ב' דרגות וב' פתחים, אלא שהפתח שממנו יצא הוא קשה למדי לדרוש מכל עבריין ליכנס בה, לכן ברוב חסדו, פתח הקב"ה פתח חדש, אבל ודאי "היכי דמי בעל תשובה" הדרגה השלימה ביותר הוא כשיצליח לעמוד במקום הפתח הראשון. וכן נראה מדברי הספר חסידים (קסו) "אל יאמר הרי אמר רב יהודה באותה אשה באותו מקום באותו פרק אקיים זה כי שמא האשה תחפוץ להודק ויהיה לו חטא ולא אמרו שיביא אדם עצמו לידי עון". וכן בלקט יושר (ח"א ע' קלו) כתב שסימן לבעל תשובה הוא שנודמן לו אותו מקום בו' ונתגבר מאוב אהבת השם, אבל מי שלכתחילה מכניס את עצמו למצב כזה יתכן שיעבור שוב, ע"ש. כתב המאירי (חינוך התשובה מאמר א פ"ב ע' מא) וז"ל "ועל זאת התשובה אמרו ז"ל גדולה תשובה

והוא כלשון המשנה הנ"ל (לכות ז טו) ש"בעל הבית דוחק". ידידי ר' י. ב. שליט"א המתיק לי ע"ד רמז שאולי גם היצה"ר נקרא "בעל הבית" וכמבואר בחז"ל (נכ"ר כז ו) וז"ל "א"ר יצחק בתחלה הוא נעשה אורח, ואחר כך הוא נעשה בעל הבית". [קטן] ביארנו למעלה השואות "דרגת" הבעל תשובה מול דרגת הצדיק שמעולם לא חטא. כאן נבאר חילוק ב"עבודה" בין הצדיק גמור להבעל תשובה. איתא בגמרא (מנחות כט:) "ומפני מה נברא העולם הזה בה"י מפני שדומה לאכסדרה שכל הרוצה לצאת יצא ומ"ט תליא כרעיה דאי הדר בתשובה מעיילי ליה וליעייל בהך לא מסתייעא מילתא", וברמ"ק (תומל זכור פ"א) מוסיף "לא מסתייעא מילתא". רצו בזה, שהשב בתשובה לא יספיק לו שיהיה נגדר מעון כגדר הצדיקים, מפני שהצדיקים שלא חטאו גדר מעט יספיק אליהם, אמנם החוטא שחטא ושב לא יספיק לו גדר מעט, אלא צריך להגדיר עצמו כמה גדרים קשים, מפני שאותו גדר המעט כבר נפרץ פעם אחת, אם יתקרב שם, בקל יפתהו יצרו, אלא צריך להתרחק הרחק גדול מאד, ולזה לא יכנס דרך פתח האכסדרה שהפרצה שם, אלא יתעלה ויכנס דרך פתח צר ויעשה כמה צרות וסגופים לעצמו ויסתום הפרצות. ומטעם זה "במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד". [וע"ע מש"כ למעלה בפ"ה בענין "עזיבת המותר" בשם הרמב"ם (שמנה פקיס)]. הזכרנו למעלה

פתח *החסידיים הסובלים⁽¹⁶⁵⁾ מיסורים, ואנשי הטוב, *ולא יגיעוהו אליו אלא הממהרים אליו⁽¹⁶⁶⁾, הרצים עדיו אליו, כמו שאמרו חז"ל: **הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים** (אבות ה ט), ואמר דוד: **חַשְׁתִּי מהרתי וְלֹא הִתְמַהֵמְתִּי**⁽¹⁶⁷⁾ לְשֹׁמֵר מִצְוֹתֶיךָ (תהלים קיט ט).

חשוב תתבונן עם נפשך, ובוש תתבייש מבוראך, *שתתנהג - שהתנהגת עמו במדה באופן שאינך היית רוצה *לנפשך להתנהג בה באופן כזה אפילו עם נברא כמוך⁽¹⁶⁸⁾, **כי אתה יודע כי כשתקציף תרגיז, אפילו רק בעל מעלה קטנה מאנשי המלך, על נפשך - שיתרגז עליך, אינך מתעכב מהכנע לו, וגם התחנן אליו כדי למחל לך ולהבטיחך שימנע *מעונשו** שהיה מגיע לך ממנו, *עם חולשתו בזה שהרי הוא לא יכול להענישך לפי פקודת המלך שמעליו. **כ"ש אם יקצוף עליך השר שיש לו יותר כח מעצמו, וכל שכן כשתרגיז המלך שאין לו שום מניעה מעליו מלהענישך, שתמהר לבקש מחילתו, ותחיש - ותמהר בתשובה, אליו ולרצותו, והכל מיראתך ממהירות עונשו, וזה אף שכבר ידעת חולשתו של אותו מלך *מעשות דבר, בלתי גזרת הבורא, כמ"ש החכם: פִּלְגִי מַיִם לֵב מֶלֶךְ בְּיַד ה' עַל כָּל אֲשֶׁר יַחַפֵּץ *יִטְנוּ** (משלי כא א), וכל זה, על אף שעם *כלות מלכותו, או נתישת פירוק מממשלתו, או התחלקות לבו וטרדתו בקצת הדברים *מקצתם, *ועבור השכחה וההעלמה עליו, *ורוב מה

נאדר בקודש

החסידיים הסובלים. ע"ל הכתוב אלפינו מקובלים קובלים ויגיעים יגיעות רבות עד שקנו חיי עוה"צ וכולנו נקוה באמת אנחנו כולנו מקווים הטוב העוה"צ אבל באמת: **ולא יגיעוהו.** להטוב העוה"צ אלא הממהרים עדיו צ"קמלון ופירושו עזרו של העוה"צ: **שתתנהג.** ר"ל להיות מתנהג עמו: **לנפשך.** שאינך מסכים בנפשך להתנהג זה במדה זו עם נברא כמוך: **מעונשו.** שלא יענישך: **עם חולשתו בזה.** אף שהוא במעלה קטנה ואין לאל ידו לעשות עמך רע אם לא זהרשאת ממי שלמעלה ממנו: **מעשות.** גם המלך אינו צרשות עכמו כ"א בגזירות הצורא: **יטנו.** הש"י מטהו לכל כדדיו: **כלות.** ור"ל מורף לזה שיוכל להיות כליון ולמלכותו לממשלתו וגם לבו חלוק וטרור בקצת הדברים: **מקצתם.** כלומר כשהוא עסוק בקצת הדברים מצולצלים ראוינו על עניינם אחרים ומקרא מלא הוא לצ מלכ"י אין חקר ממילא יוכל להיות שלא יהיה לו פנאי להענישך:

עומק הלב

שמגעת עד כסא הכבוד, כמו שסמכו אל זה המאמר היכי דמי תשובה וכו' והיתה כוונת השואל היכי דמי בעל תשובה, ששכרו מרובה כל כך, ומחוי רב יהודה באותו פרק וכו', וכמו שבארנו. והוא קצת ע"ד הרשב"א שיש באמת ב' דרכים, וזה דרגה גבוה יותר. **בספר העקידה** (לט) מביא בשם רבינו יונה שרק לצדיק אסור להכניס עצמו לידי ניסיון, אבל לבעל תשובה מותר [הו"ד בבלי יקר (במדבר יט כא)].

(165) ראיתי בני עליו והנס מועטים (סוכה מה)
(166) מי שערך וכו' (פ"ז ג)
(167) מי יעלה בכר כ' וגו' (תהלים כד ג), כ' מי יגור וגו' (תהלים עו א)
(168) יחי רעון שחבא מורא שמי עליוס כמורא כו' (ברכות כה)

שנעלם ממנו הם אפילו מן הדברים הנראים וכ"ש מהדברים הנסתרים נעלמים ממנו. *ועם ידיעתך כל זה, אעפ"כ אינך מתאחר לבקש ממנו למחל עונך, ולמהר אל מה *שירצהו *ויקבלהו ממך.

ואיך לא נבוש, אחי, מבוראנו, המשקיף - המסתכל על הנסתר וכן על הנגלה של ממעשינו וגם של מחשבותינו (169), אשר לא תעבר עליו שכחה ולא העלמה, ולא יטרידהו דבר *מדבר, ואין מנוס מדינו, ואין קץ למלכותו (170), ולכן נבוש על *שנטה מעליו, ונתאחר מהכנע לו ומשוב אליו, ואין אנו יודעים עת קצנו, ותכלית מדת ימינו (171). ואלו היה אדם מזהיר אנשי קריה עירו או אנשי מדינה. ויאמר להם: "בני אדם היו נכונים לנסע לעזה"ב, כי איש אחד *יפקד מכם בחדש הזה, ואינני מודיע [ס"א - יודע] אותו". האין מן הדין על כל אחד מהם, שיהיה נכון למות, מיראה, שמא יהיה הוא האיש ההוא. ואיך לא נהיה כולנו נכונים לו, ואנחנו רואים, כי המות בכל חדש ובכל מקום מכלה מספר רב של אנשים מן החיים. הלא מן הדין מוטל עלינו, שנראה על נפשותינו בכל חדש ונחשב על עניינינו, וצידתנו, ובית מועדנו, קודם עת הצורך אליהם שהוא שעת המיתה, *אפילו - לפחות יום אחד, כמו שאמרו ז"ל (אבות ב י): שוב יום אחד לפני מיתתך, ונאמר: בְּכָל *עַתָּה יִהְיוּ בְּגִדֶיךָ לְבָנִים וְשָׁמֶן עַל רֹאשְׁךָ אֶל יַחֲסֶר (קהלת ט ח).

(169) גם תשך לא יחשיך ממך וגו' (תהלים קלע יב) ה' חקרתי ותדע וגו' (תהלים קלע ח) (170) ואל תחשוב שהשול בית מנוס לך (171) ואפי' דוד ע"כ לא הגידו לו מדת ימיו (ע' שבת ג.)

בחון כל זה ביתרון שכלך והכרתך, *בירור זה מה שתיארנו במה שאתה רואה בעיניך, ושהבירור יהיה יותר מברור ממה *שיגיד לך זולתך [קיו]. *ואל תדחה את

נאדר בקודש

ועבור השכחה. לרכו לעצור השכחה עליו ויוכל להיות שיסכם שחטאת נגדו: ורוב מה. ר"ל הרצה עניינים ממה שנראים לעין כל יוכל להיות נעלם ושכוח ממנו וכ"ש מעניינים הנסתרים שיוכלו להתעלם ממלך ז"ו: ועם ידיעתך. כ"ז אעפ"י כן אינך מתאחר: שירצה. המלך או השר: ויקבלהו ממך. מוסב על לבקש ממנו שיקבלהו ממך המחילה: מדבר. מחמת דבר וענין אחר: שנטה. הנון צחירק מוסב על ואיך לא נבוש: יפקד. לשון חסרון: אפילו. יום אס לא תחשו' על ענין האידה לבית המועד זמן זמנים טובא עכ"פ לכל הפחות יום א' קודם מיתתך תכין לך הדרך: בכל עת. מחמת שאינך יודע יום המיתה ממילא אינו ידוע לו היום שלפניו ועי"ז היה כל ימיו צתשזזה:

עומק הלב

[קטז] דברי רבינו מובאים בספר חוסן יהושע כמבואר בחז"ל (ר"ה כה): "לא תהא שמיעה גדולה מראיה". ומצאנו שהשגת השכל נקרא ע"ש "ראיה", ובמש"כ (קהלת א טז) [קיו] שהרי "ראיה" גדולה מ"שמיעה" (מאמר א פרק א) ע"ש.

כל הנ"ל משכלך ובינתך שהרי, כי כבר נאמר, כי לבורא יתברך נותן על עבדיו טובות התנאי, שאם יקבלו אותם, ינוחו [ס"א - ירווחו] בם, *ואם ישיבום מעליו ולא מקבלים את הטובות, יהיו לטענות עליהם, ואח"כ ישובו אותם הטובות לנקמה [קיה]. וכן בענין התשובה הבורא יתברך הטיב לך בחכמה ובתבונה ובדעת, שם - נתן לך בהם - על השכל יתרון על *זולתך. *הזהר והזהר, שלא *ישובו עצם היותך בעל שכל לטענה עליך. וכבר *העיר הבורא אותך אל הדרך הישרה, והורה אותך נתיב טובתך, לחמלה עליך, *ולנהלך לאט, ולא רצה לך שתתמיד על פתיותך

נאדר בקודש

בירור זה. מה שהעירותיך מן הקיאה אחי עד בגדיך לצינים: שיגיד לך זולתך. כוונת המחצר להטיב להשומעים אותו שיתעוררו עת עכמס על ידו גם מלך שכלם וצינתם כי אינו דומה העושה מהתעוררות עכמו להעושה ע"י התעוררות אחרים וזה שאמר ציתון שכלך על מת שיגיד לך זולתך, וזולתך הוא המחצר המדריכך בדרך פלך ומרוב ענותנותו הסתיר דבריו: ואל תדחה שכלך. וצינתך פן תקל צעיניך לצזות את שכלך וצינתך הנתונה לך צמתנה מאת הצורא לומר שאין צשכלך ממשות ומחמת זה תמנע את עכמך מלצחון זו לא כן הוא אלא צהטובה אשר חנך והיא הצינה והשכל הכלול התקוע בלצך תעורר מחשבתך לחשוב צהם צכלי שתצצר האמת צמלפונך וצינתך אל תשלך אחורי גיווך שהרי הצורא להטיב לך חנן אותך צצינה יתירה כמ"ש תן לחכם ויחכם עוד וכן ישמע חכם ויוסיף לקח וכתוב אל תוכח לץ הוכח לחכם וכו' וא"כ אל תקל צעיניך טובתו לדחותה ממך: ואם ישיבום עליי. שהעצדים ישיבום הטובות עליו שיכפרו צהטובות וישיבום אליו להצורא אז יהיו הטובות קוצלים דין וטוענים עליהם על העצדים מדוע צזיתם אותנו מלקבלנו ואח"כ הטובות עכמס נוקמים מה עלתה למתאוננים שאמרו צלתי אל המן עינינו שהם כמחזירי הטובה ומואקים צה והתורה משצחה והמן כזרע כו' ומאחר שמאסו צה וצחרו צצצר לקוף כתיב ואף ה' חרה צעם מכה רבה מאוד: זולתך. הוא המחצר: הזהר והזהר. לך המחצר לכפול את דבריו וכמו שאמר לקמן מהר אחי ומהר: ישובו לטענה. הטובות לקטרג עליך הלא אחת עמדת על צירור אמתת הטובה ע"י יתרון חכמתך ומדוע מאנת לענות מפני הצורא לשו צתשובה שלימה: העיר אותך. הש"י: ולנהלך. בדרך הטובה צכלי לשו צתשובה שלימה והנתיב הטוב צעצור לחמלך

עומק הלב

"ולבי ראה הרבה חכמה", וכן במס' תמיד איתא (לצ). "איזהו חכם, הרואה [את הגולד]". שכן מצאנו שהדבר המבורר ביותר – דומה לראיה, שהוא החוש המברר ביותר ובנ"ל – היא "חכמה" וז"ל הגמ' (סנהדרין ז): "רבי חייא בר אבא אמר רבי יונתן מהבא (משלי ז) אמר לחכמה אחתי את, אם ברור לך הדבר

כאחותך שהיא אסורה לך, אומרהו, ואם לאו, אל תאמרהו". [קיה] בספר זכרון שמואל [רוזובסקי] (ע' תקלג אות ח) מוסיף שזה כך, גם לכל אדם שיש לו איזה מעלה ולא עומד ומתחבר ומתנהג כפי אותו מעלה, שגוף המעלה יהיה לו לטענה וע"ש דוגמא מ"בן תורה" שהוא מעלה

שטותך, ותחזיק במריך, אלא רוצה *ללכת עמך על דרך החסד, *אשר יאות לו, *ובחמלתו ורחמיו על ברואיו, כמ"ש: טוב ויָשָׁר יִקָּוּק עַל כֵּן יוֹדֶה חַטָּאִים בְּדָרְךְ [קִיט] (172) (תהלים כה ח).

. ועוד *שכבר הקדים הבורא לקרא אותך, לאט, ובלשון רכה (173), ורק אחר כך בתוכחת והכלמה (174), ורק אחר כך הזהיר אותך בענשו, והכל כדי שתשוב אליו, ותמהר לחזור עדין (175).

מהר, אחי, ומהר להאזין אליו, ולשמוע בקולו, ולדבקה בו (176), ובחור לנפשך את מה שבחר לה - לנפשך אלהיך - מה שהוט יודע שטוב לך, וכן רצה לה - לנפשך את מה שרצה *ממנה בוראך. ואל תביאך העצלה *להקל בה (177), כי אם תקל קל יהיה נפשך נשמתך בעיניך, *איזה דבר יהיה נכבד אצלך [קכ] (178), והזהר, פן - שלא

נאדר בקודש

ולנהלך לאט: ללכת עמך. מוסב על נתיב טובתך צדקי ללכת וכו': אשר יאות לו. כי הוא גומל חסדים טובים: ובחמלתו. כמו שזכרנו תמיד למחול ולרחם: וכבר. המחבר חוזר לפרש דבריו בהתנהלות לאט שהזכיר ואמר כבר קרא אותך כמבואר בחנ"ך בחיך מתוק שובו צית ישראל או למחול תמותו צית ישראל או החפץ לחפץ מות רשע וכו' הרי אין לך חיד מתוק מזה: ממנה. מנפשך: להקל בה. צהרון שרצה ממנה: איזה דבר. ר"ל תאמר לי איזה דבר יהיה וכו' מקרא מלא דבר הכתוב כי כל אשר לאיש

עומק הלב

מאבותיו, וישיב לנפשו ויאמר, אדם גדול והשיב כמוני היום שיש בי כמה מעלות טובות רמות ונשאות, ושאני בן גדולים בן מלכי קדם, איך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלהים ולאבותי כל הימים. ואם חלילה וחס לא יכיר מעלתו ומעלת אבותיו, נקל יהיה בעיניו ללכת בדרכיו הפריצים, להגלות נגלות כאחד הנבלים למלאת תאותו בחיקו. כאשר אמר המשל, כל מי שאינו מתבייש מנפשו אין לנפשו ערך בעיניו, על כן האיש העובד ישתדל תמיד להשיג ערכו וערך הצדיקים והחסידיים ומעלתם חשיבותם וחבתם לפני השם ית' ודבקותם, ויבין וישיביל וידע כי יוכל להשיג מעלתם וחשיבותם וחיבתם, כאשר יעבוד כמותם כל ימי חייו ועתותיו ושעותיו ורגעיו כפי כחו והשגתו. כמו שנאמר (דברים ל יד) "כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו". כי האל ית'

אדירה אבל גם מחייב גדול, ואוי לבן תורה שלא מתנהג כראוי].

[קִיט] ע' מש"כ בפתח השער "באהבתו ובחמלתו עליו".

[קכ] ר' יונה (תחילת ספרי שערי העבודה) "הפתח הראשון הוא שידע האיש העובד ערך עצמו, ויכיר מעלתו ומעלת אבותיו, וגדולתם וחשיבותם וחבתם אצל הבורא יתברר. וישתדל ויתחזק תמיד להעמיד עצמו במעלה ההיא, ולהתנהג בה תמיד, בכל יום ויום יוסיף אומץ לקנות מעלות ומדות אשר יתקרב בהם לבוראו וידבק אליו. ואם היה ראשיתו מצער, אחריתו ישנא מאד. ויעשה אשר לא יבשו אבותיו מדרכיו וממעשיו כפי כחו והשגת ידו. ויצא לו מזה כי כאשר יתאוו תאוה ייעלה בלבבו גאוה לעשות דבר שאינו הגון, יבוש מעצמו ויבוש

(172) טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו (תהלים קמב ט)

(173) שובו אלי וגו' (בכמה מקראות), שובו ישראל עד ה' חלקך וגו' (הושע יד ג)

(174) שובו צדיק (ירמיהו ג) שובו שובו מדרכיכם (יחזקאל לג יח)

(175) חנו לך חלקיכם כבוד וגו' (ירמיהו יג טז), ואם תלכו עמי קרי וגו' (ויקרא כו כח)

(176) לאהבה את ה' חלקך ונשמוע בקולו ולדבקה בו (דברים ל כ)

(177) ע"ד טמן טלל ידו בללחת וגו' (משלי יב כד, כ וטו)

(178) והמקל לנפשו עליו נאמר חיו לנפשם כי גמלו להם רעב (ישעיהו ג ט)

ישיאך הרהור לבך, ויאמר לך: *עתה, אחרי אורך התעלמותי - שכבר כ"כ הרבה זמן התעלמתי מרצון השם, וחליפות - וכבר עבר רוב ימי, וכי אשוב אל האלהים ואבקש מחילתי⁽¹⁷⁹⁾, וראוי *שתשיב עליו - על הטענה הזו, כמו שאמר הנביא מענין הזה: ובשוב רשע מרשעתו, ובשוב צדיק מצדקתו⁽¹⁸⁰⁾ עד סוף הענין (ע' יחזקאל פ"ח

ופל"ג). וכבר המשילו זה הקדמונים לאדם שהיו בידו *דרכמוני מין מטבע של כסף, והיה צריך לעבר בנהר גדול, וכאשר עמד על שפת הנהר, השליך הדרכמונים ההם בתוך הנהר, מפני שקוה להפסיק הנהר בהם ולסתום בהם תנועת המים של הנהר, והשליכם כלם לתוך הנהר חוץ מדרכמון אחד שנשאר בידו, ולא נפסקו המים בעבורם. וכאשר ראה כן, אמר למלח אחד, שהיה בנהר: קח זה הדרכמון האחרון אשר בידי והעבירני בספינתך בנהר. ועשה המלח כן, והגיעו לחפצו בדרכמון ההוא אשר נשאר בידו, והשיג בו בדרכמון האחרון מה שלא הגיע אליו בכל הדרכמונים שאבד בנהר, *וכאילו לא אבד מאומה⁽¹⁸¹⁾ שהרי סו"ס היה מוכן להפסיד של דרכמוניו כדי לעבור את הנהר. וכן בעל התשובה, אשר כלה רוב ימיו בזולת עבודת הבורא, כשיחזור בתשובה באחרית ימיו, ימחל לו הבורא מה שקדם מרוע מעשיו כל ימיו [קכא], כמ"ש: כָּל פְּשָׁעָיו אֲשֶׁר עָשָׂה לֹא יִזְכְּרוּ לוֹ בְּצִדְקָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָהּ (יחזקאל יח כב), ואמר: כָּל חַטָּאתוֹ חֲטָאתָיו אֲשֶׁר חָטָא לֹא

נאדר בקודש

יתן צעד נפשו: עתה אחרי וכו'. צתמי' היתכן עתה וכו': שתשיב. על הרהור לבך : דרכמון. מין מטבע: וכאלו לא אבד. מקטמא' הכורך להעביר הנהר טוב לו יותר מכל האלדרכמונים אך לפי שלא עשה צו מתחלה צמה שהשליכו שום פעולה ונעשה קרמ מכאן ומכאן עד שצא המלח הגואל אותו מלכתו ועשה עמו צטוצה צעבור דרכמון האחרון ונחשצה לו הטוצה ההיא כאילו לא אצד כל עיקר וזו היא חשוצה על התימא פן ישיאך

עומק הלב

החמורות שעבר עליהן". ויש לציין שמי שלא מאריך את עצמו, יש לזה ב' השלכות חמורות א' שלא יחשב בעיניו חומר החטא שעושה, ב' שלא יגדיל בעיניו מעלת מצוה שהוא עושה.

[קכא] שהרי סו"ס מטרת החיים הוא להתקרב להבורא וזה הוא עשה עם פעולת התשובה שבסוף. אבל מי שעושה כן מתחילה שאומר "אחטא ואשוב", אין מספיק בידו לעשות תשובה ע' למעלה (פ"ז אות ג).

אינו מבקש מבני אדם כי אם לפי כחם כאשר יתבאר בע"ה. וגם האבות ז"ל לא עבדוהו כי אם לפי כחם והשגתם". ובאמת כבר הקדימו הרמב"ם על המשנה (לכות ז יב) "אל תהי רשע בפני עצמך" אם ידמה האדם עצמו פחות, לא תהיה חמורה בעיניו פחיתות שיעשה". וגם רבינו יונה (נלכות טס) כתב "שלא יהא רשע בפני עצמו שאינו יכול לחזור בתשובה. שנמצא זה מתיאש לבו מן התשובה ואם באת לידו עבירה הותרה לו. לפי שמעלה דעתו שהיא קלה כנגד

(179) ואל תכי רשע צניח עלמך (לכות ז יג)

(180) ואחז בן אדם אמור אל בית ישראל כי כן אמרתם לאמר כי פשענינו וחטאתינו עלינו וצם אנתנו נמקיס ואיך נחיה. אמר אליהם חי אני נאם ה' אלוקים אס לחפון צמות כרשע כי אס צשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל. עד יחיה לא ימות. עד צטולו אשר עשה ימות

(181) כי מה היה חפץ לעשות בדרכמונים ההם כלם זולתי להוילאס צמעצר הכוה (יחזקאל לג י-יג)

תזכרנה לו משפט וצדקה עשה חיו יחיה (יחזקאל לג ז).

ואל יכבד עליך, אחי, לקבל הערתי אותך * לשמירת עצמך⁽¹⁸²⁾, אשר ארכו ימי התעלמותך [ס"א - * התעלמותי] ממנה, כי לא יחדתיך בה מבלעדי נפשי פי' לא הוצאתי את עצמי מן הכלל בזהירויות של שער זה . * והכנע לאמת, ואל תברח ממנה⁽¹⁸³⁾, והודה לאלהים, אשר העיר אותך למה שלא ידעת⁽¹⁸⁴⁾, ואל תקח אורך הזמן אשר התעלמות * זולתך המעיר לך שמה שלא העירך החכמים עד עכשיו לא יהיה לטענה לך, ולאמתלא⁽¹⁸⁵⁾ - להתנצלות, כי זה מתרמית - מרמאות היצר, ומצודיו לאנשים אשר הפך אתם חלושה. האלהים ישימנו מן הממהרים אליו, והשבים עדין, בלב שלם ברחמיו, אמן.

(182) קל וחומר
מבערת
הגוף
(183) ע"ד קבל
האמת ממי שאמר
(מאמר החכם)
(184) וממעלות
החכם להיות מודה
על האמת
(185) ואם הם לא
שבו ואחרי תשוב
המה יאבדו ואחרי
תעמוד (ע') תהלים
קב כז

נאדר בקודש

הרהור וכו' ומה גם שאפשר לומר גדולה התשובה שזונו נעשו וכו': לשמירת. הלמד היא בעבור : התעלמותי וכו'. היא הגירסא הנכונה, המחבר מבקש ומתנצל פן תאמר, המוכיח הזה הוציא את עצמו מן הכלל בתוכחתו כאילו הוא מנוקה מכל עון ואשמה אין בו והלא העיד הכתוב ואלם אין כדק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לזה אמר כי לא יחדתיך זה מצלעדי נפשי כי נפשי ככלל ג"כ בהמוסר והערה זאת וכעין שכתוב אטה למשל אזני כוונתו הגם דרך המוכיח ליטא את משלו כעין שאמר חז"ל חילתא שמעתא וחילתא מחלי אני אני המדבר את אזני ג"כ הטייתי למשל שאקח מוסר ממנו : והכנע לאמת. קבל את האמת ממי שאמר כלומר מכניע עצמך לשמוע את קול אמתת הדברים האלה כאילו רואה אתה צעניך תמונת הקול ולא תכניע להמדבר עצמו שהוא המוכיח דוגמא שאמר דהמע"ה מכל מלמדי אף שאינו כערכי אעפ"כ ממנו השכלתי והטעם כי עדותיך שיחה לי נכטיירתי בעצמי כאילו רוחניות התורה עומדת לנגדי ומדברת לי : זולתך. הוא המחבר המוכיח מתרמית לשון רמאות וערמוניות של היצר כי נראה לך שתשובה נכחת השיבות לו להמוכיח הזה שהתעלם זמן רב מעבודת ה' ולעת זקנתו העיר את עצמו להתחזק בעבודת ה' ובהערה זו בא להעירני ג"כ משינות הפתיות ותאמר לו הלא כמוני כמוד עוד היום גדול ורחב ידיים לא אמנע את לבי מכל שמחה ואמשוך ציון את צשרי ולמה זה ימהרני לתקן את מעשי ולסגף את גופי אראה את נפשי טוב צעמלי כל ימי חיי הקצור תקצר ידי לעת זקנתי לתקן עוותתי ממילא יהיה ההתעלמות המוכיח לעזר כנגדך ולטענה ולהעז פניך נגד המוכיח צאמתלאות חלושות וצאמת טח מראות עיניך והשמן לצד מהבין כי כל אלה המה ערמוניות היצר וכו' לקחת נפשות אנשים אשר הכרתם חלושה בערמוניות אלו ומפח יקוש כזה ישמרנו ויכילנו הצורא אנכי¹ :
נשלם שער התשובה לבת השובה ואלקים יחשבה לטובה ויאמצני להוציא מכח אל הפועל מה שעלתה בתחלת המחשבה.

צדה לדרך

קיצור: אבל אופן התחבולה למי שקשיה עליו התשובה הטו זה כל מי שישב בתשובה שלמה, בכל גדרי התשובה מתנאיה שכתבתי, אמרו חז"ל (שנת קד ח) "בא ליטהר מסייעין אותו", והוא על הדרך הזה, שאם יש לו בן ממזר יכרית השם הזרע ההוא. ואם גזל יתן לו ה' ממון גדול עד שישלם הגזל, ואם הכהו ועשה לו אונאות, ה' יתן לו חן בעיני שונאו עד שימחול לו, כמו שנאמר (משלי טז ז) "ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישרים אתו". ואם לא ידע סך עושה יוציאהו בבנינים לצורך רבים, כגשר וחפירות ובארות. ואם ירחק ממנו הנגזל, המקום יקרבו עד שיבוא אל עירו, ויעשה לו השבה. ואם ימות העושה, ישיב העושה ליורשיו. ואם הזיק לו בגופו, יבא על קברו עם חברת אנשים, כמו שאמרו חז"ל, המקום ימחול לו. ולפי האמת אין התשובה נמנעת מהחוטא, אם ירצה לשוב בנגלה ובנסתר, כי השם ידריכנו לשוב, כמו שנאמר על ידי המשורר (תהלים כה ח) "טוב וישר ה', על כן יורה חטאים בדרך" וכתוב (דברים ד כט) "ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך". וישקוט תאות לבו וחמדתו, ולא ישמח בשמחתו וטובתו, מרוב דאגתו וחרדתו מחטאתו, בעודו על אדמתו, ושאלתו ובקשתו שימחול ויסלח לו חטאתו ומעוותו, ויתמיד בתשובתו, כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו, ומלפניו כל דבר רע יצמת, כי קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת.